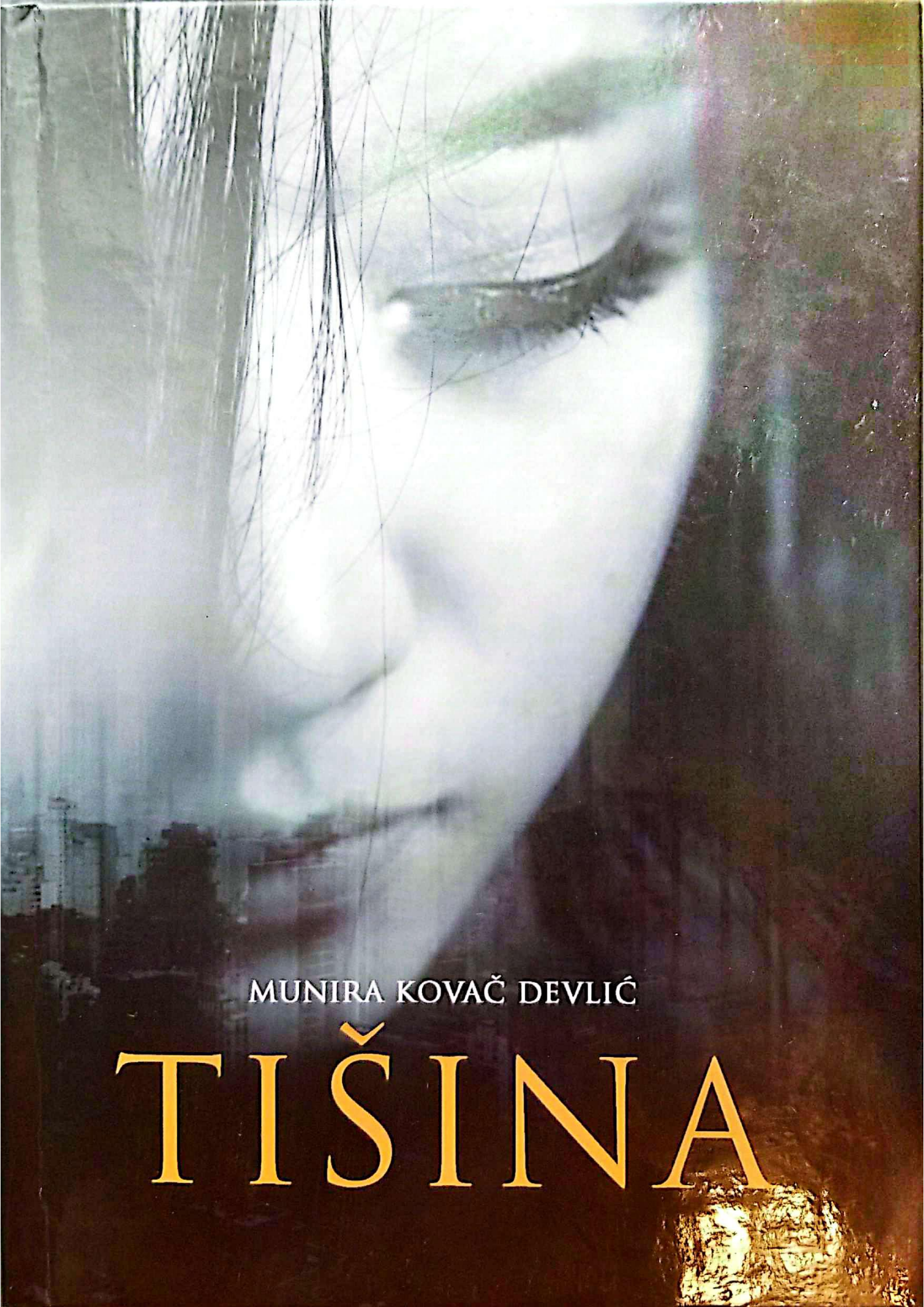
MUNIRA KOVAČ DEVLIĆ
TIŠINA

Naslov: TIŠINA

Autorica: Munira Kovač-Devlić

Izdavač: Udruženje za kulturu – Nova svjetlost

Urednik i recenzent: Ibrahim Osmanbašić

Godina izdanja: 2019.

Naslovnica: Asim Ake Latifi

Štampa: Štamparija Fojnica d.d.

Tiraž: 500

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

821.163.4(497.6)-31

KOVAČ-Devlić, Munira
Tišina / Munira Kovač-Devlić. - Sarajevo : Udruženje za kulturu Nova svjetlost, 2019. - 218 str. ; 21 cm

ISBN 978-9958-856-57-0

COBISS.BH-ID 28060166

Munira Kovač-Devlić

TIŠINA

Sarajevo, 2019.

Riječi dijelimo svima. Sijemo ih znancu i onom ko nas slučajno u životu okrzne. Riječima se bahatimo, pokazujemo moć i nemoć, snagu i slabost. Tišine su samo naše. One najdublje, najmračnije, ustreptale, sanjane, nedosanjane. Tišine dijelimo samo posebnima, onima kojima tišinom kažemo baš sve. Za one koji ne razumiju našu tišinu riječi su uzaludne. I nepotrebne.

Tiho... Napolju nečujno kiša pada. Čujem svoje misli, strašan urlik iz moje utrobe. Nejasno pokušavam uhvatiti barem jednu. Petak je navečer. Sretna sam. Mogu planirati naredne dane kako želim. Noćas me ni to ne tješi. Šta se to dešava sa mnom? Oduvijek sam mislila da sam bas društvena, a danas bježim od svih. Sve je nekako tmurno, tužno, nejasno kao ova magla koja se spustila na dušu i tjera je da bježi, da ide dalje, traži svoj mir, otrgne se od svakodnevnice. Ne dam joj da zapadne u ohole i cinične komentare na račun svega i svakoga, tražim opravdanje za ovaj svijet koji nemilice hrli u sunovrat. Tražim... uzalud...

Danas me iz svega probudi jedan oglas, vrati u dane kad sam bila sretna, kad sam svijet gazila nježno, a opet odlučno i bila sigurna da mogu sve, baš sve, učiniti ljude boljima, ukloniti sve zlo ovog svijeta.

Danas se blijedo osmjehujem, ali i dalje vjerujem.

Upis na postdiplomski studij... Nekad me baš ovakav oglas odveo na moj životni put. Ponekad mi se čini da je to i jedini put koji sam ja izabrala, svi ostali izabrali su mene. Prošla je već decenija od brucošijade.

Razmišljam o djevojci, djevojčici koja je s takvom euforijom krenula ka budućnosti za koju je čvrsto vjerovala da će je sama stvarati i da baš ništa, ali ništa ne može spriječiti ostvarenje njenih snova. Koliko naivno! Ali u tome i jest ljepota mladosti: naivnost i vjera da su ružičaste naočale stvarnost kakvu i zaslužujemo i da su snovi lahko ostvariva budućnost. Vjerovala sam u istinu, u ljude. Danas ne vjerujem ni u jedno ni u drugo. Barem ne onoliko i ne bezrezervno kao nekada.

Fakultet je bio i ostao moja oaza mira, moj svijet u kojem sam bila zaštićena svojim knjigama, ambicijom, željom za uspjehom... i prijateljima. Da, pravim, iskrenim. Onima za "na kaficu", za suze nakon ispita, nekad radosnice... često radosnice, a nekad i one druge. Ali, njih se gotovo ni ne sjećam.

Pomislih vratiti se. To je možda spas, bijeg od svega, da li zbog nauke ili baš zbog tog mira i ispunjenosti? Prije zbog ovog drugog, ali to sad nije ni važno. Hm... vratiti se... čemu? Ja sad čak i ne sanjam iste snove. Ostali su negdje iza mene, sanjani i nedosanjani, pokriveni prašinom zaborava, tuge i nesreće, svega onog zla što se kotilo oko nas i raspršilo na milion neuspjelih priča, neispunjenih želja. Umirali su sa svakim izgubljenim prijateljem, sa svakom izgovorenom laži.

Ali sjećanja su tako jasna da mi se ponekad čini kao da živim u paralelnom svijetu. Nemam ja želju ponovo se vratiti, proživjeti isto, samo želim sačuvati sebe kroz sjećanja na sve one koji su me ljubavlju obasipali jer, ako dozvolim da sjećanja izblijede, šta će ostati od mene? Sjećanje me čuva da ne zaboravim sebe. A najveću ljubav ponijela sam sa sobom, rame uz rame. Kad god posrnem, prihvati me snažno i uzdigne još više.

* * *

Septembar... Mjesec u kojem, otkad znam za sebe, pakujem torbu, potom kofere i krećem... Idem nekamo, uvijek sam vjerovala: naprijed. I tog sam dana krenula, s tolikom odlučnošću da sam i sebi bila pomalo smiješna. Ta euforija nekad je bila neukrotiva, puštala sam emocije da me nose, bez ustezanja, stida.

Zeid... Nisam znala pravo značenje te riječi, ali sam ga odmah prevela u svojim mislima onako kako je meni odgovaralo, onako kako je baš njemu pristajalo.

Osjećaj koji sretnici dožive samo jednom u životu, koji vas tjera da izgledate kao dvorske lude, s osmijehom od jutra

do sutra... On je bio moja potvrda da sam rođena pod sretnom zvijezdom i da to moje samopouzdanje nije bez osnova.

Čekam na autobuskoj stanici, pomalo promrzla u sivom džemperu i kajem se po ko zna koji put što ne poslušah mamu, koja me prijekorno upozoravala da je hladno. Već nervozno cupkam, ali pogled odlutao negdje daleko, do mene jedva dopire žamor putnika.

Pomoli se stari, olupani bus i svi pojuriše da zauzmu mjesto. Lagahno sam krenula za njima kao da me se baš i ne tiče to što ću prestajati. Više mi je prijalo i to nego da me neki dosadni putnik propituje kao da me poznaje cijeli život. Osmijehnem se kondukteru i stavih mu u ruku već pripremljen studentski sitniš.

–Ima li dovoljno?

Gleda u onaj sitniš namršteno. Mrsko mu je prebrojiti.

–Naravno. A možete i prebrojiti.

–Hm... Zar ne možeš jednostavno pripremiti normalnu novčanicu?

Nemam volje odgovarati mu. Kad bih odgovarala na sve neljubaznosti na koje nailazim, gdje bi bio kraj? A ko zna šta je njega iznerviralo... Šta da mu odgovorim? To su za mene normalne novčanice. I njima se radujem. Studentski život. Novca ima najmanje. A više mi i ne treba. Tek toliko da dođem do svog cilja. Zato ima smijeha, prijateljstva, ljubavi. Naših malih svakodnevnih radosti. Gledam putnike oko sebe. Sigurno imaju više novca od mene. Tužni su, zamišljeni, ljuti. Pogledi su im izgubljeni. Sigurno ću i ja jednog dana imati veći novčanik, ali hoće li mi život biti ovako ispunjen? Ako moram birati, biram svoj studentski sitniš.

Zagledana u daljinu, i kroz ovu magluštinu divim se ljepoti ove naše jadne svačije a ničije nam domovine, moje prve i velike ljubavi.

"Težak će ovo biti dan" – odzvanja u mojim koracima. Žurim, gotovo trčim, ne volim se pravdati zašto baš uvijek ka-

snim. Grupica se okupila ispred dekanata, još neodlučni da li da svrate u "Student" na kafu ili na dvosatno predavanje. Veseli, bez ikakve loše primisli, upućuju mi iskreni osmijeh dobrodošlice. Nešto toplo prostruja mi cijelim tijelom. Sivi džemper sad bio je dovoljan.

–Stigla si ipak. Pomislili smo da si se danas uspavala.

Ilma me zvonko poljubi u obraz.

–Stigla, nego šta! Ponedjeljak je težak, ali ne bih propustila kaficu i prepričavanja tvojih zanimljivih vikenda ni za šta na svijetu.

Smijala se glasno. Onako od srca. Divna djevojka, naš djevojčurak, tako smo je zvali. Bila je uvijek puna dogodovština. Mjesto je nije držalo, rijetko je vikende provodila kući. Bili su to dani za provod, a ponedjeljkom bi nam prepričavala nekada toliko nevjerovatne stvari da smo je zezali da sigurno malo radi i mašta. A vjerovali smo joj. Jednostavno je privlačila nezgode, ali se uvijek vješto izvlačila.

–Idemo na predavanja? – požurivala sam ih jer me bilo stid kad bismo došli poslije profesorice. Imala je moje bezgranično poštovanje.

–"Ići ćemo na predavanje, a poslije kafice dan je pred nama", usaglasismo se odmah kad ugledasmo milu profesoricu.

Kakva je to žena! Kažem "žena" jer joj je, uza sve silne diplome i priznanja, taj naziv najbolje pristajao. Zeleni komplet divno je isticao njeno profinjeno i skladno lice, šminka diskretna, samo crveni ruž naglašava karakter i nevjerovatnu energiju. Ne mogu reći da je bila žena u godinama jer njoj godine nikako nisu donosile nešto negativno. Naprotiv, svaka je bila jedna priča na njenom licu, uspješna priča prave Mostarke. Riječi joj klize milo i jednostavno, tiho, ali razgovjetno, jasno. Prija mi njen glas, kao neka umirujuća melodija. Uživam, odlutam u svoj svijet, a opet jasno je slušam i čujem. Mislim kako je ona nepresušan izvor znanja, ne samo ovog književnog nego

nekog mnogo dubljeg, višeg, bitnijeg, životnog... Šta bi se sve moglo naučiti od nekog poput nje... Pitam se gdje pronalazi toliku snagu da i danas svaku rečenicu izgovara s toliko ljubavi. Koliko je to ljudsko srce, koliko čovjek može voljeti književnost... Danas to znam: književnost se voli, književnost se živi. To je dar od Boga.

Na trenutak se otrgnem mislima. Pokušavam se skoncentrisati na predavanje, ali misli nastavljaju svoj tok. Zàglēdām svaki detalj na njenoj skladnoj figuri i pitam se jesu li ovo posljednji primjerci profinjenosti, izumire li s ovom generacijom dama ili će se naći još poneki zalutali primjerak. Kao da je čula moje misli, lice joj na tren poprimi strog, ozbiljan izgled, dohvati torbicu sa stola, nervozno prebire po njoj, a onda se okrenu prema mojoj kolegici, koja se, još pospana, skupila u uglu:

–Stavi ovaj ruž! Zar ne vidiš na šta ličiš? Zar svima da nam uništiš ovo divno jutro?

Zbunjeno smo se zgledali ne znajući da li da se nasmijemo, ali hladan pogled kao munja preleti iznad nas i upozori nas da ne reagujemo.

Amna ustade i, pomalo uplašena i prilično zbunjena, brzo nestade iza zatvorenih vrata. Oduševljena trenutkom, nastavljam razmišljati. Zamišljam ovu divnu ženu u našim godinama. Sigurno je i tada bila profinjena i uredna, puna elana i energije.

–I, kao što rekoh..." – nastavlja profesorica s onim divnim osmijehom koji nam ulijeva samopouzdanje.

I slušala bih je danima, satima, ali osjetih oko sebe komešanje, što je označilo kraj predavanja. Napustismo učionicu i u tišini krenusmo u istom pravcu – prema "Studentu".

* * *

Septembar... Deset je jeseni otad prošlo. Deset je puta lišće uvehlo, deset je godina šuštalo pod mojim nogama, svake

godine nekako drugačije, svake godine šaputalo mi je neke druge snove, a onda je bivalo sve tiše. Šaputala sam i ja njemu kao najboljem prijatelju. I suze, kad bi ga orosile, padale su u tišini. Ticalo se to samo mene i starog hrasta, koji me čvrsto grlio starom krošnjom. Osmjehnem se, a bore se iscrtaše oko očiju i usana. Da, neke su moje, smijalice, ali je više onih koje mi iscrtaše ti putevi koje nisam birala. Okrenuh se oko sebe. Čini mi se da je samo ovaj hrast ostao. Sve se nekako oko mene pretvorilo u široke prostrane ulice, žamor, gužve, visoke zgrade s ogromnim prozorima s kojih je pogled vodio nikamo. Da. Kraj jednog od njih ponekad satima sjedim i posmatram nepoznata lica koja uvijek žure i gube se. Zapitam se nekada kamo svi žure, sanjaju li i oni neke svoje puteve na koje nikad neće kročiti, vjeruju li i oni ili su se i sami predali da ih beštija život vuče kud poželi.

–I opet si sama? A mi te čekamo za kafu – iz razmišljanja me trgnu kolegicin glas.

Rijetko sam viđala osmijeh na njenom licu. Razgovarale smo isključivo o poslu. Imala je takav stav da se nisam usudila upitati je bilo šta drugo. I na pauzi je pričala o započetim projektima, trenutnim aktivnostima. Kao da je to jedina tema o kojoj je znala razgovarati. Bilo mi ju je žao. Nekoliko puta pokušala sam dokučiti nešto iz privatnog života, ali me tako hladno vraćala na staru temu da sam odustala. Poštovala sam njenu želju da ostanemo kolegice. Ja nisam bila takav tip osobe. Bilo mi je čudno provoditi po cijele dane u kancelariji s nekim o kome ne znam ništa, kome ne mogu pričati o sitnim radostima koje proživljavam.

–Oprosti, izašla sam malo na zrak, baš mi je trebalo, brojke mi se vrte pred očima, ništa drugo ni ne vidim.

–Jesi li dobro? – zabrinuto me posmatra moja kolegica Emina, s kojom dijelim kancelariju na šestom spratu te veleljepne zgrade.

– Dobro sam, ovo je moja pauza, ovako je najradije koristim.

– Ti baš i nisi društvena?

– Nekada sam bila. Uživala sam provodeći svaki slobodni trenutak u društvu. Danas sam više asocijalna (smijem se).

– Nisi asocijalna. Sve i da hoćeš, ti to ne možeš biti. Ljudi traže tvoje društvo koliko god ti bježala.

– Ma ne bježim. Jednostavno s godinama čovjek shvati da je svaki trenutak dragocjen i treba ga iskoristiti onako kako nama godi. Dok je čovjek mlađi, uživa i ne propituje se previše. S godinama pitanja se nižu, a samoća mi pruži mnoge odgovore. Zapravo, sa svojim silnim pitanjima, olovkom i papirom i ne znam šta je samoća. Odgovara mi moja tišina.

– Da, razumijem te, sve češće sam u društvu usamljena.

– Najgori je taj osjećaj kad se među milionima drugih čovjek osjeća tako usamljen. Ali to je pošast savremenog društva.

Čudno mi je što smo se ovoliko raspričale. Svaka u svom poslu podignemo pogled tek kad čujemo žamor hodnicima. To nam je znak da je vrijeme za pauzu. Nije bila pričljiva, uživala je u tim brojkama, silnim izvještajima kucanim oporim, hladnim, administrativnim stilom isto onoliko koliko sam ih ja prezirala. S naočalama spuštenim na pola lica izgledala je uvijek ozbiljno. Nisam mogla ni naslutiti koliko je imala godina. Rijetko se osmjehivala. Nekada na šefovu opasku da je nešto dobro uradila. I tada bi se brzo pribrala i nastavila lupkati po tastaturi. Ponekad sam se pitala je li možda ona ostvarila svoje snove, je li moguće da su ove brojke sav njen život, ima li nekoga ko je dočeka na kućnom pragu s toplim čajem ili ukusnim obrokom?

– Da, ali ti imaš te svoje papiriće, imaš knjige, a ja sam prestala čitati nakon diplome.

– Grijeh je to. Tako se ljudi izgube. Knjiga nas održava da ostanemo dobri sami sa sobom, da ne zaboravimo ko smo i kamo idemo. Bez knjige bih bila izgubljena u ovom haotičnom svijetu.

– Ti i tvoja sanjarenja... Jesi li to opet nešto piskarala?

Nasmiješih se pokušavajući sakriti olovku i papir.

– Bože, je li moguće da pored sve tehnologije ti i dalje koristiš tu olovčicu i nekakve papiriće?

Smijala sam se.

– Znam da ne razumiješ. Ne mogu ja to tipkati, nije to to... Mogu tipkati te silne brojeve, ali ovo je nešto drugo.

– Pardon, tvoji divni stihovi zaslužuju tvoj lični pečat, potpis, šta već... Bože, Alma, pa koliko ti imaš godina? Hoćeš li ikad prestati biti djevojčica?

– Nisam ja više djevojčica... već odavno. Ako to znači prestati sanjati, ako to znači biti realan, uklopiti se u kalup ovog surovog svijeta, da, prestala sam biti djevojčica. Samo ponekad pod krošnjom svog hrasta pokušam biti nešto što sam nekada davno bila... ako sam uopće bila... Sad mi sve više liči na san nego na stvarnost koju sam proživjela.

– Hajde, hajde, imamo još petnaestak minuta da popijemo kafu i vraćamo se – požurivala me Emina.

Nisam bila sigurna je li joj bilo do kafe ili je samo željela prekinuti moje sanjarenje.

– Dobro, dobro, znam danas je "dan D" za firmu, od kojeg zavisi hoće li se planeta nastaviti okretati, kako smatra naš direktor.

– Samo se ti šali, direktor je u pravu. Samo ti radi svoj posao, pa ćeš vidjeti gdje će te to odvesti.

– Da, odvest će me na sedmi sprat. Kakav napredak – sarkastično sam pokušala oponašati šefa, tog freaka čija je ambicija graničila s ludošću.

Pogledala me prijekorno. Nije razumjela moju ravnodušnost znajući koliko je njoj bitno da stigne do samog "vrha". Nikad nisam srela nekog s toliko ambicije, predanosti. A opet je bila tu, dijelila kancelariju sa mnom. Nije baš imala sreće, pomislih. Neko ko se toliko trudi zaslužuje mnogo više.

Pijemo kafu u tišini, ona zadubljena u svoje brojke, a ja se vraćam svom septembru. Da me nije stid, najradije bih izvukla onaj svoj papirić i ponovo nešto piskarala. Ovako izvukoh laptop iz torbe i napisah okvirno današnji izvještaj... Čujem kako kašika struže po dnu šoljice. Jako je nervozna. Iako je svoj posao obavljala besprijekorno, nedostajalo joj je samopouzdanja. Bilo mi je žao koliko je stresa preživljavala svakog dana čekajući šta će direktor reći.

Prèglēdām izvještaj, a misli negdje daleko... Bruji septembar na studentskoj kafi da ne čujem svoje misli.

* * *

Konobar ne čeka narudžbu, zna već šta pijemo, te famozne kafe ispijale su se po cijeli dan. Nisam baš sigurna da smo toliko voljeli kafu, prije će biti da je naš budžet bio u skladu s tom mirisnom tekućinom.

–Šta ono bi? – otvori priču Amar. – Čudakinja jest, ali je jutros pretjerala. Sad će nas još i vrijeđati.

Crnomanjast i uvijek spreman za priču, Amar je pokušavao utješiti Amnu, kojoj, čini mi se, i nije bilo naročito neprijatno.

–Ma pusti staru, ljubomorna na ljepotu naših cura, a nije dobro ni spavala.

Bio je dobar drug, ali nije mi se sviđao upravo zbog toga. Uvijek je govorio ono što bi ljudi željeli da čuju, a ne ono što misli. Idealan za ovo vrijeme.

–Kakva je to žena! – izletje iz mene rečenica dok sam buljila u neodređenu tačku i odmah se pokajah.

Svi me u čudu pogledaše iznenađeni mojom konstatacijom.

–Izvini, Amna – okrenuh se prema drugarici i blago joj dotakoh rame – ali profesorica je u pravu. Pa zar se ne poželiš

ponekad malo i dotjerati? Ne tražimo neko čudo, čisto ispoštuj bonton, počešljaj se, stavi malo pudera. Zar nemaš želju istaći tu ljepotu koju ti je Bog dao? I ništa me ne gledajte tako. Nisam površna i nije izgled najbitniji, ali ostavite se tih frazetina, izgled ipak dosta govori o čovjeku. Evo, naprimjer, o našoj Amni: da je jako lijena, bahata, nema mira da popije ovu kafu, okreće se, traži pogledom Ahmeda, a ništa ne radi da Ahmed potraži nju. I ne kažem da se zbog njega – barem ne samo zbog njega – treba dotjerati; prije svega to je dužna samoj sebi" – pomalo bijesno izdeklamovah. "A pogledajte našu profu... Ja kad je vidim... Ma, kad je vidim, naprosto mi se ide na njena predavanja. Zar vas ne veseli njen lik? Sva je profinjena, divna, u tim godinama toliko posvećena sebi da to iziskuje moje veliko poštovanje – oduševljeno sam pričala.

Kad sam završila svoj monolog, zavlada tišina.

– Zar je izgled najbitnija stvar u životu? – Amar ne odustaje.

U životu upoznamo one koji nikad neće prihvatiti činjenicu da su pogriješili. Uzalud je objašnjavati, iznositi činjenice. Uzaludan je to posao. Najbolje se udaljiti ili ih prihvatiti takve.

– Nije najbitnija, daleko od toga, ali je bitna. Ljudi se tješe na razne načine, svako pronalazi svoj kako bi lakše spavao. Izgled dosta govori o čovjeku i to je činjenica. Slažem se da je znatno bitnije hraniti i njegovati duh nego tijelo, ali i za jedno i drugo potreban je karakter. Nepokolebljiv.

Čula sam tiho odobravanje, a onda dečki pređoše na sinoćnju utakmicu.

Otpih gutljaj već hladne kafe. Počela sam je piti početkom studija kao da je značila da sam i ja odrasla, zrela, da ću uz nju donositi važne odluke u životu. I jesam. Sve ispite polagala sam zahvaljujući litrima kafe koje bi moja majka neumorno pravila i unosila u moju sobu. Sve više sam uživala da ih pijem u tišini. Nažalost, u studentskim kafićima to je nemogu-

će. Sjetih se dok sam još u osnovnoj čitala priče iz bosanske kafane i ono čuveno "jah" među sagovornicima, čime bi prekidali tišinu. Tada to nisam razumjela, ali danas sam baš poželjela popiti kafu s nekim ko razumije ono moje "jah", tišinu koja slijedi i svaku misao izgovorenu jednim uzdahom iza kojeg se prolomi "jah". Sve rjeđe kafa se pije u tišini jer je sve manje onih koji bi razumjeli to "jah". Sve je više onih koji neprekidno pričaju, a ništa nam ne kažu, sve je manje onih čije riječi dopiru do nas. Ono iskreno "jah" i težak uzdah zamijenili su lažni, namješteni osmijesi. Nemamo hrabrosti iz srca pustiti uzdah i ispričati ono što nas zaboli. Svoje boli šutimo, a na kafama se lažno osmjehujemo. Otud sve bolesti ovog svijeta. Otud depresija u koju je upalo cijelo društvo.

Zeid prođe pored našeg stola, promrmlja studentski pozdrav i sjede u uglu bašte. Sa zanimanjem sam ga posmatrala. Čudna mi je bila ta njegova usamljenost, otuđenost... uvijek zagledan negdje daleko. Poznavali smo se već nekoliko mjeseci, a gotovo ništa o njemu nisam znala osim da je bio lijep, prelijep. Primijeti moj pogled, malo se osmjehnu i lice pokri sportskim novinama.

–Koja si ti glupača – promrmljam sebi u bradu – ti sve moraš proučavati i istraživati?

Zagrlih Amnu kao da sam joj željela time potvrditi svoje prijateljstvo. Ona se nježno privi uz mene i ponudi mi svoj, kako smo ga zvali, "Colgate osmijeh". Znači, sve je u redu, sunce je već na pola neba, divan dan, obećava. Krenusmo ulicama grada bez konačne tačke odredišta, opušteni, veseli, slobodni.

Čini mi se da je cijeli svijet pripadao nama, grupici bezbrižnih veselih lica. U budućnost smo kročili sigurnim koracima, u očima snovi, nedosanjani, veliki.

–Ovaj dan nekako je poseban, a nekome bismo ga mogli učiniti i ljepšim ako se malo potrudimo.

Gledaju, ne znaju o čemu pričam, ali na licu se očitava kao da baš i nisu radoznali.

–Danas je Lajli rođendan, mogli bismo je razveseliti nekom zabavom večeras u domu. A i nama bi bilo lijepo. Šta mislite?

Ne čekam odgovor, nastavljam:

–Hej, svratit ćemo da kupimo neku sitnicu, onako za uspomenu, nešto za prigristi, bit će divno – nisam im ostavljala prostora da ne prihvate prijedlog.

–Neka ti bude – promrmlja Amar i nevoljko izvuče novčanicu kao da mu je posljednja.

Koja škrtica! Rado bih mu vratila novac, ali pomislih na Lajlino sretno lice i povedoh ekipu do prvog tržnog centra. Nismo baš raspolagali nekim budžetom, pa je i poklon trebao biti takav. Zelena marama na lutki u izlogu činila mi se prikladnom i već sam je vidjela na Lajlinom vratu. Imala je zelene oči. Prodavačica nam upakova poklon i krenusmo dalje.

Tražila sam način da im malo pobjegnem, moja savjest uporno je ponavljala da me čeka spremanje ispita. Pozdravih se s ekipom i krenuh prema domu. Nisam primjećivala ljude oko sebe. Čvrstim korakom sa Selimovićem u mislima idem ka domu. Uđoh u sobu. Apsolutna tišina. Kao da je dom bio potpuno prazan. Divno mostarsko sunce izmamilo je sve napolje. To mi je baš i pasalo. Otvorih *Tvrđavu* i uplovih u svoj svijet. Koliko sam bila sretna, koliko sam voljela književnost! Nisam to smatrala svojom obavezom nego nagradom da mogu biti tu, učiti, čitati.

Vrata sobe lagahno se otvoriše. Nisam se okrenula. Bila sam sigurna da je Amna, moja cimerica. Osjetih nečiji pogled na svojim leđima, a tišina mi natjera neki čudan osjećaj kroz tijelo. Okrenuh se. Stajao je nasred sobe, kao ukopan. Na licu je imao osmijeh koji mi se uopće nije sviđao. Ohrabrih sebe i hladno izgovorih:

–Šta ste trebali? Kako možete tako upadati? Znate li barem pokucati?

– Kucao sam, ali valjda je štivo previše zanimljivo. Kad nisi odgovarala, ušao sam – uzvratio mi je istom mjerom, povišenim glasom.

– Dobro, dobro. Odlutala sam malo – izvinjavala sam se na svoj način.

Zeid... Nisam mogla sebi objasniti ono što osjetim u njegovom prisustvu, divljenje iako ga i ne poznajem, strah kad me prostrijeli ledenim pogledom.

– Vidio sam te da odlaziš, krenuo sam za tobom, moramo razgovarati.

– A o čemu? – nisam sigurna jesam li izgovorila ili samo pomislila.

– Jučer si položila Bošnjačku književnost, pa bih te zamolio za literaturu ako nije problem. Nešto bih i platio.

Osjetila se mala nelagoda.

– Nije problem, posudit ću ti, meni sad ionako više ne treba.

– Hvala – tiho se okrenu i nestade.

Gledam u vrata koja se zatvoriše za njim. Spustih knjigu pored sebe. Šta sad ovo bi? Zeid traži literaturu, iskopiranu, pohabanu od silnog listanja, Zeid, uvijek "nacifran", za nas studente natprosječno. Šta se krije u onom pogledu, šta je to jezivo što me plaši, a opet i tako milo, ponizno? Dobro, zamolio me za knjigu – zašto od svega pravim nešto veliko i bitno?

– O čemu ti filozofiraš? Pa pročitaj bar koju stranicu – postala mi je navika glasno opominjati samu sebe.

"Ima tišina koje govore više od riječi. Ono što se ne može objasniti samome sebi treba govoriti drugome. Sebe možeš obmanuti nekim dijelom slike koji se nametne, teško izrecivim osjećanjem, jer se skriva pred mukom saznavanja i bježi u omaglicu, u opijenost koja ne traži smisao. Drugome je neophodna riječ, zato je i tražiš, osjećaš da je negdje u tebi, i loviš je, nju ili njenu sjenku, prepoznaješ je na tuđem licu, u tuđem pogledu."

"San je ono što se želi, a život je buđenje."

Kakav je to pisac. Na svakoj rečenici zastanem, čitam je ponovo. Koliko ja sanjam? Koliko sam realna? Šta će biti kad se probudim? Šta kad završi san ovog studija? Šta kad mi život navuče gorak osmijeh? Neću se ni buditi, zauvijek ću sanjati svoj san, u svojim redovima, pjesmama...

Pokušavam se otrgnuti, ali ne uspijevam. Bože, hoće li ova ljubav biti ona velika bol koja vas peče kroz život, koja vas vraća tamo odakle nikad niste ni otišli? I sve one stvari o kojima su nam stariji govorili da su potrebne za ljubav, pa su nabrajali satima – sve to pada u vodu. Ljubav ne poznaje nikakve računice, principe, staleže. Duše su se srele. Prepoznale. Zavoljele.

– Joj, pa ni ti još nisi spremna.

Amna zalupi vratima tako jako da se prepadoh.

– Brzo, diži se, pa idemo li mi na taj rođendan?

Nisam bila svjesna koliko je sati, ali pogledah kroz prozor i nasmiješih se. Moja Adna mi pred očima, njeno slatko tepanje: "Teta, ono je naš prijatelj Mjesec."

– Ne zaboravi da moraš i mene našminkati ako ne želiš da mi se i drugi podsmjehuju kao profa.

Nasmiješih se i prihvatih posla. Lijepa je bila moja Amna, šminka je sve to još više naglasila. Zadovoljno se posmatrala u ogledalu pjevušeći neku pjesmicu.

Odlučih obući nešto jednostavno. Crvenu haljinicu do koljena, popravih šminku. Kosu sam rijetko vezala, pa je i večeras pustih da slobodno pada. Bila sam zadovoljna onim što sam vidjela.

Koračamo Fejićevom. Osjetim kako mi srce snažno udara, sretna sam, večeras nekako posebno, kao da lebdim. Ne osjećam teret visokih potpetica, stežem ruku svoje Amne, kao da je cijeli svijet naš.

Adnan nam se približava, krenuo na akšam.

– Kuda ste vi požurile? Pa neće vam ništa pobjeći.

Taj momak nekako mi je srcu prirastao. Bio je poseban, uvijek tu šta god mi zatreba bez onog osjećaja da mu trebam nečim vratiti. Bilo mi je prijatno ulaziti u rasprave s njim, fascinirao me svojim znanjem, inteligencijom, ali njegova duša čista kao Sunce, ili kao Mjesec, što bi moja Adna rekla, bila je rijetkost na današnjem vaktu.

– Idemo Lajli na rođendan, možeš nam se pridružiti poslije akšama ako želiš, bit ćemo u Starom, samo me zvrkni. Danas te nisam vidjela, inače bih te pozvala – pravdala sam se.

– Samo vi idite, a ja možda i naletim.

Začu se zvuk ezana i on produži.

Nastavljamo put, ali nisam više toliko vesela. Ne znam šta se prelomilo. Ezan s mostarskih munara zove na molitvu, a ja to ignorišem. Počeh u sebi da izgovaram riječi Kur'ana. Hvala ti, Allahu, za sve što si mi dao. Nekad i nesvjesno otuđimo se sami od sebe, onoga u šta vjerujemo, što nam je majka u srce i dušu usadila.

– Šta to ti šapućeš, koja si ti čudakinja – Amna se smješka, očito je zabavlja. Kako je ovaj naš Adnan duša – a jeste, kao da nije Mostarac – moja Bosanka izgovori još jednu od svojih predrasuda.

Sve se promijenilo. Nekada smo one koji su išli u bogomolje gledali s posebnim poštovanjem. Način na koji su živjeli bio je u skladu sa svim što je ljudsko. Danas je sve drugačije. Nije na nama da sudimo. Ali teško je poštovati one koji se javno izjašnjavaju kao vjernici, a rade sve ono što vjera zabranjuje, sve ono što je suprotno od dobra o kojem samo pričaju. Adnan je poseban. Svi koji smo ga poznavali bili smo sretni i kad kafu s njim popijemo.

Društvo je već bilo na okupu, Merlin lagano pjevuši "Zar je to sve što je ostalo".

Slavljenica još nije stigla. Potražih sto u uglu kafane. Pokušavam vratiti onu ushićenost s kojom sam krenula iz doma,

ali uzalud. Već bih se i pokajala što sam došla da me nije držao osjećaj koliko će Lajla biti sretna. U tom trenutku uđe. Nije znala šta joj spremamo. Smješkala se, a pored nje je stajao Zeid. Prođe mi ona slika iz doma, ali se pribrah, začu se "Happy birthday to you".

Gledala sam u Lajlu, oči mi se napuniše suzama. Bila je sama u Mostaru, mi smo joj bili jedina porodica. Zagrlih je čvrsto i prošaputah "Sretno, moja Laki". Nije me puštala. Tijelo joj je drhtalo od uzbuđenja. Suze radosnice slijevale su se niz lice, a moja me savjest popusti, onaj lijepi osjećaj kad uradiš nešto dobro preplavi me. Djevojka iz našeg vezirskog grada, pomalo stidljiva, ali jako vrijedna, marljiva i dobar drug. Često bismo je zezali da je štreberica, nije propuštala nijedno predavanje, a posebno ne trosatno predavanje kod našeg zgodnog asistenta. Bila je mila, pa mahane koje je imala gotovo nismo ni primjećivali. Nisam mnogo znala o njoj, osim da je u Travniku ostavila roditelje, brata i svoju dugogodišnju ljubav – Emira. Nije mnogo pričala o sebi i ja sam to poštovala. U rijetkim trenucima kad bi se otvorila sa sjetom u očima pričala je o svojoj majci, koliko joj nedostaje. Ali zavoljela je Mostar jako, kao i svi, i činilo mi se da bi i nakon studija rado ostala.

Zeid me pozdravi nijemim klimanjem glave. Odlučih sutra Lajlu pitati nešto o tom momku, poznavali su se i prije studija. Svi su bili vrlo veseli, smijeh je nadjačavao muziku, plesali smo, zbijali šale na svoj račun i živjeli, uživali u ljepotama studentskog života.

Lajla me blago poljubi u obraz i prošapta:

– Hvala ti do neba, a bila sam sigurna da se niko neće sjetiti.

– Pa kako bih ja zaboravila svoju drugaricu, to se podrazumijeva – bila sam jaaako ponosna na sebe.

Topla, tamna noć, noć koja će nas zauvijek obilježiti.

Kad bismo znali gdje nas čeka nesreća, nikada tamo ne bismo kročili. Na koliko bi mjesta čovjek uopće otišao, koliko

ljudi upoznao? Kad bismo jedni drugima čitali misli, ljudi bi bili poput krvoločnih zvijeri, zlobni, tužni, nesretni. Pa zar nisu i sada? Od silne želje da unesreće drugoga zaboravljaju na vlastitu sreću, na svoj život, baveći se životom drugih. Zašto je tako? Kažu da smo mi Balkanci emotivni, susretljivi, dobre komšije. Emotivni možda, posjećujemo se kad je kakva žalost, susretljivi kad treba saznati sve o komšijinom životu. Jesu li Evropljani hladni ili samo žive svoj život? Čudna je ova Bosna. Njena je sudbina kao sudbina lijepe žene, u ljepoti je i njeno prokletstvo: svi je žele ili imati ili uništiti.

–Došlo je i njegovo veličanstvo – ushićeno, ali s dozom ironije Amna je gledala u pravcu izlaza.

Na vratima je stajao Ahmed. Svojom pojavom privlačio je pažnju gdje god bi se našao. Uvijek je dolazio sam ali za tren bi se oko njega okupila grupica. Bio je zanimljiv sagovornik, ustvari više je imao ulogu govornika dok bi ga svi s divljenjem slušali. Svjestan kako djeluje na ljude oko sebe nije uspijevao da pobijedi oholost koja je sve izraženija na njegovom licu, stavu, u pogledu. Nije mi se to dopadalo. Pa zar treba biti savršen? Potreba da "prezentuje" savršenost bila je njegova Ahilova peta.

–Daj sredi se malo, pa nije glup, primjećuje tvoj interes, malo ga iskuliraj. Znaš kakvi su muškarci, čim ugrabi plijen ide dalje – pokušavala sam probuditi Amnu iz delirija u kojem je konstantno bila.

–Eh, ja bih rado bila njegov plijen – u zanosu Amna nije skidala pogled s tog veličanstvenog.

Za tren se nađe pored njega. Smješkala sam se posmatrajući taj prizor. Cvrkutala je, veselo, razdragano, s najljepšim osmijehom, a on je ozbiljno posmatrao, onako malo s visine, kako već to zna. Priželjkivala sam da se to sretno završi, ali potajno sam se i bojala da će iskoristiti njene iskrene emocije i povrijediti je. Kad je čovjek zaljubljen, vidi samo ono što želi

vidjeti. Koliko smo sposobni sebe lagati, koliko smo moćni sebe uvjeriti u nešto što želimo, ili i to lažemo, uvjerimo li se ikada, jesmo li svjesni sebe, vidimo li iskreni odraz u ogledalu?

– Mogla bi i sama malo uživati. Ili si ti Majka Tereza, uvijek tu za sve i svakoga, rame za suze, smijeh – Zeid me prodorno posmatrao.

Bi mi neprijatno, pa spustih pogled na tren. Nije mi se dopadalo to njegovo prikradanje. Kao da je priželjkivao da se prepiremo. Uvijek je zauzimao taj stav koji me jako nervirao. Davao je sebi za pravo da me u svakom trenutku upita ono što bi njemu na pamet padalo. Ljutilo me to. Je li shvatio, pročitao u mom pogledu, donjoj usni kad zadrhti? Rumenilo mi prekri obraze. Osjećam to. Postidjela sam se svojih misli, svoje ljubavi.

– Sretna sam kad su ljudi oko mene sretni. Zar je to grijeh?

– Ne, nikako, lijepo je to, ali jesi li ti zaista sretna? Ne zbog drugih – jesi li sretna zbog sebe, zbog onoga što jesi, što imaš?

– Imam prijatelje, porodicu, imam svoj mir, još imam i dušu – da, sretna sam, zar mi treba nešto više? I, molim te, otkad to ti mene analiziraš? Ako je neko čudak u ovoj prostoriji, onda si to definitivno ti. Šta bi se reklo za tebe, jesi li ti sretan?

Tužan pogled nakratko me obeshrabri i požalih zbog pitanja.

– Ako je sreća sve što si ti nabrojala, onda nisam sretan – okrenu se i nestade.

"Koji čudak", pomislih, ali me nešto tjeralo na razmišljanje da njegova rečenica ima neki dublji smisao. Ma šta može toliko unesrećiti čovjeka u ovim godinama, iz obijesti ne zna šta će od sebe...

Nisam voljela pesimiste. Nikad ništa nije bilo sasvim crno, uvijek je postojao izlaz iz teške situacije. U svemu lošem

uvijek ima nešto dobro – to je bila moja životna filozofija. Nekad nam se u tom trenutku učini da je nešto loše, a često se to za našu budućnost pokaže kao dobro. Najviše smo učili iz grešaka. Ljudi koje sam poznavala i za koje sam znala da je njihova prošlost teška, sumorna, najčešće su bili oni s jakim karakterom, stavom, ličnošću. Svi smo u životu imali barem jednu mazu koja se obično pretvarala u čovjeka koji ni u poznim godinama nije sposoban brinuti o sebi. Kažu da Bog daje iskušenja koliko možemo podnijeti. Život bi bio besmislen da je staza kojom hodimo prava linija, da se ne zapitamo šta nas čeka iza sljedeće krivine, jesmo li sposobni popeti se na uzvišenje i vratiti se isti? Vjerovala sam da svaki problem ima rješenje i tako sam se suočavala sa svakom životnom nedaćom.

Pretpostavljam da su me zato ljudi i voljeli, barem sam ja vjerovala u to. Uvijek bih pronašla nešto pozitivno u svemu lošem što bi im se dešavalo.

–Baš ti hvala za ovo večeras, ideja ti je super – Lajla je bila oduševljena.

Amna me držala pod ruku i sretno poskakivala dok smo se vraćale u dom.

–Ma da, baš je Lajla bila najsretnija večeras, šuti, molim te. Vidjela sam, topila si se cijelu večer, nisi mu dozvoljavala da pozdravi ekipu. Koja si ti... – dobronamjerno sam je "grdila".

–Ma ti si moja najbolja cima, šta bih ja bez tebe.? I znaš šta: ne izlazim više na sunce bez šminke, u pravu je naša profesorica.

–Ma jest, pa ona je to i rekla da bi se ti uljepšala za svog Ahmeda – veselo smo čavrljale.

–Nego slušaj, molim te, budi oprezna s njim, samo malo. Ne želim da bilo ko povrijedi moju cimu.

–Čuj sad to... Pa zar si to ti, ona koja uvijek hrabri i podržava? Kakav je to pesimizam, zar nisi vidjela da se i ja njemu sviđam?

Pogledah je i bi mi žao što sam to spomenula. Mala bora na čelu urezala bi joj se kad bi bila tužna i zamišljena. Možda ona vidi nešto što ja ne vidim. Možda griješim.

– Ma hajde, ja to onako, u pravu si, Ahmed je dobar momak, nego, draga moja cimo, ja ti umirem od gladi, a znaš da u našoj sobici nema ništa jestivo.

Osmijeh joj se vrati na lice, uđosmo u pekaru. Proždrljivo smo posmatrale pult. Miris svježih peciva upozori nas da od jutros ništa nismo jele.

Pronađosmo nešto siće, dovoljno da se zasladimo još toplim pecivom. Amna je prenijela na mene svoju energiju, ali nikako se nisam mogla otrgnuti od nekakvih slutnji. Jedva sam čekala da se uvučem u krevet da ne moram odgovarati na njeno slatko cvrkutanje.

"Jesi li ti sretna?" – odzvanjalo mi je u ušima? Ko je taj čovjek i odakle mu pravo pitati me nešto takvo? "Jesi li sretna?" Šta ga se tiče? Možda je primijetio da sam tužna kad mi ne pokloni pažnju. Pazit ću na svoje ponašanje. Šta on sebi umišlja?

Nisam mogla sebi objasniti kako me uspijeva ovoliko uznemiriti. Zašto mi je bitno mišljenje potpunog stranca, nekoga ko se grebe za literaturu, konobariše, hoda okolo, provodi se, i šta njega briga ko sam ja?

Bila sam ljuta na sebe, ali nikako san na oči da mi dođe.

– Amna, spavaš li?

– Ma kakvi – radosno poskoči u krevetu kao da je jedva čekala da se javim.

– Odoh nam praviti kafu – samo se mučim prevrćući se. A ujutro će biti problem ustati na predavanja.

– Šta li tebe muči, sestrice? Hajde ja – ne mogu disati koliko sam sretna, ali ko to muči moju cimu?

– Koliko poznaješ onog Zeida? Koji je ono čudak...

– Uh nemoj, ne na to područje... Zar nisi vidjela koliko ga naša Lajla gotivi?

–Ma nisam mislila tako nego... više me nervira svojim komentarima. Ma pusti, nego pričaj ti meni šta Ahmed kaže.

Osmijeh joj ozari lice. Bože, hoću li ja ikad biti ovoliko sretna? Šta je to ljubav? Šta učini od čovjeka... Možda nas ljubav i čini ljudima, možda je ona smisao svega.

I ko sam ja da je upozoravam da bude pažljiva da je ne povrijedi? Zar ovolika sreća nije vrijedna rizika, sve boli koja može uslijediti? Vjerujem da je i takva bol slatka, posebna.

Šta je život osim nekoliko trenutaka, onih slatkih od kojih srce poigrava, od kojih ruke drhte, a osmijeh obasjava, nekoliko nesretnih trenutaka u kojima nam se duša stegne, suza niz lice krene, u kojima nas sve zaboli... Bez rizika duša neće ni zadrhtati niti se stegnuti, hladno će kročiti kroz svakodnevnicu. Ako ne volimo, nemamo koga ni izgubiti, nemamo se zbog koga ni smijati kad je njemu dobro niti plakati kad je on nesretan... Život jest ljubav. Sve je drugo bezvrijedno, ispod ljudskog dostojanstva, kruto, oholo, bezlično, besmisleno.

–Ona mene i ne sluša! Znaš šta: čudna si ovih dana, čudnija i od onog Zeida.

Smijala se gađajući me jastukom. Nisam se branila, uživala sam u njenom trenutku, bila sretna zbog nje.

–Slušam te. Uživam u tvojoj sreći. Sve si u pravu. Zar i u ljubavi trebamo biti oprezni? Pusti neka to tvoje srce voli bezgranično. Živi danas. Šta god bude.

–Idemo na spavanac. Sutra će nas kritikovati. Hajde...

Pristadoh iako sam znala da san još dugo neće na oči. Prijala mi je tišina. Prijao mi je mrak. Niko neka ne pročita ono što je sada u mojim očima.

Pokušavam zatvoriti oči, a čujem kako mi srce udara jako.

–"Uh, nemoj, ne na to područje... Zar nisi vidjela koliko ga naša Lajla gotivi?"

* * *

Bože, koliko su još svježa sjećanja! Svaka slika zarila se duboko u dušu i trga je.

– Idemo – Emina odsječno izusti.

Hodala je ispred mene uspravno, vitka i visoka, u plavom poslovnom odijelu. Više je ličila na robota nego na djevojku, mladu ženu koja gazi četvrtu deceniju. Zavidjela sam joj. Ponekad se i sama poželim pretvoriti u robota koji izvršava sve funkcije koje mu zadaju. Čini mi se da bi život bio jednostavniji. Uđosmo u lift. Emininim licem razvuče se osmijeh koji je značio samo jedno.

– Dobar dan, direktore!

Bože, koliko glume i ljubaznog osmjehivanja po cijeli dan...

– Nadam se da je sve spremno za današnji sastanak.

Četrdesetogodišnjak kome je posao bio zavjet, vjera i smisao postojanja svaki atom snage ulagao je u tu veleljepnu firmu. Zanimale su ga isključivo brojke. Znam da se često s teškoćom prisjećao i kako se zovem. Bila sam samo još jedan, kako je često isticao, "efikasan radnik kakve zaslužuje njegova firma".

– Naravno, sve je spremno – Emina me blago gurnu kao da je željela da i sama potvrdim njene riječi.

Ne mogu na ovu njegovu nepristojnost odgovoriti ljubaznošću. Ne mogu, a znam da će me to koštati. Jednom me "iskusna" gospođa posavjetovala da trebam imati mišljenje o svakome, ali da nije dobro da ga javno iznosim. Jadni su takvi ljudi. Oni bijednici i gmizavci, ulizice svake vrste. Bolji su od njih i oni koji nisu sposobni dokučiti misao. Takve ne možemo kriviti za sulude odluke, riječi, postupke. Nemoralni su oni koji svjesno u zabludu dovode druge i licemjerjem s ljudima

trguju. Ništa im nije sveto. Jeftino je sve na njima osim onog lijepo skrojenog odijela.

Ona me onako savjetovala kao "majka", a ja se prisjetih svoje majke i strani mi ti savjeti. Nisu to oni na kojima sam odrastala. Znam da će me to koštati, ali cijena za moju savjest i miran san ne postoji.

– Vidjet ćeš kad dođeš u moje godine, sve će ti biti jasno.

Gospođa ne odustaje, a ja ne mogu da se ne zapitam: šta to mi s godinama shvatimo? Da trebamo biti licemjerni? Je li to ta mudrost? Nema to veze s godinama, draga gospođo, ima to veze s odgojem, čovjekom, karakterom. A ako tako savjetujete svoju djecu, pa kakva i da postanu? Možda to i jest dobar savjet za lagodniji život, ali ja ne želim da mi život bude lagodan nego sretan, ne okružen masom koja me lupka po ramenu nego s nekoliko iskrenih prijatelja. Sami pravimo izbore u životu. Lakšim dolazimo do jeftinih stvari, bez stresa i kapi znoja, dostojanstva i empatije; zbog toga ta vrsta ljudi ne cijeni mnogo ni sebe, a još manje druge. Onim težim idemo sporije, ali je cijena velika. Vrijedna življenja.

Direktor stoji, gleda u vrata jasno nam stavljajući do znanja da ne želi konverzaciju. "Kao da imam šta s tobom razgovarati" – mislim u sebi. "Velika si mi ti mustra." Samo kad bismo bili u ravnopravnom položaju, kako bih mu lijepo objasnila... Ovako gledam ispred sebe i šutim.

Tišinu prekide grupica koja je čekala da lift stane. A on kao da je jedva čekao. Bukvalno je izjurio i nestao u pravcu kancelarije. Čim zatvorismo vrata i sjedosmo za sto, Emina me blago ukori. Trebam i moram biti ljubaznija ako mislim napredovati. Napredovati? Koji su rječnik čitali ovi ljudi? Šta znači "napredovati"? Izgubiti dostojanstvo, a prigrliti licemjerje? Dobiti titule koje novac znače, a izgubiti čovjeka u sebi? "Steći ćeš i ugled", reče mi u jednoj raspravi koju smo ponavljale gotovo svakog dana. Istina. Ljudi cijene poziciju kod moćnika, a ne

poziciju kod Svemogućeg. Na tu moju konstataciju odmahnula je rukom kao da je sve to što pričam besmisleno.

– Zar nije dovoljan moj rad? – namjerno sam je izazivala.

– Ne budi bezobrazna. Moraš biti odgovornija prema sebi, nisi više tako mlada. Pa ko će danas zaposliti tridesetogodišnju ženu? Ovdje si se odlično snašla, samo kad bi pokazala malo više ljubaznosti...

Da budem ljubazna? Bože, gdje li su pročitali šta znači ljubaznost? Ko li im je preveo tu riječ? Postoji li neki rječnik za ovo savremeno doba laži i prevare? Otkad je ljubaznost sinonim za licemjerstvo? Svi ste griješili, moja mama, a onda učitelji, profesori. Izgleda da oni o ovom svijetu nisu mnogo znali. I ona ima mišljenje kao i ja, ali su njeno ponašanje i govor u suprotnosti s onim što misli. Sve za napredovanje. Sve za sprat više. Tužan je ovaj svijet u kojem se svi smješkamo, komplimentima obasipamo, a usamljeni smo, tužni, nesretni kad se zatvorimo u ona svoja četiri zida. Jedva da se nekoga sjetimo s kim ćemo kafu popiti, a u virtulanom svijetu imamo ih hiljade i svi smo prelijepi, predivni. Neki ovo zovu savremenim dobom, a ja bih rekla: doba licemjerstva, laži i prevare.

Emina je i dalje pričala o pravilima ponašanja u firmi. Nisam je slušala. Prisjetih se tih mučnih večera na kojima smo se okupljali. Ništa ljudsko u tome nije bilo, sve je bilo "po pravilima firme i onako kako je direktor želio": osmijeh, pogled, stisak ruke – sve je to bilo obojeno brojkama, imalo jasnu cijenu. Izbjegavala sam da se pojavljujem, a kad bih došla, prekoravala sam sebe u šta sam se pretvorila. Savjest me pekla da sam i sama licemjer koji se prodaje za veću kancelariju, sprat više, veću plaću. Nažalost, bila je to surova realnost. Zagledah se u te odvratne brojeve, sjednica samo što nije počela. Kako bih rado ovu ogromnu kancelariju mijenjala za onaj studentski sobičak...

* * *

Zvuk alarma bilo je sljedeće čega se sjećam. Dohvatih mobitel. Joj, zašto sinoć nisam zaspala? Amna spava mirno poput bebe, na licu nevini izraz, bi mi žao da je budim. Izaći ću polahko, neka spava, jedno predavanje manje-više. Svjež zrak dočeka me i otjera nesanicu s očiju.Vesela krenuh ka dekanatu. Izgleda da sam došla prva.

Teško dišem, nekako ispunjena, zadovoljna, sretna. Nedostaju mi moji. Danas ću kući, mama će me dočekati s omiljenim ručkom, ona dječica će omotati ručice oko mog vrata. Nedostaju mi veoma. Moja porodica je moj život, moja oaza. Kad sam sretna, dijelim to s njima, a kad se rastužim, sklanjam se, sakrijem u kutak, neću da ih rastužim. Samo da odslušam predavanja, odmah na autobus i kući.

–Hej, pa ko bi bio ranoranilac... Hm... štreberko, dobra ti ona ideja sinoć, baš smo se lijepo proveli – Amar guguće pored mene.

Osmjehnuh se kad se prisjetih slike od jučer kad je davao novčanicu. Ma hajde, svi imamo mahane, njegova je škrtost. Nije on loš momak, onako, malo samoživ.

–Bilo je lijepo, ali jutros jedva ustadoh – mi smo jedna porodica, moramo paziti jedni na druge.

–Slažem se, nego da poslije odemo na kafu?

–Podrazumijeva se – dočekah njegov prijedlog – a kad nismo?

–Ma ne, mislio sam ti i ja, nismo odavno... onako...

Gledam ga u čudu dok zamuckuje. Šta li sad ovaj hoće? Pogledah ga nekako drugačije nego dosad. Nikad u njemu nisam vidjela muškarca koga bih mogla simpatisati na drugačiji način osim kao prijatelja.

–Nema problema, samo sam malo knap s vremenom. Ići ću kući danas, a ne bih da izradim ostatak ekipe.

–Dobro, dobro – mrmljao je kao da se već pokajao što mi je to predložio. – Znači, u ponedjeljak će biti bureka... Hm... tvoja mama zaista je izvrsna kuharica.

Ekipa se pojavi na vratima, a Amaru kao da težak teret pade s leđa. Bilo mi je malo smiješno, ali se suzdržah.

Lajla sjede do mene. Šapnuh joj:

–Znaš šta ima novo? Amar me pozvao na kafu.

–Ona cicija? Ma daj, molim te, pusti ga, s njim bi samo šetala okolo, taj ni sebi kafu ne plaća.

Nasmijah se odsrca. Smiješna je bila s tim svojim grimasama i imitacijama.

–Platit ćeš tu kafu, vjeruj mi.

Profesor poče izlaganje. Slušala sam ga pažljivo. Voljela sam predavanja iz Svjetske književnosti. Uživala sam u načinu na koji nam je profesor izlagao. Imao je poseban pristup svemu što je radio, sviđao mi se njegov način predavanja. Na poseban način uspio bi nam prikazati nešto što bi nam se na prvu učinilo komplikovano. Ponekad bi stvari toliko pojednostavio da me malo ljutilo – pa ipak smo mi studenti književnosti. Nekako sam vjerovala da je ovaj studij poseban, da su moje kolege drugačije, umjetnici. Ljudi u svom filmu – tako su nas drugi studenti opisivali. Razumjeli smo ono što drugi nisu.

"Književnost se mora živjeti, voljeti, razumjeti, nije dovoljno položiti prijemni", pomalo egoistično objašnjavala bih svojoj frendici s ekonomije. "Nije ti to sabiranje i množenje", malo sam je zezala. Ponekad bih osjetila da se i ljuti, pa bih skretala s teme. Kažu da su književnici najveći egoisti, narcisi. Ima nešto u tome. Moj profa se zanio, objašnjava fatalne žene u književnosti. Smješkam se. Je li svaka žena nekome fatalna? I ko je njih ikad okarakterisao? Oči mu svijetle posebnim žarom. Rado bih ga upitala za njegovu fatalnu jer osjetim da je o njoj predavanje, ali se ne usuđujem. I ne bi bilo primjereno.

–Nadam se da ću biti jednom čovjeku fatalna i da će isti taj biti fatalan meni – glasno podijelih svoje razmišljanje.

Profesor me pogleda, nekako tužno, sjeta je govorila iz njegovih očiju, a hiljade slika kao da se smijenilo u jednom pogledu.

–Kažu da su sve velike ljubavi neostvarene, draga kolegice. Sve više vjerujem da je tako. Možda je bolje sresti onu jednu smirenu, stabilnu, koja tinja cijeli život, a nikad se ne rasplamsa da te sagori.

–Ne bih se složila, poštovani profesore. Mislim da je prava ljubav vrijedna patnje i sve boli ovog svijeta. To i jest svrha življenja, a šta znači neostvarena? Ako nekog toliko volite da vam je njegova sreća bitnija od vlastite, da od jednog pogleda živite godinama, da drhtite od pomisli da bi mu se nešto moglo dogoditi, da se svake noći pomolite da je njemu dobro, zar je to neostvarena ljubav, bez obzira na to dočekate li s njim noći ili ne, budite li se zajedno u zoru, razara li vas bol zbog toga danima? Zar to nije bolje nego čitav život živjeti onako uz nekoga ko je primjeren za okolinu, roditelje, prijatelje?

Zašutjeh i na trenutak zadrhtah od straha. Šta ja to pričam? Pogledah oko sebe. Svi su me sa zanimanjem posmatrali, Amar me gledao i smješkao se.

–Lijepo ste to rekli, kolegice, ali, vjerujte, kad živite svaki dan s bolom koji vas razdire, s pitanjem zašto je moralo baš ovako, s prokletom savješću koja vam ne da mira i uporno vas podsjeća da ste sami krivi za vlastitu nesreću, što ste izgubili nekog koga obožavate... nije prijatno, poštovana kolegice. Ne biste to željeli, vjerujte mi.

Oči mu se ispuniše suzama.

Svi smo gledali ispred sebe. Teško mi bješe gledati starijeg čovjeka koji se pred nama studentima postidio vlastite ljubavi, boli, patnje, suza... Zašto mi je ovo trebalo? Bojala sam se bilo šta reći da ne produbim neugodnost. Profesor naglo ustade, najavi pauzu i izađe nesigurnim korakom. Tog dana nije se vraćao.

* * *

Danas sam baš rasijana. Nesigurno koračam ka sali za sastanke. Ali tu je moja robotica, kako sam je odmilja zvala. Emina je blistala pored mene. U očima joj sjaj kao da jedva čeka da krene s izlaganjem. Uđosmo u salu. Prve. Za Eminu je i to bilo važno. Od svih njenih osobina posebno sam voljela odgovornost. Sve je radila precizno, tačno, pedantno.

– Šta misliš hoće li biti zadovoljan?

Smješkam se i gledam kako joj lice preplavljuje nemir.

– Ne brini, bit će zadovoljan kao i uvijek. Supermen će ti danas ponuditi sprat više.

Oštro me pogleda. Znam da sam pretjerala. Provociram je, a znam koliko joj je ovo bitno. Supermen se pojavi na vratima i s njim delegacija od čije je procjene zavisio projekt na kojem smo radili posljednjih mjeseci. Osjetih i ja uznemirenost, dlanovi se znoje. Znam da ćemo uspjeti, govori mi neki glas. Skoncentrisah se, razvukoh osmijeh i na znak Supermena krenuh s izlaganjem. Pomagala mi je moja književnost, te silne knjige koje sam s toliko ljubavi čitala. Izrasla sam u izvrsnog govornika i nije mi bio problem pričati i o manje poznatim stvarima. Za danas sam baš bila spremna. Na licima neznanaca nisam mogla pročitati baš ništa. Hladno su saslušali naše izlaganje i kako su ušli tako i napustiše prostoriju. Direktor, Supermen, blago nam klimnu glavom i, poskakujući oko njih, nestade. Kakav čovjek! Koliko je spreman poniziti se, skakutati kao miš oko komadića sira... Odvratni su mi bili ovakvi ljudi. A sve ih je više. I zovu ih uspješnima. Imaju firme, žive raskošno. Sve imaju – osim dostojanstva. Tužno.

Pogledah Eminu. Bila je blijeda kao da ju je svaka kap krvi napustila.

– Bože, jesi li dobro? Sjedni, odmori se.

Sjela je kao po naredbi. Gledala je u pravcu vrata.

– Sad me već ljutiš – blago sam povisila ton. Pa nije riječ o životu i smrti, dale smo sve od sebe, sada je odluka njihova. Zar je nešto važnije od života?

Pogledala me kao da buncam.

– Naravno da je riječ o životu i smrti. Pa zar cijeli život da pišemo projekte, zar ne želiš da i mi proputujemo, izađemo iz ovog grada? Zar i ti ne poželiš imati bolji automobil?

Nasmijala sam se. Tog sam jutra svog Golfa jedva upalila. Jesen njemu nije odgovarala. Godine ga sustigle.

Ljuta je već, skuplja nervozno papire. Na mene prenosi svoju nervozu. Ako ne uspijemo, osjećat ću se odgovornom, savjest mi neće dati mira. Znam sebe. Emina je odradila veći dio posla, ali ja sam uvijek radila prezentaciju. Kad je trebala pričati pred masom, trema bi je pojela. Zvala sam je "kancelarijski miš". Najviše se voljela zatrpati među papirine, čeprkati po folderima, sve samo da ne govori. Ako danas ne uspijemo, ne znam kako ću joj se odužiti. Mjesecima se trudila i bila sigurna da joj napredak neće promaći ako uspješno završi projekt.

Na vratima se pojavi ON.

– Uspjeli smo. Proslavit ćemo jednom svečanom večerom kao i obično – kratko je dobacio i s osmijehom nestao.

– Uspjeli smo? Mi?

Pokušavam se sjetiti šta je to on uradio pa smo uspjeli.

– Ni prstom nije pomakao, a sad kao uspjeli smo – ljuta sam.

– Šuti, molim te – Emina se smije – naravno da je zaslužan, pa ovo je njegova firma.

– Da, firma koju je naslijedio od oca. Manekeniše se kroz firmu i izigrava sveznajućeg, a jedva zna i čime se bavimo.

– Šuti, molim te, može se vratiti – gotovo kroz plač moli me Emina.

–Dobro, dobro, izvini, molim te. Uživaj, zaslužila si. A i sedmi sprat ti se osmjehuje.

Zagrlih je. Brzo se izvi kao da se bojala bilo kakve bliskosti. Bi mi je žao na trenutak. Svi koji je poznaju rekli bi vam da je surovi profesionalac. Pitala sam se ima li ona emocije, snove, je li se nekad igrala lutkicama?

–Emina, znaš li ti da sam u ovu firmu došla kao lektor? Znaš li da mi je i plaća lektorska? A šta ja sve radim? Pišem kompletne izvještaje, radim projekte... Teško da ću ovako nastaviti. Da znaš da ću mu sve lijepo reći kad mi dadne sljedeći posao koji nije u opisu onoga za šta sam plaćena.

–Danas ću nazvati tvoju majku – već je bila prilično ljuta.

Kad god sam se ponašala onako kako se njoj nije sviđalo, prijetila je da će zvati moju majku.

–Te tvoje knjige dovele su te do ludila.

–Ne, dovele su me do toga da ispravljam pravopisne greške svog direktora – smijala sam se, a to ju je dodatno ljutilo.

Gdje li su nestali svi moji snovi? Jesu li profesori bili fer kad su nam pričali o nečemu što je daleko od realnog? Zašto me nisu pripremili da nikoga nije briga za Ćatića, Šantića, Jesenjina? Zašto mi nisu rekli da ću ispravljati greške svog šefa i pisati govore na koje će on stavljati potpise? Sjećam se kako su profesori kritikovali one koji nisu baš bili vrijedni kako će im život biti težak. Koliko su samo griješili! Možda je to nekad i bilo tako. Došlo neko čudno vrijeme. A onda se prisjetih: profesor Dizdar baš je o tome govorio – o snovima, uzaludnim, suludim. Pobjegao je s predavanja, ali... govorio je i Selimović, ali ipak od snova nije odustao. "San je ono što se želi, a život je buđenje." I ja ću birati da se ne probudim.

* * *

Kroz prozorsko staklo autobusa posmatram okolinu, a misli mi i dalje na predavanju. Dosad sam ga posmatrala kao izuzetno uspješnog profesora, cijenila njegova predavanja, a sad je postao i nešto drugo, čovjek od krvi i mesa, neko ko voli, ko je volio. Prvi put u tim očima vidjela sam bol, patnju, nešto ljudsko. Savršeno odijelo, kravata i zaleđen osmijeh znaju sakriti svaku životnu priču.

Je li u pravu? Je li vrijedno dati nekome dušu, sanjati i pustiti da život prolazi, koji je pravi put, je li dovoljan argument čovjeka koji je očito sanjao cijeli život, a sad savjetuje da je to pogrešno? Čudan život, čudan i kratak, nema reprizu, a, nažalost, na tuđim greškama niko se nije naučio. Treba li i možemo li birati kome ćemo dati svoje srce? Možemo li prepoznati "pogrešne" osobe?

Jesu li pogrešni oni koji nam ne uzvrate ljubav ili su samo za nas pogrešni, je li i njima ljubav neuzvraćena, je li moj profa zavolio pogrešnu – opet se vratih na ono danas.

Poznaje li ljubav uopće logiku, vrijede li kod nje ikakve zakonitosti? Pametna je moja Amna. I sretna. Treba jednostavno voljeti. I kad nam nije uzvraćeno. I biti sretan. Ponekad i tužan, ali voljeti. Zašto je moje srce tako obazrivo, zašto se ne prepusti, zašto ne pronađe sebi slično? Jesam li ja jedna od onih hrabrih samo na riječima? Danas sam održala takvo predavanje... Mrak se već spuštao. Ugledah svjetla svoga grada, osmijeh mi ozari lice. Znam da me moji nestrpljivo iščekuju.

Izlazim iz autobusa. Osjetim da me neko posmatra.

– A to ste Vi, profesore? I ja krenula kući. Malo do svojih.

– Prijatan vikend. I sanjaj svoje snove. Danas nisam imao pravo. Ljubav jest smisao svega. Možda i jedini.

– Sretan Vam put, profesore.

Istrčah iz autobusa, a pluća se napuniše onim slatkim osjećajem povratka kući: "Dome, slatki dome!"

Ima li ljepšeg osjećaja od onog kad se vratite u okrilje svoga doma, kad halapljivo jedete mamine specijalitete, kad

vas milo gledaju i smiješe se oči onih pred kojima se ne ustručavate šta reći, kako reći, pred kojima pokazujete pravo lice, bez maske, bez straha da će vas povrijediti? Čini vam se da samo s njima živite, slobodno dišete, ne razmišljate šta ćete i kako ćete nešto reći, oni vas ionako poznaju. I sve praštaju.

– Teta, jesi li se najela? Vidiš šta sam splemila da se iglamo? Imam novog konju... malog novog medu... mama kupila jel sam bila dobla.

– A pogledaj šta je teta donijela...

Djevojčica se zaleti, otvori torbu iako su je ukorili da to nije pristojno i da to ne smije raditi. Samo me pogledala tražeći moje odobrenje, a onda malim nožicama otabanala i za tren oka sav sadržaj torbe istresla na pod. Velika ružičasta kutija ležala je na podu, a osmijeh koji je ozario Adnino lice bio je nešto nestvarno, neopisivo, nešto što vas tjera da vjerujete da savršenstvo ipak postoji. Nervozno je otpakivala paketić, trgajući papir. Kad je shvatila da će potrajati, pojuri ka meni.

– Teta, molim te, hoću da vidim.

– A jesi li bila dobra danas? – pita je seka, ali ona mi ovi ručice oko vrata, a miris nevine dječije duše ispuni me i otkloni posljednju sjenu umora.

Ukaza se divna barbika, tamnoputa, crne kose i rumenih obraščića. Gledala ju je malo iznenađena. Dosad su sve njene barbike bile plave. Pratila sam svaku dječiju reakciju.

– Ali, teta... ovo... ovo...

– Ne sviđa ti se?

– Neeee! Siđa... Epa Balbi... Ali, teta, ova Balbi cuna, Ima kosu kao ti.

– Sjećaš li se kako smo prošle sedmice gledale crtić?

– Daaa!

– I vidjele smo djevojčicu koja je bila baš ovakva, tamna.

– Daaa, djevojčica je ista kao ja, samo ima tamniju kožu. Kao mi kad se osunčamo.

– Da, baš tako.

Nasmijah se njenom rezonovanju. Prisjetih se kako je reagovala na djevojčicu iz crtanog. Na trenutak se prepala da joj se nešto desilo, a onda je konstatovala da i nije lijepa. Objašnjavala sam joj da su sva djeca lijepa, jezikom koji je ona razumjela. Malo li je različitosti u zemlji u kojoj živimo... Svi nam prebrojavaju krvna zrnca prije nego što se i rodimo. Prihvatanje različitosti uči se čim uočimo te različitosti. Koliko samo trujemo njihove male glavice time da su lijepe djevojčice koje liče na barbike... Poslije se te posljedice provlače kroz čitav život. Niko nas ne uči da je ljepota u osobnosti, našem duhu, posebnosti. Zašto bismo sličili jedni drugima? Zašto se nemamo pravo prvo dopasti sebi, pa tek onda društvu? I moramo li se dopasti društvu, okolini?

Uhvati barbiku i prinese je licu. Uzbuđenje se oglédalo u svakom njenom pokretu. Sve nas obuhvati jednim pogledom kao da je još nešto htjela reći, a onda me čvrsto uhvati za ruku i odvuče u svoj kutak. Koliko sreće i zadovoljstva može unijeti jedno dijete, koliko energije unese u naš život! Gledam je onako bezbrižnu, veselu, radoznalu. Pitam se: šta se to desi u čovjeku? Šta znači odrasti? Zašto se odrasli zaboravljaju igrati, šta nam to život učini? Šta mi to tražimo i u toj vječitoj potrazi zaboravimo ono najbitnije u životu? Kažu da tražimo sreću. Pogledah u Adnu. Bože, koliko smo u zabludi! Čovjek se rodi sretan, sreća je duboko u nama. Kuda mi to lutamo?

– Teta, mojiiiim te da se iglamo – milo su me gledale njene oči, kako ona kaže, "kahvene".

Ponosna na porodicu koju imam, zdravu, sretnu, ispunjenu ljubavlju – to je bila moja oaza, koju sam povremeno napuštala, ali uvijek joj se vraćajući, hraneći se ljubavlju koju su mi pružali.

Miris mamine kahve... Pridružih se porodici uvjerivši nekako Adnu da će kratko potrajati. Tužno me pogledala, ali

ostade zabavljena novom barbikom. Oduševljavale su je njena kosa, haljinica, cipele. Djevojčice i krpice...

Poslije sam kroz život napravila hiljade i hiljade kahva, slušala razne savjete kako da bude ukusnija, ali nikad više nije zamirisala kao mamina. Taj miris držao je porodicu na okupu, smijali smo se, dijelili radosti, ali i brige. Sve se dijelilo napola, i radost i tuga. Ne postoji savršenija slika od one na kojoj je porodica okupljena za stolom.

– Kako se snalaziš, sine, muče li vas tim predavanjima? Mnogo si smršala, jedeš li ti išta? – mama me brižno mjerkala.

– Ma, dobro sam, mama. Na faksu je super, znaš da ja to volim. Amna te puno pozdravlja, a Amar je naglasio da zahvalim za burek. To bi moglo značiti da napraviš ponovo – smijala sam se.

– Nego šta ću? Ovog puta ću napraviti više. Ne pazite se vi, djeco, znam ja to, nakuhat ću i peciva, pa obraduj drugare. Daleko su oni od svog doma, a meni to čas posla. Ispratit ćemo te na stanicu tako da ne brineš zbog torbe.

– Ma, joj, mama, neću da se mučiš. Kad dođem, samo kuhaš. Hoću da malo prošetamo, da budemo zajedno.

– Ma nije to meni teško, a pomoći ćeš i ti.

Majka kao majka, brižna, sretna kad sam tu, tužna kad odlazim. Na njenom licu ljubav bezuvjetno sjaji žarom koji može pružiti samo majka. Toplota i smirenost kojom je zračila unosila je sigurnost i stabilnost u našu porodicu. Bila nam je i otac i majka u ne tako lahkom odrastanju. Otac, vječno na putu, ostavljao nas je u njenom naručju, prepuštao njenoj brizi. Njena snaga svakog me dana ponovo oduševljavala, bila mi je uzor u svemu. Strpljivo je podnosila naše svakodnevne hirove, slušala priče o "najvećim problemima" koje samo mi imamo, ruka koja nas je podizala kad bismo padali, koja je milovala svaki naš uspjeh, a neuspjeh hrabrila riječima koje je samo ona znala s takvom milinom izgovarati.

Majka... Naš stub oko kojeg smo se okupljali, naše toplo gnijezdo koje bi nas grijalo, ali i čvrsta volja koja nas je tjerala da idemo dalje, živimo život dostojan čovjeka, bez lažne moralnosti, predrasuda, ali smo znali gdje počinje, a gdje završava granica lijepog ponašanja. Živjela sam sretno djetinjstvo, naučena voljeti ljude, ali i izboriti se s onima koji to nisu. Barem sam tako vjerovala. Nadala sam se i priželjkivala da ću s istom snagom i sigurnošću odgajati svoju djecu i ispraćati ih u svijet ponosna koliko je bila moja majka.

Nešto me steže u grudima, nešto toplo i milo, duboko udišem svaki atom ljubavi koja se širi oko mene. Porodica je smisao svega, razlog da živimo, kad padnemo, da se hrabro podignemo, kad smo tužni, da se smijemo.

Poslije sam sretala mnoge majke, drugačije. Umjesto toplog sendviča iz torbe su vadile novčanice djeci za ručak, umjesto toplog zagrljaja nerealne priče kako moraju biti najbolji ili barem bolji od onog druga sa čijom mamom ona ispija kafu. Djeca sve manje gledaju crtane, sve su opterećenija nekim likovima koji su zvijezde u glavama njihovih majki. Djeca se takmiče, guraju ih u nekakve emisije gdje već s deset moraju biti savršeni pjevači, glumci. Prekidaju im djetinjstvo suludim željama, koje, nažalost, ostanu samo to. Rano odrastaju, rano postaju zavidni, ljubomorni, bahati, sve ono što dijete nikako ne bi smjelo biti. Sve pod izgovorom da budu sretni. Zar je to sretno djetinjstvo? Sve se promijenilo. Majke su imale velike torbe, a male pregače, velike karijere, prostrane domove, a u domu sve manje topline. Majka je majka, i danas čvrsto vjerujem u to. Drugačije se ljubav iskazuje, ali i da se svijet okrene, majčina je ljubav neupitna. Mora biti tako. Inače je ovo taj kraj čovječanstva o kojem se govori u svetim knjigama.

Brzo su mi prolazili ti prekratki vikendi, čini mi se da ne bih ni trepnula, a već sam bila na putu za Mostar. Voljela sam ja i taj svoj "mostarski život", još kako, voljela sam mostarske

sokake, Fejićevu uvijek punu i niko ne žuri, kao da se svi žele tu zadržati što duže, ispijajući kafice i razgovarajući o svakodnevnici, mostarskoj raji i tom čudesnom Mostaru, velikom Veležu. Nigdje nema takve miline. Tu je počinjao i završavao život jednog Mostarca. Razumjela sam ih. Mi koji smo proveli tek kratko vrijeme u njemu, koji smo se barem jedno ljeto pržili na mostarskom suncu, u januaru osjetili buru koja probija kosti, zavoljeli smo to parče zemlje. Taj luk koji se nadvijao nad Neretvom bio je nešto veličanstveno. Noge su mi zapinjale za kamene ploče iz kojih prži sunce, a Neretva svojim hukom kao da se smije i priziva kupače. Stasiti mladići kao strijela poletješe ka njenim dubinama. Divila sam se njihovoj hrabrosti. Izranjali bi kao neka uzvišena bića, na licu im se ocrtavalo nešto veće i jače, iskrenije i uzvišenije i od same sreće. Posmatram luk, uzjahao Neretvu i uzdigao se poput nekog konjanika. I kad je bio srušen, živio je u srcima. I dalje su ljudi govorili "tamo pored Starog mosta". Nikad nisam čula da je neko rekao "tamo gdje je bio". U njima je živio toliko koliko su i oni bili živi. Kad bi pogledali na one dvije kule, a između praznina, trzaj lica bolno je spuštao pogled niže, ka Neretvi. Ona je bila ista, smaragdima odzvanjala i pričala legende. I vratio se Stari, uzvišeniji i moćniji. Te noći sanjala sam kako stojim na najvećoj kuli, noge mi podrhtavaju. Pogledam u Neretvu, a ona kao da me doziva. Šumi mi u ušima. Pogled na drugu stranu. Nema nikoga. Sama sam na mostu. Zatvorih oči, sad jasno čujem dozivanje. Neretva isparava, a iz nje se, poput oblaka, izvi djevojka i povuče me dolje. Osjetih kako me voda povuče u dubinu. Pokušavam isplivati, ali ne uspijevam. Osjećam strah, vrištim, ali glas ne izlazi. "Ovdje je tvoj dom" – čujem onu djevojku koja me povukla. Borim se, hladno mi je, uzalud. Smijeh odjekuje negdje u daljini. Trgnuh se, oblivena znojem. Tog dana previše sam slušala legende – nasmijah se i sretna se vratih ispod pokrivača. Ali te noći nisam zaspala. "Ovdje je tvoj dom" – odzva-

nja u mojim mislima. Znam da nikad više s drugarima nisam prekoračila ogradu mosta. Nisam im pričala o svom snu. Smijali bi se. Nikad nisam priznavala strah, hrabrila sam ih koliko god mi je srce u grlu stajalo.

Često sam slušala svoje prijateljice iz drugih gradova kako maštaju o ostanku u Mostaru. Niko se nije želio odvojiti od te ljubavi koju može pružiti, sada sam već sigurna, samo Mostar. Smijala sam se ponekad dok sam slušala informativne emisije kako je Mostar sinonim za podijeljeni grad, Nigdje na svijetu nema nešto tako jedinstveno. Možda jedini grad gdje se činjenica da si Mostarac stavlja ispred nacionalne i vjerske odrednice. Ili sam ga možda samo ja tako doživljavala. Lijeva i desna strana bile su samo strane zelene rijeke i ništa, ama baš ništa drugo. Ta podijeljenost bila je u glavama onih koje su kačili svake dvije godine. Uvjeravali su nas u nekakav strah, nekakvu različitost. U mržnji su ljudi različiti. U ljubavi svi sliče jedni drugima.

Polahko, s ogromnom torbom na ramenu, koračam prema domu. Miris hrane širi se oko mene. Malo mi je bilo neugodno u autobusu, da neko nešto ne prokomentariše, ali nemoguće je bilo izboriti se s maminom upornošću da će mi sve to trebati. Sama sam pakovala torbe, ali svaki put kad bih ih otvorila, iznenadila sam se stvarima koje nisam stavila. Ne znam ni kad ni kako, mama bi se uvijek prisjetila još nečega bez čega, ne daj Bože, ne bih preživjela.

– Pusti, pomoći ću ti – progovori tik uz mene i nisam se ni snašla, a torba je već bila na njegovom ramenu.

– Hej, otkud ti? Nisam te zapazila – gledala sam u Zeida pomalo zbunjena.

– Bio sam u istom busu kao i ti.

– Nisam te vidjela. Bio si kod svojih u Travniku?

– Bio sam. A tebe je teško ne zapaziti: uvijek poneseš kompletnu kuhinju svoje mame.

Nasmiješi se. Vrlo je rijetko to radio. Njegova pretjerana ozbiljnost pomalo me nervirala.

– A takve su mame.

Pogledah u njega. Osim moje torbe, u rukama nije imao ništa.

– Kako to da ti ne nosiš torbu? Mislim, barem odjeću... nešto.

Grubo me pogleda kao da je želio reći "Ne tiče te se".

– Operem sam u domu, nema potrebe.

"U pravu je, i ne tiče te se, ti svašta moraš ispitivati, vidiš da je umišljen, još će misliti da..." – prekoravala sam sebe.

Nismo više progovorili ni riječi. Pred domom spusti moju torbu i udalji se. Čudan neki osjećaj prostruji mojim tijelom. Bila sam jako ponosna. Bi mi krivo što sam mu dopustila da mi pomogne. Šta on sebi umišlja?

Otvorih vrata svog drugog doma. Zbuni me tišina. Rano je bilo za predavanja. Pomislih da Amna sigurno spava i tiho se ušunjah u sobu.

Napravit ću kafu, pa ću je pozvati.

– Došla si.

Stresoh se.

– Hej, mila, budna si, a ja mislila da spavaš – priđoh da je poljubim i zastadoh ukočena: podočnjaci od nespavanja, crvenilo na očima.

– Pa ti plačeš? Šta se desilo? Pričaj mi! Nešto tvojima? Je li ti mama dobro? – znam da je imala nekih srčanih smetnji.

– Dobro su. Ma nije ništa. Ti me najbolje poznaješ, znaš ti da je tvoja cima glupa. Dobro si mi rekla.

– Kako "glupa"? Ti si moja pametna duša. Reci mi ko te sekirao. Sigurno nije ništa strašno.

– Nije, ne brini – Ahmed ima djevojku.

Pogledah je kao da nisam dobro čula.

– Pa ima, tebe, najbolju djevojku na svijetu.

– Ma kakvi, vidjela sam ga s onom izblajhanom.

– E, čudna li čuda, vidjela.... Pa možda su kafu popili. Taman bi Ahmed bio s njom.

– Rekao mi je, nema potrebe da me tješiš, tačnije, napisao mi SMS-poruku u kojoj kaže da mu je žao – jecaj joj se ote iz grudi.

Pokri se jastukom po glavi.

Nisam znala šta da joj kažem, svaka riječ bila je suvišna. Zagrlih je jako.

– Možda je tako i bolje. Vidjet će on šta je izgubio, ali će mu biti kasno. Hajde, diži se, sakrij te podočnjake, sredi se. Hajde, cima te našminka, idemo na kafu napolje, danas ćemo zaobići predavanja. Pa zar je neko vrijedan tvojih suza? Vidiš kako je divan dan – škakljala sam je dok ne popusti.

Osmijeh joj preleti preko lica.

– Šta bih ja bez tebe?

– E, pa, nećeš tu sreću dočekati da saznaš – zezala sam je ne bih li joj odvratila misli.

– Nećeš valjda žaliti za dečkom koji takve odluke iskazuje jednim SMS-om? Hvala mu što te ostavio. Učinio ti je uslugu. Još danas ću mu kafu platiti.

– Ti si baš blesava – sad je već bila veselija.

– Vidjet ćeš ti kakav je dečko suđen mojoj cimi, samo budi strpljiva. Pa kažu da krpa nađe zakrpu. Neka on sebi traži kakvu zakrpu, moja cima je mnogo više od toga.

– Ali ja ga volim – jedva čujno izusti.

Vidim joj suze u krajičku oka. Samo da mi opet ne potone...

– Hajde, idemo. Osvježi se malo i cima te vodi u nezaboravan provod.

Zatvori za sobom vrata kupaonice. Slika izblajhane, kako smo je zvali, pred mojim očima... Nismo mnogo znale o njoj, a nije se, čini mi se, imalo šta ni znati. Znali smo da već treći put

obnavlja prvu godinu prava, da joj je život lagodan jer joj je otac poslijeratni profiter i da je svakog vikenda imala drugog dečka. Njen novčanik bio je mamac za siromašne studente.

Nisam vjerovala Ahmedu od prvog dana, ali da je i on jedan od "sponzoraša" nisam mogla vjerovati.

Kamo ide ovaj svijet? Životne vrijednosti totalno su se poremetile. "Pokondirene tikve" dočekale su svojih pet minuta slave, samo što tih pet minuta već predugo traje. Moja Amna imala je sve one kvalitete koje bi se mogle poželjeti, ali, eto, to je postalo nebitno.

– Idemo, mila, mogle smo i u kupovinu, donijela sam nešto para, možemo sebi priuštiti barem neku sitnicu – pokušavala sam je odobrovoljiti. – A hrane je mama nakuhala da ne moramo kupovati cijelu sedmicu, tako da ćemo uštedjeti.

Čvrsto je uhvatih pod ruku i krenusmo... u novi dan, nova iskušenja, nova razočarenja.

Prisjetih se profesora Dizdara. O, dragi profa, ipak ste Vi u pravu: ne vrijedi nikome srce dati. Ionako ga slome, smrve, unište, a da nisu ni svjesni toga. Bolje je meni ovako. Imam svoju porodicu, prijatelje i meni dosta.

– A stigla si.

Glasno se nasmijah kad začuh Amarov glas.

– Ma nije bitno jesam li ja stigla, stigao je burek. I pozvan si na ručak.

– Uh, to se ne odbija – poput kakvog djeteta odlepršа dalje.

Iako je bilo tek devet ujutro, sunce je već prilično pržilo, ali meni je to odgovaralo.

– Joj, da si samo mogla vidjeti moju princezu, koliko mi se radovala... Porasla mi je velika. A mama... znaš već. Ona živi za to da se okupimo – pričam joj sretno o svojoj porodici.

Osjetih kako me jako steže.

– Jesi li dobro? – pogledah je a ona bora na čelu duboko se urezala.

– Prođe izblajhana. Uh, kako bih je raščerupala...

– Ma pusti, nije vrijedna toga, a ni on.

Sjedosmo u "Student". Bi mi žao što sam je samu ostavila preko vikenda. Sve je preživljavala između četiri zida.

Parkira svoj skupi auto tačno ispred kafića. Izađoše držeći se za ruke. Gledala sam u Ahmeda. Sažalijevala sam ga. Kako može neko živjeti takav život, jadno, bijedno, ispod ljudskog dostojanstva? Ugleda nas i kao da se želio vratiti, ali bilo je kasno. Promrmlja nešto kao pozdrav. Amna gleda ispred sebe, nasmiješih se, a izblajhana kao da je jedva čekala.

– Nešto smiješno, kolegice?

– Prvo, mi nismo kolegice jer ja izučavam književnost, a ti trošiš tatin novac i širiš glupost, a drugo, Ahmede, koliko košta da nas služiš jedan dan? Barem prašinu da nam obrišeš. Ovih dana mnogo učimo, pa ne stignemo.

Crvenilo mu prekri obraze. Ništa ne reče. Sjedoše malo dalje od nas. Pogledah u Amnu očekujući da me naruži zbog moje reakcije, ali se iznenadih. Suzdržavala se, a onda prasnu u smijeh. Odzvanjalo je cijelom baštom, studenti je u čudu gledaju, ali nije mi bilo bitno, uživala sam u tom zvonkom osmijehu, samo neka mi ona bude dobro.

– Idemo na predavanja, moramo učiti, a i poželjela sam profesoricu, jedva čekam današnji komentar – puna energije, kao preporođena, Amna me požurivala da krenemo.

"Leptir živi samo jedan dan. Leti s cvijeta na cvijet, veselo, razdragano, sretno. Poljubi svaku laticu i ide dalje. Zar je bitno što će sa zalaskom Sunca uvehnuti i njegove boje? Bitno je ovo sada, što unosi ljepotu u ovaj sivi svijet. Ti si moj leptir... Ujutro kad otvorim oči i vidim sjaj u tvom oku, natjeraš osmijeh na moje lice, i kad nemam razlog za sreću, ti si tu da me podsjetiš da svakog jutra krenem ponovo, kad padnem, da se podignem još više, kad mi se plače, da razvučem usne u najveći osmijeh. Ti si moj šareni leptir bez koga bi život bio dosadan

i neispunjen, ne pristaje ti da budeš tužna jer leptiri to nisu. Sunce će još dugo sjati na tvom licu" – profesorica mi istrgnu rokovnik prije nego što sam shvatila da stoji pored mene.

Čitala je naglas. Neprijatan osjećaj razli se mojim obrazima.

– Lijepo... lijepo. Mislila sam da ne pratiš predavanje. Odlično... odlično.

Iznenađeno sam je posmatrala. Nisam imala pojma o čemu govori. Kolege se uključiše u raspravu, a Amna me blago poljubi u obraz.

– Hvala ti, mila. I ti si moj leptir.

Eto zašto volim književnost. Dopušta mi da budem ono što jesam, da kažem ono što osjećam i da sve to ima smisla. Na kraju predavanja Amna istrgnu onu stranicu o leptiru, previ je i stavi u novčanik.

– Ipak je ovo moje. Eh, ne može svako biti leptir.

Odleprša ispred mene. Bila sam zahvalna Bogu što sam je poznavala, što je bila dio mog srca.

"E, lahko je druge tješiti – ko li će meni pružiti utjehu?", mislila sam dok sam posmatrala Zeida. Sjedio je u Fejićevoj, pio kafu, sam. Ništa čudno – vrlo često satima je znao sjediti usamljen, zagledan u daljinu.

– Hoćeš da sjednemo s njim? – Amna je upratila moj pogled.

– Ne, ne, sjest ćemo malo dalje, vjerovatno želi biti sam.

Zašto je taj čovjek toliko zaokupljao moju pažnju? Jedva sam ga poznavala. Zar sam tako površna? Zar je toliko bitno to njegovo lijepo lice, zar je važno što ima najblistaviji osmijeh koji sam ikad vidjela, zar je važno što mi njegov pogled tjera krv kroz vene? Zar je to razlog da se ponašam kao pubertetlijka? Ne, nije bilo to. Bilo je nešto u tom čovjeku, duboko skriveno u njegovoj duši što sam silno željela upoznati. Njegova ozbiljnost pomalo me plašila, a kad se nasmiješi, poželim spustiti glavu na njegovo rame i odmoriti se.

– Večeras ćemo vježbati morfologiju, nisam baš za izlaske, a i ispiti će uskoro, ne smijem razočarati svoje – Amnin prijedlog jedva sam dočekala.

– Može, vježbat ćemo, a kad se smorimo, praviš nam palačinke. Uh, bit će to divna večer s mojom cimom.

– Hajde, hajde, ne moraš preuveličavati, nisam ti ja neko društvo, ljepše bi bilo s nekim poput Zeida, ali, eto...

Naglo sam se uozbiljila.

– Nemoj, ne zezaj se na taj način, može neko čuti. Pusti, vidiš da je neki namćor, mrgud.

– Dobro, dobro, zašto tako reaguješ? Zar ja nisam tvoj leptir? Hajde, hoću da otvorimo tu temu. Pričaj. Svaki put kad se pojavi, vidim tvoju reakciju. Je li se to moja cima zaljubila?

Kao grom iz vedra neba, njeno pitanje potpno me zbuni. Jesam li zaljubljena u čovjeka koga i ne poznajem?

Ustala sam, nasmiješila se i potrčala koliko me noge nose. Bježala sam ne znam od čega, od ljudi, njega, sebe... Noge me nisu slušale, kao da sam stajala u mjestu. Spustih se pored Starog, zelena rijeka vukla me sebi. Znoj mi se cijedio niz leđa, vreo zrak natjerao je ljude unutra. Trebala mi je ta samoća. Izuh sandale, sjedoh na vrelo kamenje. Noge sam spustila u hladnu vodu. Lagani povjetarac sklanjao je pramenove kose koji su se lijepili na čelo. Disala sam duboko, a svakim udisajem kao da sam uvlačila silnu ljubav koju sam osjećala prema Neretvi, a ono nešto negativno izdisala sam i tjerala od sebe.

– Znala sam da ću te ovdje naći.

Amna je zadihana stajala pored mene. Nasmiješih se. Bila je smiješna s tim rumenim obrazima, pramenovima kose koji su stršili na sve strane.

– Ništa nije smiješno. Nasmrt si me prepala. Šta je to s tobom? Ne možeš se tako ponašati, ti si najsvojeglavije i najtvrdoglavije stvorenje koje sam ikad upoznala.

Nisam je slušala, znala sam da je u pravu. Zagrlila sam je, a moj smijeh odzvanjao je i nadglašavao Neretvu, koja kao da

ga je grlila valovima i pronosila dalje. Ozbiljno me posmatrala. U očima sam joj vidjela tugu, zabrinutost. Osjetih kako mi suze naviru, a onda sam zajecala. Otrgnuh se od nje, ali me brzo sustiže. Prvi sam put čula da je izustila psovku.

–Ne možeš se tako ponašati. Znam da ga voliš, znam da to potiskuješ u sebi, znam da ne želiš povrijediti Lajlu, znam sve, ali ne možeš toliko kažnjavati sebe. Molim te.

–Ne znam... Ne znam ni ko je taj čovjek. Samo znam da, kad me pogleda ozbiljno, poželim ispričati neku glupost kojom bih natjerala osmijeh na njegovo lice. Kad osjetim onaj arogantni stav, rado bih mu šamar opalila, kad je tužan, privila bih ga na svoje grudi... Ne znam... Samo znam da me taj čovjek tjera da se smijem odsrca i plačem bez ikakvog razloga. A ne volim ga, pa i ne poznajem ga, čak me malo i nervira.

Amna se smijala pored mene.

–Moja cima se zaljubila, moja cima se zaljubila...

–Šuti, molim te! Ponašaš se kao kakva klinka. A Lajla?

Naglo se uozbiljila.

–Slušaj, moraš jednom misliti i na sebe. Na kraju će on valjda odlučiti. Pa zar nisi osjetila kako te gleda čak i kad sjedi s njom. A i ona ima tog nekog dečka. Ne može na sve strane...

–Ne dolazi u obzir- hladno sam i sigurno izustila. Gotovo je. Nikad ga više neću pogledati, baš me briga za njegovu tugu, njegovu aroganciju, bit ćemo drugovi, da, bit ćemo drugovi, Lajlu nikad ne bih povrijedila.

Zagazih u Neretvu, poprskah lice kao da ću, sapravši suze, otjerati ovu bol i tjeskobu koja mi je pritiskala grudi. Udarala sam po površini vode kao kakva razigrana djevojčica, bila sam sretna, ponosna na sebe. Amna se branila, ali sam je sustizala. Okupala sam je, doslovno. Smijale smo se i uživale u trenutku koji je bio i bolan i sladak u isto vrijeme, trenutak koji se nikad ne zaboravlja.

Možda sam samo doživjela njegovu tugu. Možda sam ga željela zagrliti jer nikog drugog nije imao. Preživljavala sam

njegovu bol kao lični gubitak. Možda imam to nešto u sebi što me tjera da drugima pomognem, da im budem neka slamka, možda je to... Nemoguće da je samo sažaljenje. Ali ko zna? Ljudsko srce je tajna koju niko nije razotkrio. Nekad zadrhti na sitnicu, a nekad se stegne kad bi i kamen proplakao. Poznavala sam djevojke koje su svakih nekoliko mjeseci ludo voljele, nikad više i nikad jače, prijetile suicidalnim mislima, a onda bi naišao neko drugi ko bi opet srce zarobio. Nisam mislila da su labilne, da su željne pažnje. Nisam osuđivala. Ko sam ja da nekome život krojim po mjeri kad ni ovo što mi u grudima kuca ponekad ne razumijem? Srce i razum ponekad krenu različitim stazama. Ko zna kojom ću ja hoditi?

Pri povratku poželjeh zamoliti Amnu da idemo drugom ulicom, ali se u posljednji tren predomislih. "Neću ga izbjegavati, nema razloga, zar si toliko slaba" – ukorih samu sebe. Prisjetih se očevog savjeta: "Ako nikad ne spustiš glavu i nikad ne zaobiđeš put na kojem čovjek stoji jer na njegov prepreku nisi stavila, ako te stid ne natjera da iskočiš iz svoje kože, živjela si dostojanstveno. Veću nagradu život ti neće pružiti. Ako se postidiš sebe, uzalud ti sjaj i raskoš. Sreću dotaći nećeš."

Sjedio je i dalje na istom mjestu. Lajla i Amar sjedili su s njim. I nije bio zamišljen. Smijali su se, a Amar je nešto gestikulirao. Ubrzah korake nadajući se da ćemo proći neopaženo.

– Alma! – Lajla me dozivala veselo i srdačno.

– Pridružite nam se, kud žurite? Amar nam priča dogodovštinu s predavanja. Niste bile kod profesora Dizdara.

– Ne znam.... Krenule smo kući, malo me glava boli – samo sam željela pobjeći.

Osjetila sam njegov pogled na svom licu. Okrenuh se, a dva crna duboka oka posmatrala su me veselo, onim sjajem koji je prodirao do posljednjeg atoma moje duše. Zadrhtah. "Ne mogu ostati. Ne mogu", vrištao je moj mozak, a srce me tjeralo da sjednem i u tišini udišem njegovo biće.

–Sjest ćemo kratko, popiti nešto, žedna sam – Amna je već privlačila stolicu.

–"Čaršijom sad ide sama, a za njom šapće mahala... lijepa Alma... Tako sama, tako lijepa i ponosna k'o zemlja pred nama..."

Amar je pjevušio hit Zabranjenog pušenja. Osjetih kako mi obrazi gore.

–Ooo, kolega, pa ti baš to otvoreno. Vidi, vidi... Eh, šta bih ja dala da mi neko pjeva... Još samo dođi pod naš prozor.

Pogledah u Zeida. Iz očiju su mu sijevale varnice. Gledao me netremice, a u ruci gužvao praznu kesicu šećera. On je ljubomoran, jest, ljubomoran. To znači... znači da i ja njemu nešto značim...

–Ma Amar se zeza. Baš sam sad lijepa, eh... Da Neretva šminku nije oprala, možda bih na nešto i ličila – smiješila sam se.

–Takva si najljepša, s vjetrom u kosi, rumenim obrazima, plamenom u očima – Amar me šokirao svojom otvorenošću.

Uživala sam u njegovim komplimentima, uživala zbog Zeida, kao da će ga Amarove riječi natjerati da me i on tako doživi, da uoči moje vrijednosti.

–A kad smo kod muzike, gdje ćemo večeras? – Lajla je danas bila neobično vesela.

–Večeras ću biti poetična kao Amar, večeras čitamo stihove – uzvratih s osmijehom. Bit će ovo noć za učenje, a poslije će Amna častiti palačinkama.

–Dobar prijedlog. A zašto se i mi ne bismo pridružili? – ne znam šta je Amara danas spopalo.

–Ma ne može, od tog učenja ne bi bilo ništa – brzo sam odgovorila, ali on se nije dao smesti.

–Obećavam: večeras će jedina tema biti književnost. Hajde, ne budi takva. Evo, i Zeid i Lajla žele isto.

Pogledala sam ih sve četvero. U Zeidovim očima pokušala sam pročitati želi li on to stvarno.

– Nećemo da smetamo i kvarimo planove. Lajla i ja svakako smo planirali do Starog, svira neka lokalna rok-grupa, čuli smo da su sjajni – njegove riječi letjele su direktno u moje srce.

"On ne želi provoditi vrijeme sa mnom.Koliko sam glupa, naivna... A ja mislila..."

Naglo sam odgurnula stolicu i sok koji sam tek naručila prosu se po njegovim hlačama.

– Izvini, glava me boli. Amna, ti ostani. Idem.

Osjetila sam da me čudno posmatraju, ali nije me bilo briga, samo sam se željela zatvoriti u svoju sobu, baciti se na krevet, zagrliti jastuk i pustiti ove proklete suze neka teku.

– Amare, ti dođi svakako, poslije palačinki možemo popiti jednu kaficu. Naravno, ako si još za.

Njegov sretan osmijeh govorio mi je da griješim, moja savjest upozoravala me da ne smijem koristiti ljude za svoje planove, ali nešto je bilo jače.

Lajlu poljubih u obraz, a arogantnog nisam ni pogledala.

Čini mi se da sam u dva koraka stigla u svoju sobicu. Obukoh trenirku, uzeh Ujevića sa stola i bacih se na krevet. Teško sam disala i, kao da sam željela nadjačati taj zvuk, pođoh glasno čitati.

PJESMA O BISERU

Čovječe, što nijesi kao svi drugi,
Ne nosi srce na dlanu
I ne misli da trebaš pokazati bogaljima
Sva blaga svoje duše.
Sjeti se da na dnu dubokih okeana
Čami bezbrojno biserje u školjkama.

Čitam. Cijelo moje biće živi ove stihove. Bože, svakome si dao neki lijek kojim liječi dušu, meni si dao ljubav prema knji-

ževnosti, poeziji, ljubav za riječ koja me i hrani i ubija, a opet je toliko volim. Čujem zanos u mom glasu, svaka je riječ važna. Kao da mi od njih zavisi život, izgovaram ih polahko, s tugom, željom, ushićenjem.

– Cimo moja, cijeli dom odzvanja. Eh, kad bih barem i ja toliko uživala...

Trgnuh se.

– Zar se toliko čuje? Šta će ljudi reći?

– Šta će reći? Ekipica se okupila ispred, slušaju, komentarišu, uživaju.

– Znaš, ponekad mislim da sam ja promašila ovaj faks, kad vidim tebe, s koliko ljubavi čitaš, slušaš predavanja, pišeš seminarske. A ja? Ja se tjeram da spremim ispit. Ne, nisam ja za ovo. Što prije shvatim, to bolje.

– Ma pusti, ne pričaj gluposti, naravno da jesi, ti si moj veliki umjetnik. Kad se proslaviš, svima ću se hvaliti da si bila moja cima – smijala sam se. Tebe malo trenutno zanima više tvoj Ahmed, za knjige će biti vremena.

– Eh, samo ti mene tješi i zadirkuj... Pusti, kakav Ahmed! Ljubav postoji samo u knjigama, zato ih ti toliko i voliš. Nego, imam jednu dobru vijest: večeras definitivno ne ostajemo kod kuće. Tetka mi je uplatila neku lovu i vodim nas na večeru.

Pogledah je s olakšanjem, a posljednja desetica u novčaniku mi pred očima. Baš sam se bila zabrinula kako ovu sedmicu izgurati. Eh, ta tvoja tetka... da zna koji je sevap zaradila...

– Ma kakvo izvođenje, otići ćemo do tržnog, kupiti namirnice, a ja kuham.

– Dobro, pomoći ću ti, a sad na nogice, idemo do banke.

Brzo sam se spremila. Novac je nama značio tek toliko da preživimo. Često nam je i za to nedostajalo. Živjele smo skromno. Odjeću smo ponekad same prekrajale, a nekad nosile do naše divne tete Nade, krojačice koja nam je uvijek izlazila usu-

sret. Mi smo imale posebne cijene, skromne, tek toliko da teta Nada pokrije troškove. Nekad nas je i čekala da bude stipendija. Uglavnom, snalazile smo se kako smo znale. Nikada to niko ne bi primijetio. Uvijek smo bile uredne, lijepo obučene.

– Mislila sam...

– Šta si mislila?

– Ne znam koliko ti je tetka poslala. A već je dugo ona košulja kod tete Nade gotova. Malo me sramota da me čeka.

– Bit će dovoljno, sigurno, idemo do banke, pa ćemo i do tete Nade.

– Vratit ću ti čim bude stipendija.

– Ne budi smiješna, kao da ja tebi vraćam... A ionako ću i tu košulju ko zna koliko puta obući.

Divna moja cima! Kako je lijepo imati nekoga ko te apsolutno razumije!

Stojimo pored šaltera, a gospođi s druge strane uopće se nije žurilo. Hihotala se na sav glas dok je telefonirala, po svemu sudeći, privatno. Amna je pored mene kolutala očima i samo sam čekala kad će joj podvrisnuti. Sjetih se mog druga iz Cazina, izvrsnog studenta ekonomije, diplomirao prije godinu, prije nekoliko dana javlja mi sretnu vijest da je dobio privremeni posao matičara. Još i sretan, mada nema nikakve veze s njegovim zanimanjem.

Gledam u gospođu. Bože, gdje li je ona studirala i je li studirala? Na tom fakultetu ne uče se osnovna pravila ponašanja. Koliko izvrsnih ekonomista čeka ovakav posao, vrijednih, marljivih, poštenih... Možda su upravo te osobine nebitne, nepotrebne u vremenu u kojem su moralne vrijednosti izgubile na značaju.

Priča ona i dalje, kako kaže moja Amna, "i cereka se", a mi stojimo, čekamo, čekamo... stalno nešto čekamo.

Bože, kako li ona nas doživljava, primjećuje li nas, ima li kraja tom njenom ašikovanju...

Smilova se neko s druge strane žice i prekide poziv. A ona kao da postade druga osoba. Namrgodi se, uputi nam jedan pogled i oštro nas počasti divnim riječima.

–Danas više ne radimo sa strankama.

Osjetih hladan znoj niz leđa, nešto teško ispuni mi pluća, bijes u očima, ruke zadrhtaše.

–O, radite, vjerujte da radite, strpljivo smo čekale i slušale vaše privatne opaske, a sad Vas najljubaznije molimo da nas uslužite – čvrsto i odlučno stadoh ispred "vrijedne dive".

–Izađite prije nego što pozovem osiguranje – pogleda nas s visine i nestade u drugoj postoriji.

Amna me vukla ka vratima. Ne znam šta sam sve izgovarala. Kao u bunilu išla sam pored nje. Čula sam je kako diše, šutjela je, duboko disala i nježno stezala moju ruku.

–Ne budi tužna, cimo moja, ne ginu nama palačinke, nije vrijedna svega ovoga.

Čula sam njene riječi, ali nisu dopirale do moje duše. Kakav je ovo svijet, gdje mi to živimo, koji je smisao svega, koliko je tih zlih, nesretnih, bijednih...

"Možda zato što smo po prirodi zli, što nas je Bog obilježio" (M. Selimović).

Nisam više sigurna da Bog ima ikakve veze s ovakvima. Na sve su ličile samo ne na čovjeka, onakvog kakvog je Bog stvorio. Kao da su progutale zlo cijelog svijeta, pa sad u njima raste i hrani se nesrećom drugih. Lahko ih je prepoznati: na licu nemaju ni traga onog ljudskog, u očima nemaju samilosti ni ljubavi. Kao da ih pokreće neka zla sila.

Nasmiješih se svojoj prijateljici da ublažim njen zabrinuti izraz lica. U pravu je, ovakvi nisu vrijedni naše pažnje. Život je previše kratak i trebamo ga posvetiti samo onima koji su vrijedni toga. A, hvala Bogu, oko mene je bilo dovoljno takvih.

–Samo nam još on fali...

Okrenuh se na Amnine riječi. Ahmed je išao prema nama.

– Zdravo, djevojke! Kud toliko žurite? Nigdje vas ovih dana.

– Ima nas, ima, samo ti ne primjećuješ ovakvu vrstu – gnjevno je Amna deklamovala.

– Neću se svađati, samo sam vas htio pozdraviti. Oprostite, idem – zbunjeno je izgovarao riječi, ali je stajao u mjestu.

– Idemo – Amna me nervozno povuče.

– Lijepa ti je frizura, lijepo ti pristaje ta boja.

Amna zastade. Osjetih njeno oklijevanje.

– Hvala ti – sad je već blago odgovarala. Malo sam promijenila – zamuckivala je.

Ah, ta ljubav... Koliko čovjeku treba osjećaj da nekome pripadaš i da neko pripada tebi... Koliko smo spremni zatvoriti oči i prihvatiti sve, baš sve...

Gledala sam ih... Voli li on nju barem upola koliko ona njega?

– Večeras ostajemo kod kuće. Bit će neko društvo, malo učimo. Poslije...

Pogledala je u mene kao da traži odobravanje, kao da me moli da shvatim.

– Amna pravi palačinke, pa bujrum ako nemaš neki plan – ispunila sam joj želju.

– Rado ću doći, svratit ću negdje usput, ponijeti peciva, nemam druge planove.

Rastasmo se. Poskakivala je oko mene. Najednom zastade, zagrli me čvrsto, a suza skliznu niz obraz.

Rizikovat ću za ljubav, hoću, moram barem na tren osjetiti ovu sreću, pa makar cijeli život patila – čvrsto odlučih. Arogantni mi pred očima i one njegove velike crne oči, u koje stane cio moj svijet.

– Hej, kuda me vučeš? Ti se zbuniš čim njega sretneš.

– Pa idemo po košulju.

– Ali nismo podigle novac.

–Hajde, cima ima toliko. A novac ćemo sutra uzeti. Hajde, hoću da mi budeš vesela, niko moju cimu neće rastužiti.

Kucamo na vrata. Tišina. Možda teta Nadica nije kući. Okrenusmo se, a onda se vrata otvoriše. Prijatno lice starije dame proviri. Osmjehnu se čim nas je ugledala.

–A mi mislili da niste kod kuće – sretne smo što je vidimo.

–Kod kuće sam, gdje bih ja bila? Nego sam malo zadrijemala. Uđite, djevojčice moje.

–Nećemo, teta Nado, došle smo po košulju, nećemo Vam smetati.

–A kako biste mi smetale? Znate koliko svjetlosti donesete na moja vrata. Lijepa mladost...

Izvuče košulju.

–Evo, nadam se da sam potrefila kako si htjela. Godine već stigle, pa mi sve teže ide.

Košulja je izgledala savršeno kao da su je radili dizajneri, a ne naša samouka teta Nada. Radila je to iz ljubavi. Nijedan posao ne može se raditi nasilu koliko god ste stručni. Iz te sile nastaju nezadovoljstvo, frustracija, nesreća.

–Predivno je, teta Nado. I hvala Vam. Šta bismo mi bez Vas?

Poljubih je u obraz. Bore su se iscrtale i činile čitav mozaik životnih priča. Kad bismo imale vremena, znale smo sjediti s Nadom i po nekoliko sati. Pričala nam je o svom životu, a mi smo je pažljivo slušale.

Spustih novčanicu u njene ruke i krenusmo ka izlazu.

–Ali nije ovoliko. Sačekajte ostatak.

–Ne, ne, sve je u redu. Koliko ste nam puta naplatili manje...

–Uzmite barem ove smokve. Slatke su kao med. Nekad sam pravila smokvaru, a sad nemam kome. Sin kad dođe, smokve su već prošle.

Pogled upućen u daljinu. Tuga joj u očima.

Uzeh korpu sa smokvama.

– Hvala Vam, teta Nado. Uvijek ste divni prema nama.

– Znam ja, sine, šta je studentski život. Neka, neka, jedite dok možete. Imala sam i ja svog studenta. A sada se u svijet dao...

Okrenu glavu ustranu kao da želi sakriti bol.

– Neka Vam je živ i zdrav! A doći će. Kao što i mi svoje roditelje posjećujemo. Takav je život.

Željela sam je nekako utješiti, a pred očima mi lik moje majke. Stoji na vratima, maše mi sve dok me ima na vidiku. Težak mi je svaki rastanak.

– Samo ti budi dobro majci svojoj. I vrati mi se onakva kakvu te majka ispraća.

A znam da je, čim bih zamakla, zatvarala kapiju i suzu pustila. Majčica moja...

– Jest, sine, takav je život. Da mi je barem moja starina sa mnom... Težak je život u samoći – suza joj kliznu niz obraz.

– Niste sami, teta Nado, vi ste nam ovdje kao druga majka. Svratit ćemo Vam i češće. Samo da ispiti prođu.

Ispraća nas do kapije, ruka podignuta, baš kao kod moje majke.

Vraćamo se u dom. Čudan neki osjećaj. Razmišljam o teti Nadi, kako život igra svoju igru koliko god mi planirali. Nekada je imala sretnu, malu porodicu. Sada je sama. Nema kome smokvaru napraviti. Muž joj je bio profesor u muzičkoj školi. Prije nekoliko godina iznenada se razbolio i umro. Sin je na postdiplomske studije otišao vani. Dolazio je rijetko, jedanput ili dvaput godišnje. Teta Nada živjela je isto toliko: jedanput ili dvaput godišnje po nekoliko dana. Kud god krenemo, kakav god život biramo, na kraju ostanemo sami. A samoća je teška.

– Zašto si sada tužna? Ne razmišljaš valjda još o onoj iz banke?

–Razmišljam o teti Nadi. Sama je. Usamljena. Tužna. Žao mi ju je. Voljela bih da smo malo ostale.

–Možemo i sutra otići. Tako je to. Cijeli život jurimo za nečim, a onda zastanemo, okrenemo se... sami, nigdje nikoga. Zato treba živjeti svaku sekundu, ne treba se života bojati. Ionako će se desiti šta je suđeno.

–Da, teta Nada sama u onolikoj kućetini... Vjerovatno ju je gradila i za sina, a on negdje u tuđini, gradi svoje gnijezdo.

Na starce sam uvijek bila posebno osjetljiva. Starost je svakako teška. Nepodnošljiva kad nismo uz one koje volimo.

Čini mi se da nismo ni počele učiti kad je Amar pokucao na vrata.

–Niste valjda počele bez mene? Eh, pa i ja bih da položim neki ispit.

Držao je neki smotuljak u rukama.

–Ovo je za tebe, nadam se da će ti se svidjeti.

Gledala sam u čudu, a Amna se smješkala, spremna zadirkivati.

–Hajde, otvaraj, baš me zanima šta je to Amar kupio svojoj dragoj.

–Amna, prestani!

Bilo mi je neprijatno, a i on se crvenio.

–Ma ja to onako, prijateljski. Eh, pa koliko sam puta samo kod vas ručao – pokušavao je objasniti.

Mala kutijica-srce, a u njoj par divnih naušnica. Bile su zaista prelijepe. Bijelo zlato, a u sredini crveni kamenčići, profinjene, ne prevelike, baš po mom ukusu.

–Predivne su, hvala ti – nisam znala šta da mu kažem.

Priđoh i poljubih ga u obraz. Blago se zacrvenio, ali vidjela sam veliko olakšanje na njegovom licu.

–Super ti pristaju uz onu crnu haljinu, obuci je večeras – Amna je s oduševljenjem već probala nakit.

–Ma kakva haljina, pa ostat ćemo kod kuće, nema razloga da se dotjerujem.

–Čuj sad to? A ko meni svaki dan pametuje kako treba uvijek biti dotjeran, kako to govori o čovjeku...

–Dobro, dobro, obući ću je tebi za ljubav – prekinula sam je.

Poljubi me u obraz. To je radila svaki put kad bi istjerala po svom, kao djevojčica radovala se sitnicama i to je tačno oslikavalo njenu dušu, veliku, čistu, dječiju.

–Nego, šta ćemo čitati? Hajde, Amar i ja ćemo te slušati, a ti nam malo čitaj Šantića.

–To bi mi baš pasalo – htjela sam joj ugoditi, a, ruku na srce, voljela sam i sama sebe slušati dok recitujem Šantića.

Svu tu ljubav koju je osjećao prema Emini i Mostaru pokušavala sam prenijeti dok sam izgovarala njegove stihove. Koliko je Mostar "rodio" velikana, umjetnika, velikih pjesnika... Ni ovo vrijeme zlih, okrutnih, primitivnih ne može uništiti njegovu snagu. U njemu kao da i zvijeri barem nakratko postanu ljudi, kao da i njih ovo parče neba zagrli, Neretva napoji ljubavlju, mostarski vjetar zagrli i oplemeni.

NE VJERUJ...

Ne vjeruj u moje stihove i rime
Kad ti kažu, draga, da te silno volim,
U trenutku svakom da se za te molim
I da ti u stabla urezujem ime ....

Pročitah posljednji stih i osjetih žal. Kratka mi je bila svaka pjesma, svaki stih gutala sam čežnjivo kao da strepim da će pobjeći, nestati, a da ih moja duša ne osjeti. Strašno mi je bilo kad profesorica na predavanju kaže da interpretiramo Šantićeve stihove. Oni su toliko savršeni, ostavljeni svakoj duši da ih preživi na svoj način, svakome da "legnu" onako kako mu najbolje odgovara, milo, nježno, ili bolno, tragično, baš onako kako nam duša poželi.

Aplauz na vratima. Pogledah. Lajlino nasmiješeno lice provirivalo je, a iznad njegovo ozbiljno lice gledalo me mrko. Protrnuh. Došao je, ipak je došao.

– Milina te slušati. Ti bi trebala po cijele dane čitati stihove, a ljudi da te slušaju i uživaju. Koliko samo proživljavaš svaku riječ, iskreno, bolno, čežnjivo... Čovjek bi pomislio da preživljavaš veliku ljubavnu bol.

– Ozbiljno, sigurno misliš na nekoga dok ih čitaš, nemoguće je drugačije da toliko nešto doživiš – još su stajali na vratima dok je Lajla pametovala.

– A jednostavno volim književnost – to je moja životna ljubav. Nego, uđite, zašto stojite na vratima?

Lajla, Zeid, Ahmed – naš mali studentski sobičak sad je izgledao nekako još manji.

– Eh, što smo čitale, čitale smo – zaslužili smo da se malo i opustimo.

Ahmed nam pruži po jednu crvenu ružu.

– Ubrao sam putem do vas. Prošao sam pored jedne bašte. Miris ruža opio me dok sam prolazio pored nje. Rekoh: evo mog poklona, jeftino, a lijepo – smijao se.

– Moja cima voli ruže. Kaže da su ruže jedino pravo cvijeće – Amna se odmah rascvrkutala.

Njenoj sreći nije bilo kraja.

– Volim ruže. Njihov miris je opojan. Volim i kako izgledaju.

– To mi baš ide uz tebe. Ti si kao ova ruža, lijepa i zanosna, jednostavna, a, opet, i kao ovaj trn na njoj: gorda, pomalo ohola – slušala sam njegove riječi i gutala svaku, baš kao Šanti-ćeve maloprije.

Tajac je zavladao. Niko to nije očekivao od Zeida.

– A ti znaš biti poetičan, kolega, samo kad hoćeš – smiješila sam se, ali na kraju sve pokvari ovim "ohola".

Osjetih da su mi obrazi rumeni, ali sam ga gledala pravo u oči.

– Možda sam upotrijebio tešku riječ, ali tvoja tvrdoglavost graniči s nečim takvim – i dalje me ozbiljno posmatrao.

Osjetim Lajlin pogled na sebi, pomalo tužan i kao da nešto moli, Amarov oštar i optužujući.

– Hajde, cimo, daj te svoje čuvene palačinke, da znaš da sam i gladna – samo sam htjela promijeniti temu.

Svaki čovjek vjeruje da je dobar, da su njegovi postupci ispravni, moralni, ljudski. Lahko je biti čovjek u lijepim trenucima, lahko je biti drug, darežljiv, pomagati nemoćnima, darovati kad imate obilje, ali kako biti dobar u teškim trenucima, kako dijeliti kad ni sami nemate, kako prepustiti drugome ono što nam je najmilije, ono što čuvamo kao zjenicu oka?

Bože dragi, ne stavljaj me na tolika iskušenja! Bojim se Tvoje kazne. Budi milostiv. Dao si mi snagu, ali je i ona na izmaku.

Lijepa noć, ugodna, svi veseli, sretni. Kad bi život bio tako lijep...

– Zeid izvrsno sprema hranu, mogao bi nas jednu večer počastiti svojim specijalitetom – Lajla je već planirala sljedeću večer.

– Lijepo je to, i rijetko danas, posebno kad je riječ o muškarcima – trudila sam se da ne primijete tugu u mojim očima. Nisam željela kvariti trenutak.

– Nije čudno kad sami živite. Znaš, život nas često natjera da naučimo i ono što ne želimo.

– A majka, sestra? Sigurno imaš kući ženske ruke koje ti rado spremaju ručak.

Preblijedio je. Znala sam da sam opet u nečemu pogriješila.

– Nemoj.

Lajla me blago dodirnu, a glas joj promukao.

Tajac... tišina.

– Nemam nikoga, ni ovdje ni u Travniku ni bilo gdje – govorio je polahko i svaku riječ naglašavao kao da se bori sam sa sobom.

Znoj mu orosi čelo. Pogleda me. Zaledi se krv u meni. Nikad nisam vidjela takav pogled. Zašto moram sve znati? Da je želio, već bi mi ispričao. Da sam mogla, izbrisala bih posljednjih nekoliko minuta.

– 16. aprila '93, u jednom danu, u jednoj sekundi izgubio sam sve. Dan je počeo kao i svaki drugi. Iz kuhinje je dopirao miris tek pečenog hljeba. Majčini koraci bili su tihi, vjerovatno da nas ne probudi. Inače, svakog jutra budile su nas granate i sirene za uzbunu. Onako u pidžami trčali smo u podrum i dolje provodili po cijele dane, majka, brat i ja. Otac je uglavnom bio na liniji, ponekad bi svratio.

Zastao je na tren, kao da se borio za zrak.

– Ne moraš pričati. Nemoj. Vidim da ti je teško.

Nije me ni pogledao. Kao da nije čuo. Nastavio je.

– Tog jutra vladala je neka čudna tišina. Čuo sam šapat iz kuhinje. Brat je još spavao. Išunjao sam se na prstima i došao do kuhinjskih vrata. Za stolom su sjedili mama i tata i pili kafu. Pritrčao sam i zagrlio ga snažno. Odijelo je imalo miris baruta pomiješan s mirisom dima.

Zastao je nakratko. Na licu mu se ocrtavala bol, teška, nepodnošljiva. Proguta pljuvačku i nastavi:

– Čak sam i volio taj miris, koji bi se satima poslije očevog odlaska širio kućom – blagi osmijeh na licu.

Pratim svaku reakciju, srce mi udara, čujem ga kao da će iskočiti.

– "Probudi brata, hajde da na miru doručkujemo. Ko zna koliko će kafiri još mirovati..." Nikad neću zaboraviti tu sliku. Sjedimo za stolom, sretan sam, ali i čudno uznemiren. Jedva gutam zalogaje, majka me opominje da požurim. Sretni smo, posljednji put, majka, otac, brat i ja. Majka razmjenjuje s ocem zabrinute poglede, kao da ne žele da mi shvatimo, a znao sam, čitao sam u majčinim očima stotine pitanja: ima li kraja ovom užasu, šta će biti s nama, kada će se otac opet vratiti s linije, ka-

ko nabaviti brašna za još koji hljeb... Moja majka o svemu je brinula. Njena krhka leđa nosila su toliki teret na sebi, bez pogovora, požrtvovano, hrabro. Moja majka...

Suza mu se spusti niz lice. Brzo mahnu rukom, da je ne vidimo, kao da je želio sakriti bol.

– Uživao sam u okusu fino spremljene hrane, slušao blagi majčin glas... a onda: u daljini tresak. "Ovo je dalje od nas" – otac je gledao kroz prozor, zabrinuto. "Možemo li danas malo u dvorište, lijep je dan?" I ja sam imao istu želju kao i brat. Otac i majka pogledaše se kao da traže odobravanje jedno od drugog. "Pomozite majci oko kućanskih poslova, a ako dušmani mirovali, izađite malo. Ja ću popodne nazad." Znali smo šta to znači: opet ga danima nećemo vidjeti, a onda će se nekad krišom, kao stranac, uvući u kuću, uzeti popeglanu odjeću, poljubiti nas u obraz i otići bez riječi. "Ja bih se onda igrao s tobom, tata. Molim te." To mi je ostala neostvarena želja. Nije tog dana imao vremena. Blago me poljubio u kosu i krenuo prema vratima. Gledam ga, vidim u njegovim očima užas koji ponovo proživljava. Želim ga zaustaviti, neću, ne želim da znam, ali grlo mi se steglo. Nemam snage riječ izustiti.

Sada mi je sve već jasno. Progutao je nekoliko puta i nastavio:

– Dalje se ne sjećam ničega. Nešto strašno uletjelo je kroz prozor. Dim, prašina... izgubio sam svijest. Probudio sam se u bolničkoj sobi.

Zastao je. Teško je disao, borio se da uhvati dah.

– Nemoj, molim te.

Kao da me nije čuo.

– Od tog jutra živim sam... potpuno sam. Majka, otac i brat napustili su me i otišli, nadam se, u bolji svijet. Svakog jutra kad se probudim pitam se zašto ja nisam bio dovoljno dobar da putujem s njima.

Tišina... Suze mi klize niz lice, bol mi pritišće grudi.

– Lijepi moj, siroti... Dobar si ti, i previše dobar. I da samo znaš koliko nisi sam, da znaš koliko ovo srce pripada tebi, da samo znaš koliko se svakog jutra zahvaljujem Bogu što sam tebi, baš tebi dala svoju dušu – gledam ga, a misli brzinom svjetlosti prolaze kroz glavu.

Rekla bih nešto da otjeram ovu tugu, ali nemam snage. Kiša iz mojih očiju, jecaj se otrgnu iz grudi. Pogledao me. Tamne zjenice ispunjene bolom blago su me milovale. Blago se nasmiješio.

– Nisam znao da si takav plačko – spustio je ruku na moje rame.

Zagrlila sam ga snažno, kao da sam željela da osjeti koliko mu pripadam, koliko je smisao svakog mog dana.

– Ti si izuzetna osoba, bio si dobar, predobar, ali Bog te ostavio svima nama, da nas oplemeniš svojom dobrotom, da uljepšaš svaki naš trenutak, da budeš smisao mnogima.

Gledao me sa smješkom.

– Hm, ko bi rekao od onakve arogancije ovako uplakana curica...

Svi se nasmijaše.

Bože, koliko sam ga voljela u tom trenutku!

Nakon toga nikad više i nikad manje, sigurna sam. Možda je to bio jedini trenutak kad nisam mislila na druge, kad nisam vidjela tugu u Lajlinim očima, kad nisam sebi postavljala ono "šta ako". Jednostavno sam voljela. I nisam tražila ništa. Nisam razmišljala voli li i on mene i šta će biti kad ode, kad me povrijedi. I da ću gorjeti u paklu, i dalje bih vidjela samo zvijezde u njegovim očima, sav dunjaluk u lijepom osmijehu.

Tamna noć, u kojoj se i Mjesec postidio ljubavi, sakrio lice iza oblaka, pustio nas, tada još naivne mlade duše, da se volimo, uživamo u jednom, možda i jedinom trenutku istinske sreće. Šta ti je život! Da smo tada znali šta sve slijedi, sigurno se ne bismo toliko radovali ili bismo taj trenutak jače prigrlili, ču-

vali. Sad više nije ni važno. I danas dok razmišljam o tom trenutku, sretna sam. I ma koliko boli uslijedilo nakon toga, zahvalna sam Bogu za taj jedan jedini trenutak koji mnogi nikad neće proživjeti, i da imaju tri života. U ovom jednom iskreno i pokorno zahvaljujem se Uzvišenom što mi je dao dušu i dozvolio mi da zavolim duboko i iskreno, dar koji imaju samo rijetki, sada sam u to sigurna.

* * *

Otvorih oči, Sunce već visoko na nebu. Zažmirih. Jesu li moji snovi toliko jasni, proživljeni, jesam li sanjala? U ustima gorak okus, a grudi mi steže nešto veliko. Teško dišem, ali sam sretna, neizmjerno sretna. Pogledah na susjedni krevet. Uredno namješten... sama sam. Ceduljica na jastuku. I s ove udaljenosti prepoznajem Amnin rukopis "ulijevo", vidim na kraju papira otisak njenog karmina.

Dohvatih papir.

–"Otišla sam na predavanje, danas odmaraj, poslije ću na kafu s Ahmedom, donesem ti skripte. SRETNA SAM JAAAKO."

Znači, nije san. Desilo se. I ona tužna priča i moje suze i Zeidov tamni pogled.

Okrenuh poleđinu papira, dohvatih olovku. Papir je uskoro bio ispunjen stihovima. Pisala sam uvijek u trenucima kad sam ostajala sama. Time sam se hranila, opuštala, odmarala. Dirnula me Zeidova priča. Sad mi je bio nekako još bliži. Nisam znala šta smo to mi jedno drugome, nisam znala jesam li i sjenka u njegovim mislima, ali on je meni bio nešto što nisam željela definisati. Sada sam razumjela onu tugu u njegovim očima, bol, iznenadne napade loše volje. Sve mu je bilo oprošteno. Bio je sam, a ja sam toliko željela biti dio njega. Smotah papir, gurnuh ga u ladicu i krenuh prema kupatilu.

Otići ću do biblioteke. Ovdje su me svako malo prekidali. Biblioteka je bila moj kutak u kojem sam se osjećala dobrodošlo. Tamo bi zalutali isti ovakvi, sretali bismo se iza polica, pogledom misli razmjenjivali. Često sam satima sjedila u čitaonici. Prijala mi je tišina, miris neke nove knjige, nova lica.

Lamija... Sretala sam je samo tu, među knjigama. Zračila je i izdvajala se i dok bi ulicom prolazila. Umjetnički tip – tako sam je opisala mojoj Amni. Studirala je historiju, sada već studij privodila kraju. Bila je jedna od onih rijetkih koji vas svojom energijom oraspolože, ali i uliju sigurnost, smirenost. Voljela sam te naše susrete. Svaki put razmijenile bismo neke informacije. Čini mi se da smo se dobro poznavale iako nikad ni kafu nismo popile.

– Lamija? Kakvo divno iznenađenje! Dugo se nismo vidjele.

– Da, baš dugo.

Poljubih je u obraz, nekako hladan. Neka meni nepoznata energija prostruji tijelom.

– Nisam se baš osjećala dobro. Išla sam malo i kući i tako...

Govorila je isprekidano i gledala negdje pored mene.

– Nisam znala, a obišla bih te. Zašto me nisi nazvala?

– Sad sam dobro – nije baš uvjerljivo izgovorila posljednju rečenicu.

Izgledala mi je nekako drugačije.

– Uzet ću nam po kaficu, pa ćemo se ispričati.

– Izvini, danas čitam u stanu. Neću se zadržavati. Čut ćemo se.

Gotovo je izletjela iz biblioteke.

Danas sam donijela svoju knjigu. Samo mi je trebao mir, pa sam se ovdje sakrila. Čitam, a Lamija mi pred očima. Šta li muči tu djevojku?

Poruka na mobitelu potisnula je nedoumicu šta raditi tog dana. Sestra mi piše da je Adna malo bolesna. Mogla bih kući,

sutra ionako nema predavanja. Ne znam jesam li bježala od svega, je li mi to bio izgovor da pobjegnem od svega. Znam samo da sam sat poslije stajala na autobuskoj stanici i radovala se susretu sa svojima.

* * *

Trgnuh se. Papir ispred mene bio je mokar. Plakala sam. Suze su se slijevale kao da žele saprati sve ono ružno što se nadvilo, vratiti me u mladost... Hm... Tridesete polahko prolaze. Idu i one kojih se malo pribojavam. Četrdesete. I o njima je Selimović pisao. Dok sam čitala, mislila sam da razumijem, a danas? Danas živim svaku njegovu riječ, rečenicu...

Imam li još pravo na početak? I kako početi kad je svaka iluzija nestala, kad su svi snovi otišli u nepovrat, kad me stvarnost udarila tako jako, žestoko? Kako pobjeći od tužne realnosti u kojoj ispravljam rečenice svom šefu, bojažljivo, da se ne naljuti, zapravo pišem nove tekstove i na pitanje kakav je njegov tekst gledam ga u oči i s osmijehom lažem, nižem hvalospjeve, epitete. Imam li pravo sve ovo izbrisati, prigrliti svoje snove, hoće li to biti cijena hljeba za ono dijete koje me čeka kod kuće?

Vrata se otvoriše.

– Je li to gotovo?

Tako je počinjao gotovo svaki naš razgovor. Vrlo rječiti direktor. Stoji na vratima s ispruženom rukom. Nikad se drugačiji odgovor nije ni očekivao, pa je i danas vjerovao da je sve završeno.

– Oprostite, direktore, nisam stigla, žao mi je.

Zamuckujem i mrzim sebe. Najradije bih sama sebi šamar udarila.

– Nema veze – smješka se – završit ćeš, ionako mi to treba za sutra. Nego, koju od ovih kravata da stavim?

Izvuče dvije kravate i gurnu ih prema meni.

Gledam u čudu. Bože, gdje je ta granica... Sad ću mu i kravatu birati.

– Ne znam, ne znam za koju priliku...

Kao da je neki duh ušao u mene i izgovara meni nepoznati tekst.

– Opuštena varijanta, neobavezan ručak s prijateljima.

Pokazah rukom i on prihvati prijedlog. Zatvori vrata, a onda se vrati.

– Možete i Vi danas ranije kući. Divan je dan.

Gledam i dalje u zatvorena vrata. Šta se ovo desilo? Moj šef ima emocije, suosjećanje, sjetio se da i ja imam porodicu... Hm možda ipak griješim...možda se nisam znala izboriti za ono što mi pripada... Tražim izgovore da bi mi valjda bilo lakše.

Pozvat ću svoju roboticu na kafu. Voljela bih je malo bolje upoznati. Koračam širokim hodnicima, odzvanjaju potpetice, a tišina im odgovara. Izgleda da su svi napustili firmu. Pokucah na vrata. Kad ne dobih odgovor, krenuh dalje. Začu se tup udarac. Vraćam se sada već zabrinuta. Uđoh u kancelariju. Stajala je pored prozora okrenuta leđima.

– Robotice, znala sam ja da si još tu. Mogle bismo na jednu kaficu, dan je kao stvoren za to. A i da proslavimo. Projekt je uspješno realiz...

Dah mi je zastao. Njeno umazano lice bilo je podbuhlo od suza. Tresla se i grcala kao da nikad neće stati. Bože... Nikad nisam ni pomislila da ću svoju roboticu vidjeti ovakvu. Snažno sam je zagrlila. Šutjele smo. Jecaj je bivao sve tiši. Naglo se uspravi i, kao da ništa nije bilo, smirenim glasom progovori:

– Idemo na tu kafu. Ionako me više niko ne čeka.

Ništa nisam pitala. Koračala sam pored nje, a stotine pitanja odzvanjale su u mojoj glavi.

Njena rečenica nadjačavala ih je sve: "Ionako me više niko ne čeka."

Koliko boli u jednoj rečenici! Kakav je to osjećaj kad nemaš nikoga kome bi se na ramenu isplakao, koga bi s osmijehom dočekao, u čijem bi se zagrljaju ušuškao? Kada tugu dijeliš kroz prozor hladne kancelarije i vraćaš se u kuću još hladnijih zidova? Bože, zaštiti moje voljene! Sačuvaj me od samoće, ne one kad si samo fizički sam nego one kada ti je duša opustjela!

– Produženu s mlijekom – izusti odlučno i uputi konobaru osmijeh.

Kakva transformacija! Razmišljam: možda je to dobro. Možda da ne počinjemo teške teme na ovako divnom danu. Možda me oslobodila teških pitanja i još težih odgovora. Ali savjest mi ne da mira. Moram. Ionako je sramota da ništa ne znaš o ženi koja ti je najbliža na poslu, s kojom svakodnevno radiš.

– Šta se to desilo? Ko je rastužio moju kolegicu? I kakve su ono teške riječi?

– Istinite – odsječno mi odgovori. Tako ti je to kod mene. A i sama si rekla da sam robotica. Šta će robotici bilo ko? – osmjehivala se, želeći ovaj teški trenutak učiniti lakšim.

Ozbiljno sam je posmatrala, pa se i njen izraz na licu brzo promijeni.

– Dobro, dobro, ima još neke nade za mene, pa tek mi je 40. Gledaš me kao da je kraj svijeta glas joj je sjetan, u očima tuga.

– Naravno da ima, nisam to ni pomislila, nego kako to da nemaš nikoga? Brata, sestru, roditelje...

– Bila sam jedinica, a roditelji su preselili na bolji svijet.

Zašto uvijek tužne priče? Jesu li to te četrdesete? Jesu li to godine kad se rastajemo s najmilijima, kad osjetimo prve gubitke, kad...

– Eh, pozvala si me na kafu i neću sad taj izraz lica. Da, sama sam. Prošle godine i majka me napustila. Preminula je.

Iznenada. Jedina neostvarena želja bila joj je da joj podarim unuče. Ali, eto... ja nisam našla vremena.

Slušam je. Tužno. Nisam našla vremena. Zar i djecu moramo planirati u dnevni raspored, pa ako dođu na red.

– Prije deset godina došla sam u ovaj grad jer u svome nisam našla posao. Nas pravnika, kako kažu, na svakom koraku. Pomislila sam da će ovdje biti lakše. I tako sam prve pravničke korake napravila u jednom hotelu. Da, da, kao PR. Tako to sad zovu. Nakon toga promijenila sam četiri firme. Ovo je sada peta. Svaki ugovor bio je na određeno, a ja sam to shvatala kao test gdje se moram pokazati. Bukvalno sam na poslu provodila od jutra do sutra. A onda sam, kad bi mi istjecao ugovor, slušala hvalospjeve koliko sam dobra, ali sam ipak višak, a ugovore za stalni posao potpisivale su one koje bi ponekad prošetale kroz firmu. I, eto, danas sam ovdje. Sa svojih 40 idem na konkurse, razgovore za posao, ali meni je, izgleda, sudbina da sam na tom probnom radu.

– Teško je vrijeme, teško se dolazi do posla, ali ne smiješ biti toliko opterećena.

Željela sam promijeniti temu jer odakle mi pravo da se sad ja žalim na svoj posao? Barem je ugovor na neodređeno. Postidjela sam se svojih snova.

– A privatno? Imaš nekoga, nekog dečka, dobru drugaricu? Sigurno mnogo izlaziš. Meni se teško organizovati.

Gorak osmijeh oko usana...

– Kad sam rekla da nemam nikoga, baš sam tako i mislila.

– Sad me već zezaš. Svaki čovjek ima nekoga.

– Da, ja imam svoj posao. Rekoh ti da sam kući išla samo na spavanje. Tri godine zabavljala sam se s jednim kolegom, planirali smo život, porodicu. A onda je samo nestao. Jednog jutra upitao me kako planiram imati porodicu kad nemam vremena ni za njega. Nisam mu mogla lagati. To je bila moja zbilja, realnost koju sam morala živjeti.

Gledam je i samo molim Boga da mi u očima ne pročita sažaljenje. To je nešto najgore. Sažalijevati nekoga. Svaka druga emocija ima neko opravdanje, ali sažaljenje je emocija koju je teško objasniti. Nije mržnja ni ljubav, nije saosjećanje nego sažaljenje. Nerijetko sam čula da ljudi kažu "Bolje da me mrziš nego da me sažalijevaš". I sama sam dijelila to mišljenje.

– Dobro, znači ti si izabrala karijeru? Možda to i nije loše.

Nasmijala se tako glasno da se svi za susjednim stolom okrenuše.

– Karijeru? Ti misliš da ja imam karijeru? Ne, ja se borim za golu egzistenciju. A karijeru ima supruga našeg direktora. Druga firma koju posjeduju na njeno je ime, imaju i troje djece. I ona to sve stiže. Ponekad svrati u firmu. A i zašto bi kad ima miševe kao što sam ja da joj odrađuju posao? Vidjet ćeš, prošeta nekad i do naše firme. Prava dama.

Čudno je izgovorila posljednje riječi.

– Možda sad misliš da ja nisam imala svoje snove. Imala sam ih, ali su sada toliko u magli da ih se jedva i sjećam.

Šutim, miješam onu kafu, šećer se već odavno otopio, ali strah me podići pogled. Nemam odgovor na njena pitanja, ne znam rješenje za ovaj surovi svijet. Znam samo da su moji snovi još tu, nisu zamagljeni nego sjaje iznad moje glave kao oreol.

– Jednostavno, nisam shvatila – nastavlja tiho. – Nisam shvatila da se uspjeh ne mjeri sposobnošću nego umijećem da u pravom trenutku progutaš ponos, izgubiš dostojanstvo, ali stekneš karijeru.

Nasmijala sam se ovoj njenoj teoriji.

– Molim te, znam da to ne misliš. Znam da ni danas, poslije sve borbe, ne bi rizikovala dostojanstvo.

– E, moja Alma, zar misliš da imam dostojanstvo dok mi ovaj naš direktor jučer čita takvu lekciju, a ja, kao kakvo kuče, spustila pogled i šutim? A samo da znaš, išli smo zajedno u osnovnu. I znaš šta još? Radila sam mu zadatke jer mi je bilo žao

da dobije lošu ocjenu, ispravljala i pisala ono što ti danas radiš, a on je direktor – smijala se glasno, a mogla je u svakom trenutku zaplakati.

Drhti joj ruka dok pokušava ispiti gutljaj kafe.

– Pitam se ponekad sjeća li me se uopće – pogled joj odlutao u tu đačku klupu.

– Draga moja Mino (u tom trenutku nije više bila robotica, pa je oslovih onako kako sam je zaista doživljavala, kao milu i prestrašenu djevojčicu), život i nije uvijek onakav kakav nam se čini. Surov je, ali ja negdje uvijek očekujem da je na kraju pravedan.

– Na kraju? Misliš, ono svjetlo na kraju tunela? E, pa, ako će mi cijeli život proteći u tunelu bez svjetla, neka ni na kraju ne svijetli – bila je vidno boljeg raspoloženja. – A ti? Kako si ti to stigla? I posao i porodica? – ne znam je li ovo pitala jer je željela odgovor ili samo skrenuti razgovor sa svog života.

Da, nakon ovog razgovora s Eminom učini mi se moj život ispunjenim i sretnim.

– Nekako, a nije bilo teško, odustaneš od snova i ispravljaš greške direktoru, pišeš "njegove" govore – već mi se naš razgovor više dopadao.

Prihvatale smo sve s osmijehom.

– Sreća nije u tim njihovim firmama. Kakav li je osjećaj kad imaš sve, a znaš da ništa nije tvojom zaslugom? Zar to može nekoga učiniti sretnim? – uvijek ja nešto filozofiram.

– Alma, ti si jedna prava sanjalica. Možda si i u pravu, ali sigurno nije ni onaj život kad se vratiš među četiri zida. Sam. Usamljen.

– Za početak nabavit ću ti mačku – nisam više dozvoljavala da ponovo upada u depresiju – a poslije... ko zna? Pronaći ćemo ti već nekoga.

Što ti je ta sudbina... Možemo sanjati, boriti se, tražiti, ali ako nam nije suđeno, uzalud je sav naš trud, mučenje, zalaga-

nje. Je li? Ili samo nismo dovoljno iskreni prema sebi i svojim željama? Umijeće je prihvatiti ono što nam život donese, bez ogorčenosti, zavisti, izdići se iznad svake situacije i ostati vjeran sebi jer, ako te život pojede, ako dozvoliš da se tuga useli u dušu, onda je sve besmisleno. Zapravo, formula za sreću tako je prosta: nije to ostvarenje snova nego nikad ne prestati sanjati. Nikad.

Vraćam se kući. Prijala mi je kafa. Nije više robotica. Pored mene radi djevojka od krvi i mesa. Bol je sakrila iza marljivog rada i potisnula duboko u sebi. Šta li mi je sudbina još priredila? Lišće šušti pod nogama. Vraća me u proživljene jeseni, odsanjane, zlatne. I moja Adisa pronašla je svoju sreću. Još osjetim miris bebe u naručju... Kako nam neke slike godinama ostanu urezane duboko u sjećanju, a nečega što se desilo koliko jučer jedva se i sjetimo. S razlogom je to tako, sigurna sam. Lagahno koračam, vrtim stari film, smiješim se. Sretna je moja Adisa, znam to.

* * *

– Alma, pa to si ti?

Okrenuh se na poznat glas, gledam u djevojku pored sebe, poznate oči, ali nisam sigurna. U ruci drži bebu. Lijepa, bucmasta, veselo žmirka ispod pokrivača.

Nemoguće! Kolegica iz gimnazije. Nije baš uživala u školi, pa smo je često ružili. Bili smo dobra družina, imali dobar prosjek, a ona je nekako "stršila" iz mase.

– Adisa, jesi li to ti?

Osmijeh koji joj se rijetko vidio na licu sada je blistao.

– Pa zar sam se toliko promijenila?

– Ma ne, nisi... odnosno jesi, ne znam... malo – zamuckivala sam.

Nisam je vidjela gotovo dvije godine. Imala je sigurno 20 kilograma više, kosa svježe ofarbana u vatrenocrvenu, neki meni nepoznat izraz na licu.

– A čija je beba?

Zvonko se nasmijala.

– Beba je moja, zar ne vidiš koliko liči na mene?

Nisam mogla vjerovati. Naša Adisa, koju smo toliko ružili zbog nezrelosti i neodgovornosti prema sebi, sada je bila odgovorna za jedno mlado biće.

Ne znam zašto sam bila toliko zbunjena, samo znam da sam zamuckivala i postavljala nesuvisla pitanja.

– Pa kako? Kad se desilo? Jesi li udana? Kako se zove?

Smijala se mojoj zbunjenosti. Smijeh joj je bio zvonak, glasan, iskren.

– Udala sam se na maturskoj večeri. Došao je po mene i ja sam pristala. Moji su se ljutili, mnogo je stariji od mene. Sada kada je stigla Sanja sve se promijenilo, prihvatili su i njega. A šta sam mogla, znaš da knjige i ne volim. Jedva i gimnaziju završih. Gledala sam vas te noći. Radovali ste se odlasku na fakultet, nekim novim putovanjima, a ja nisam imala nikakav plan, nikakve snove. Sada je moj san moja "Sunčica" – zvonko poljubi djevojčicu.

Oči mi se orosiše... Zagrlih je.

– Čestitam! To je najbolji izbor koji si ikad napravila. Sanja je sve što ti je trebalo. Tvoj san toliko je stvaran, a naši snovi su još uvijek samo snovi i nikada neće biti toliko stvarni.

Ruke zavukoh u džepove. Nađoh neku siću, gurnuh stidljivo novčanicu u njenu torbu.

– Oprosti, nemam više. Kupi nešto svojoj "Sunčici".

Kao da joj težak teret pade s leđa, kao da je očekivala da ću je kritikovati... Sada se ohrabri. Pričala je brzo, veselo. Nisam je pažljivo slušala, gledala sam u ovo naivno biće koje me posmatralo. Stiskala sam je uza se. Bila je tako mehka i topla. Kažu da grlimo djecu da sa sebe speremo vlastite grijehe. Koliko god sam ih imala, odnosile su ih ove male ruke, koje su se poigravale mojim pramičkom kose.

Hvala ti, Bože, što svima dijeliš svoju milost. Ko sam ja da sudim? Koliko sam je puta na plač natjerala što nije napisala zadaću, što ne uči... A Bog je za nju imao drugi plan. Podario joj je ovo malo sunce, koje je smisao svega i, šta god da se desi, koliko god bude teško, njenu tugu otjerat će ruke njene "Sunčice".

Zanimljiva su ta putovanja autobusom – uvijek se dešavaju zanimljive stvari, meni ili ljudima oko mene. Voljela sam posmatrati lica putnika. Pokušavala sam na svakome pročitati kamo putuje, napušta li voljene ili hrli njima u zagrljaj. Posmatrala sam zamišljena lica i stvarala svoju priču. Danas to nisam radila. Igrala sam se sa Sanjom, pravila grimase, nasmijavala je, a kroz glavu mi prolazi hiljadu slika. Gimnazijske zgode i nezgode, odrastanje... Hm... odrastanje... Bože, koliko sam sama sebi smiješna! Šta ja znam šta je odrastanje?

Adisu sam smatrala nezrelom klinkom, a vidi sad... U njenim je rukama život ovog nevinog djeteta. Zar to nije najveća odgovornost koju čovjek može imati? Možda meni. Shvata li to i moja Adisa tako? Spada li ona u onu grupu ljudi koji jednostavno slijede nekakav put, žive po principu slučajnosti, sudbine, kako kažu? Ne znam... Poljubih je na rastanku, stegnuh knjigu pod pazuhom i nasmiješih se. Voljela sam ja svoj život, pomalo samotnjački, sanjarski, studentski, i na neki svoj način bila beskrajno sretna i ispunjena.

* * *

Telefon. Zar nemam pravo na svoje privatno vrijeme? Direktor.

– Kolegice, gdje se nalazite? Nema Vas u kancelariji. Slušajte – nastavlja on svoju priču i ne čekajući odgovor.

Zapravo ga nije ni zanimalo nego je to bio njegov nezgrapni način javljanja.

– Imam jedan prijedlog. Sutra je sajam knjiga.

Slušam i ne vjerujem. Kako bi on mogao znati kad je sajam? Možda ipak... Pokušavam mu još jednom dati šansu, vjerovati da se ispod te maske krije ljudski lik.

– Tako je. I baš mi je žao što nisam u mogućnosti posjetiti sajam. Imala sam...

– Upravo o tome želim da razgovaramo – prekide me. – Budući da si ti u tom filmu i bakćeš se oko tih knjižurina, želim da kupiš nekoliko kompleta za našu firmu.

Poskočila sam od sreće. Ni to "knjižurina" nije mi zaparalo uši.

– Ovo je najljepši zadatak koji ste mi ikada dali, gospodine direktore!

– Dobro, dobro, neka ti bude. Ići ćeš sama.

– Svratit ću sutra do kancelarije da se dogovorimo koje knjige da kupim.

– Čuj koje? Pa da ja znam, ne bih Vas angažovao sigurno. Šta ja znam, znate kako izgledaju naše kancelarije. Kupite neke komplete koji će se onako lijepo uklopiti. Za moju kancelariju neki plavi omot.

Nisam se mogla suzdržati. Puknula bih. Smijem se, a prolaznici me gledaju u čudu. Smijem se, a plače mi se. Smijem se svojim naivnim mislima. Smijem se direktoru kome su knjige dekoracija. Kako sam mogla povjerovati da njega knjige zanimaju? Knjige su za njega samo sredstvo da zadivi poslovne saradnike, kao dio inventara, sastavni dio enterijera. Kao vaza na stolu, kao pepeljara u koju odlaže opuške, kao kanta za kišobrane.

– Jeste li me čuli? Plavi omot. Nemojte pogriješiti, pa da se i naredne godine moram bakćati oko nekog sajma.

– Kolegice, jeste li dobro? Smijete li se to Vi, kolegice?

– Dobro sam. Bit ćete zadovoljni. Doviđenja.

Ništa mi neće pokvariti ovu divnu vijest. Sutra ću imati dan samo za sebe i svoje knjige. Možda je i bolje što mi nije ni-

šta predložio. Uživat ću u izboru. Jedva sam čekala da kupim neku knjigu kao da sam željela nadoknaditi sve ono što sam željela dok sam studirala, a nisam imala dovoljno novca. Ponekad bih u tome i pretjerivala. Zapostavljala sam i brisala sa spiska osnovne životne potrebe, a kupovala knjigu. I uvijek za svoje ukućane imala izgovor. Meni je knjiga osnovna potreba, potrebnija i od hljeba. Duša je bila nahranjena.

Pružih korak. Moram toliko toga završiti da bih sutra uživala bez grižnje savjesti da će mojoj Mrvici nešto nedostajati. Sve je sada imalo drugi smisao. I vrijeme. Na fakultetu sam ga imala napretek. Sajmove smo posjećivali redovno makar se nekad vratili jedva s jednom knjižicom u ruci. Uživali smo u razgledanju, čitali onako s nogu. Nasmiješih se. Kupit ću komplet Adijevih knjiga za direktorovu kancelariju. Baš će mu biti lijepa dekoracija. Ionako drugome neće služiti. Prisjetih se...

* * *

Telefon, ne znam više ni da li da se radujem kad zazvoni... nisam više sigurna koliko je ovaj izum donio dobra čovječanstvu. Mir običnom čovjeku sigurno nije. Zar čovjek ne može malo da odahne, da bude sam sa svojim mislima. Krupne kapi kiše padale su a ja sam baš onako polahko milila kao da sam željela svaka da me pomiluje, da spere umor s mojih ramena. Telefon uporno zvoni. Nevoljko ga potražih u torbi. Mrmljala sam sebi u bradu.

– Hej, pa kud ti ideš? Nisi se ni javila? Zar sutra ne idemo na sajam knjige?

– Dobro, dobro – pokušala sam smiriti moju Amnu. – Kakav sajam?

Ide organizovana posjeta studenata, među kojima je i njen dragi.

– Ići ćemo, sačekat ću vas na stanici, ništa ne brini.

–Nemoj da me zezneš. I Adi bi se ljutio, znaš da promoviše knjigu.

–Čekat ću vas. Znaš koliko mi je to bitno. Ne bih to propustila ni za šta.

Smiješim se. Bože dragi, ima li ko da danas ne piše knjige? Ljudi su zaboravili pričati, ali svi znaju pisati. Čudno neko vrijeme. Nikad više narcisoidnih luđaka. Svi smo za sve sposobni. Ljudi su počeli uspostavljati dijagnoze nakon nekoliko pročitanih članaka na internetu, kakva medicina, čemu? A tek "umjetnici"... Nije njih briga ni za kakav stručni komentar, još će se naći i uvrijeđeni. Pa ko smo mi da bismo komentarisali veličanstvo? Ljudi se druže samo s onima koji su im spremni nizati komplimente. Nema veze što su ponekad i sami svjesni da je to laž. Neka, bolje i slatka laž nego istina koju podnijeti ne mogu. Zamislite kakvu generaciju odgajaju takvi narcisi: generaciju razmažene djece kojoj aplaudiraju kad pertle zavežu s deset godina. A medalje samo pljušte. Samo neka zidove krase. Svi su odlični, svi su prvaci, svi su multitalentovani, svi će postati baš ono o čemu mame i tate sanjaju.

Nastavljam put sada već mokra od kiše. Prija mi to, neka neobična sreća ispunila mi dušu. Udišem miris vlažne zemlje, želim da ovaj put traje što duže. Zašto ne odvojim više trenutaka za sebe, moram malo usporiti... Sada već pršte samokritike. Osjetih mlaz prljave vode na licu. Svirnuo je neko i proletio autom. Eto, htjela si uživati – smijala sam se naglas, ništa mi nije moglo pokvariti raspoloženje. Bila sam nekoliko koraka od moje porodice. Pred očima mi zgužvana novčanica. Trebalo bi i doteći do sljedećeg mjeseca. A prvi je još daleko. Neću više roditelje pitati. Znam da će dati makar sebi uskratili ono nužno. Neću ih opterećivati. Snaći ću se, potražit ću neki poslić preko studentske službe, ali sutra moram kupiti barem tri-četiri naslova. Koliko dugo nisam osjetila miris nove knjige, onaj osjećaj pod prstima dok prvi put listam njene stranice... Sve

sam češće kupovala polovne, pohabane. Sutra ću sebi priuštiti ono što će me u dugim noćima zabavljati, otjerati mi sve one crne misli koje nekada dođu. Sutra ću sebi kupiti novo društvo, prijatelje kojima sam se toliko radovala.

* * *

Gužva, vreva, ljudi kao da nasumično kruže, neki zastanu, pogledaju neki naslov i vrate knjigu na policu. Najveća je gužva oko šanka gdje prave kafu. To smo mi. Kafana, pa kafana. I mene je mamio miris kafe. Jedva sam čekala da osjetim taj gorkasti okus, ali nisam se mogla ni odvojiti od knjiga. Bila sam malo tužna, još nije kraj mjeseca, budžet mi i nije bogzna kakav, a toliko sam htjela kupovati. Ovako sam morala dobro razmisliti, odabrati, a bilo me stid tražiti nižu cijenu, cjenkati se za knjigu. Bilo mi je to ponižavajuće, mada sam vidjela da i to ljudi rade, bez imalo ustručavanja, kao kad dođu na pijacu i traže kilo krompira za nižu cijenu.

Napokon odabrah nekoliko starijih naslova. Bili su nešto povoljniji od novijih izdanja. Upakovah sve u torbu i krenuh da pronađem ostatak ekipe. Naravno, u kafani.

– Pogledaj ti tu torbu! Jesi li ostavila neku knjigu i za druge? – Amar me zeza dok im prilazim.

– Nemoj, molim te, ovo mi je hrana do sljedećeg sajma, moram i ja živjeti od nečega.

– A moj naslov nisi kupila? – Adi se smješkao, a znala sam da je itekako ozbiljan.

– Pa zar nećeš kolegici pokloniti jedan primjerak?

– Pokloniti? Dovoljan je poklon što sam vam ukazao čast da je čitate.

Pogledah ga odsječno, ugrizoh se za jezik. Imala sam želju reći mu sve u lice, ali se suzdržah. Govori li ovo čovjek koji ima imalo duha, neko ko uopće razumije umjetnost?

–Mula Mustafa Bašeskija bio je veliki čovjek, a o sebi nije ništa pričao. Skromnost je vrlina velikih ljudi, velikih umjetnika. Ako nastaviš tim tonom, više ćemo slušati tvoje hvalospjeve – Amna ga bocnu, što mu ne bi milo.

–E, pa, ja nisam taj vaš Bašeskija.

Ustao je i odšetao. Iz očiju mu varnice.

–Kakva budala! Još kaže "Taj vaš Bašeskija"... Kakav šljam, kakav blam!

Nikad nisam čula Amara da na taj način priča o nekome. Bio je smiješan kad se naljuti. Obrazi i uši zacrvene mu se kao da će istog trena krv krenuti, a oči zasvjetlucaju. Izgledao je kao dječačić kome je mama oduzela čokoladicu.

Svi smo se nasmijali.

–Je li moguće da si ti nekoga prokomentarisao, da je tebe neko iznervirao?

–Kako da se ne iznerviram? Jesi li čula luđaka? Kao da mu bi krivo što ga uporedismo s Bašeskijom... A ja još dadoh novac za ovo njegovo smeće.

Izvadi knjigu i baci je na sto.

–Ostavit ću konobaru. Možda se neko i zezne, pa je i pročita. E, usrećit će se.

Smijemo se tako glasno da se gosti počeše okretati u našem pravcu. Tužna i smiješna situacija u isto vrijeme. Tužno je što je ovakva knjiga na policama među ostalima. Još tužnije što je njen autor ovakav čovjek.

–Je li moguće da si ti izdvojio novac? Pa ti posuđuješ znatno vrednije naslove.

–Jest, baš je smiješno, bilo mi ga žao da se ne naljuti, ko će ga slušati cijeli dan? A on sad ovako...

–Nećemo se valjda zbog toga žalostiti. Adi je takav, pa je takav – meni zaista ništa nije moglo poremetiti raspoloženje.

Pogledam u onu svoju torbicu natrpanu knjigama.

–Narcis – gunđala je Amna.

Bila mi je smiješna s tom svojom facom. Udobno se smjestih u stolicu, pijem kafu i posmatram prolaznike. Čujem Lajlu i njen smijeh, ali kao da je negdje u daljini. Lijep je ovaj naš šeher. Lijepo Sarajevo... Ne kao moj Mostar, ali je lijepo.

Ustajali su jedno po jedno. Ostadoh sama s Amnom i Ahmedom. Brzo se pridigoh, izmislih razlog i udaljih se. Neka ih, neka uživaju. Kud sad za kupovinu nemam dovoljno, da se možda spustim do čaršije... Dobra stara Baščaršija... To je živa priča. Samo sjedneš i posmatraš. Miris ćevapa dopire sa svih strana. Sjedoh ispred "Mrkve", naručih "peticu" s mnogo luka. Baš me briga, ubacit ću poslije neku žvaku. Podigoh glavu i zaledih se. Zeid je sjedio sam, čitao neke novine, nije me još primijetio. Najradije bih ustala, pobjegla, ali kako da me ne primijeti? Pomjeram se ka kraju stolice.

– Vaši ćevapi, gospođice – konobar se ljubazno smješkao.

Nisam imala izbora. Ostadoh. Jedem svoju porciju, a zalogaji teški, jedva ih gutam.

– Tako, znači? Pola kile luka, pa ćeš sjesti do mene u busu?

Stajao je pored stola, nagnuo se blago prema meni i osmjehivao najljepšim osmijehom na svijetu.

– Ko kaže da ću sjediti pored tebe? Baš neću.

– Nego s kim ćeš? – zabavljao se.

– Sa svojom torbom knjiga? To ti mene proganjaš?

I dalje se smiješio. Nisam znala šta misli. Osjetim kako mi krv navire u obraze.

– Ne umišljaj gluposti, pusti me da ovo pojedem i idem dalje. Vrati se svojim novinama.

Kao da sjenka preleti preko njegovog lica... Bi mi žao što sam se tako ponijela.

Uhvatih ga za ruku kad je već krenuo.

– Neka, ostani, zezam se. Zašto si takav? Hajde, častim te "peticom". Toliko imam.

Sjeo je. Gledao me netremice. Mislila sam da će me spržiti tamnim, užarenim očima. Pokušavala sam izdržati njegov pogled. Voljela sam ga cijelim svojim bićem i nije me bilo briga što je to mogao pročitati na mom licu. Htjela sam vrisnuti cijeloj Baščaršiji da ga volim, da više nije sam, da ima mene i da će me imati život cijeli.

– Zašto si takva svađalica? Zašto imaš taj stav prema meni, šta sam ti uradio?

– Nisam svađalica.

Durila sam se kao kakva klinka.

– Ti me izazivaš, provociraš, ljutiš me tim tvojim stavovima. Kad si dobar, i ja sam dobra.

– Nisi ti dobra, ti si moja mala zloća.

Dodirnuo mi je ruku nježno... Ako postoji sreća, ja sam u tom trenutku doživjela vrhunac.

– A tu ste se, znači, sakrili.

Amar, kao kakva zloslutnja, izviri iz sokaka. Da sam mogla, glavu bih mu razbila, učinila ga nevidljivim, ne znam, samo da nestane. Ali bio je tu i brbljao gluposti.

Naruči "desetku".

Moja tri ćevapa stajala su na tanjiru. Od tuge me boljelo cijelo tijelo. Pogledah Zeida: povukao se u svoj ćošak, cigareta u rukama, zamišljen pogled, iz kojeg nisam mogla baš ništa pročitati.

Ko je ovaj čovjek? Onaj od maloprije, nježan i dobar, pun ljubavi, ili ovaj umišljeni, arogantni muškarac, svjestan svoje ljepote?

Ustadoh. Kad nisam znala šta da radim, bježala sam od svih. Bez cilja, pravca... Jednostavno sam hodala.

– Odoh. Vidimo se u busu.

– Hej, a kud bježiš? Zašto si takva? Sačekaj da jedem, i ja ću s tobom.

– Izvini, Amare, imam nekog posla.

– Pusti, možda ima neku dogovorenu kafu, nas viđa svakog dana, kao da smo joj mi zabavni – arogantni glas, pomalo bezobrazan.

Stiskam pesnicu, najradije bih mu nos razbila, ali nemam ga snage ni pogledati. Bježim, suze već klize niz lice, ne želim da me takvu vidi, neću mu to priuštiti, živjet ću sa sobom, svojom ljubavlju... i svojim knjigama.

Miljacka nekako tiha, mutna, tužna, nekako mi strana, ne šapuće mi kao Neretva; s njom se ispričam, povjerim joj tajne. Miljacku gledam s nekim strahom. Ne zna ona čuvati tajne, ne zna ona. Sutra ću do zelene rijeke, odmoriti dušu i zaboraviti... sve zaboraviti.

Tišina u busu. Svi zavaljeni u sjedišta sa svojim mislima, neki utonuli i u san.

Zašto sam ovoliko nesretna? Zašto dopuštam da cijeli moj svijet bude u očima jednog čovjeka? Kad se namrače, i meni je teško, kad svjetlucaju, nesvjesno se osmjehujem, udišem punim plućima. Ima li ovome pomoći?

Vidim ispred mene dvije glave kako se naginju jedna prema drugoj, čujem šapat i smijeh. Šta je to između njega i Lajle? Imam li pravo patiti za čovjekom ako pripada drugoj, imam li pravo voljeti ako ga i ona voli? Povući ću se, pobjeći, sakriti, jača sam od svega, od sebe, mogu ja to, moram...

Izlazimo na stanici. Rano im je za dom, smišljaju kamo da idu. Promrmljah tiho da me glava boli i produžih u svoju sobicu. Ali ovog puta tišina nije prijala. U njoj se čuo samo vrisak moje savjesti, udaranje moga srca, glas razuma. Pokrih se po glavi, zatvorih oči. Hoću samo da spavam, zaboravim na sve, skupim snagu i sutra sigurnim korakom krenem dalje.

Ne sjećam se ni kad je Amna došla ni da sam joj otvorila vrata. Probudila sam se kad je Sunce već bilo visoko na nebu. Odmorna, ali tupa bol i dalje udara sljepoočnicu. Obukoh trenirku i patike, istrčah na stazu. Trčala sam polahko, vjetar mi

miluje obraze, nemam kondicije, u posljednje vrijeme baš i ne trčim, srce kao da se popelo u grlo, ali trčim i dalje, tjeram sebe, kažnjavam. Istrčah do staze i krenuh prema domu. Čujem naglo kočenje... Odskočih u stranu. Ležala sam u travi. Ne osjećam nikakvu bol, samo strah da se pomjerim. Nepoznato lice nagnulo se nad mene, čujem da me nešto pita, pokušavam shvatiti, ali osjećam kako tonem... sve dublje.

Sve bijelo oko mene, tražim pogledom jednu poznatu tačku. Zatvaram oči, pa pokušavam još jednom. Čujem mili glas.

– Nećeš ti meni više trčati, nasmrt si nas prepala – moja Amna uplakana sjedi pored mene.

– Šta se desilo? Gdje smo ovo?

– U bolnici si, nisi obraćala pažnju, a i on je nesmotreno vozio. Nije strašno, doktor kaže da nema lomova. Ostat ćeš dok se malo pribereš i vodim te našem domu.

– Nisi javila mojima? Molim te, i nemoj. Bit ću dobro, ne želim da se brinu.

– Ma znam ja tebe, cimo, zato nisam nikom ni javljala.

– Kako si saznala?

Pa bili smo odmah iza tebe, dozivali smo te, ali ti trčiš u svom svijetu, a onda je neki kreten naletio autom.

– Ma pusti, ja sam kriva, ne trči se po cesti.

– Ne može to tako, rekla sam da ćemo ga tužiti. Tu je na hodniku. Svašta sam mu rekla.

Nasmijah se... osjećam bol u grudima.

Moja Amna... Bila je pravi drug. Sretna sam što je imam.

Doktor uđe u prostoriju. Nakon nekoliko pitanja reče da ću prenoćiti u bolnici, za svaki slučaj.

Nije me to rastužilo. Na neki način željela sam se barem malo odmaći od svega, barem kilometar, dva.

– Ostat ću s tobom – Amna je insistirala, ali doktor nije htio ni čuti.

– Ne pričaj gluposti. Idi, odmori se, sutra se vidimo.

– Doći ću ti večeras barem nakratko, donijet ću ti sladoled.

Poljubih je u obraz.

– Idi, Ahmed te čeka. I, molim te, reci tom čovjeku da sam dobro. Kakva tužba, ne pristaj mu na muku. Svakome se može desiti.

– Dobra moja cima, svima prašta.

Kad se vrata za njom zatvoriše, zatvorih oči i kao da sam u sekundi zaplovila u snove.

Medicinska sestra tiho me doziva. Otvorih oči, usta mi suha, želim samo čašu vode, vrela je mostarska noć. Čuje se žamor s ulice. Večernja šetnja. Ljudi su u ovo doba radije provodili vrijeme vani. Unutra je bila nesnošljiva vrućina. Zidovi se tokom dana nakupe toplote, pa kao da cijele noći iz njih izbija plamen. Ljudi hrle ka Neretvi. Lijepe mostarske bašte u svako doba prepune su onih koji boemski uživaju u čarima rijeke, mostarskih građevina, neba iznad Mostara. I ja sam trebala večeras sa svojom cimom u nove boemske večeri. Da sam bila pažljivija. Da je vozač bio pažljiviji.

Da sam barem ponijela nešto da čitam... Naspavala sam se, kako provesti noć?

Kucanje na vratima. Posjete su završene, ko bi sad mogao biti?

Otvaraju se vrata, polahko, nespretno, vidim njegovu sjenku. Mislim da haluciniram. Trepnuh nekoliko puta. I dalje je stajao na vratima, gord, namrgođen. Gledao me s nekim bijesom, ljutnjom. Učinio mi se i viši i veći nego inače. Prilazio je krevetu bez riječi. Krupne oči gledale su me netremice. Bio je ljut. Nisam znala kako će reagovati. Šutim. Nije me valjda došao kritikovati? Večeras mi to nije potrebno. Njegovi koraci i otkucaji mog srca...

Tišina. Samo da nešto kaže. Otvaram usta, ali riječi ne izlaze. Želim da ovaj trenutak traje cijelu vječnost, samo neka je

tu. Ako progovori, posvađat ćemo se. Bolje je ovako. Tišina je naš saveznik, naše oči pričaju, razumiju se.

Spusti vrećicu pored mog kreveta. Uhvati me za ruke, snažno, i privi na svoje grudi. Stezao me tako jako da sam poželjela vrisnuti od boli, ali nije mi smetalo. Čujem njegove otkucaje, duboko diše. Lagahno me odvoji od sebe, približi svoje lice, one crne velike oči ispunjene suzama.

– Ako mi ikada... ikada... ovo ponoviš, ako... ne znam šta ću uraditi... ne znam – govorio je isprekidano, promuklim glasom. – U životu sam izgubio sve, tebe ne mogu, čuješ li me?

Suze se slijevaju niz moje obraze, jecaji se otimaju iz grudi. Plakali smo te noći zajedno, plakali od boli, sreće, ljubavi, žalosti. Plakali smo, oslobađali dušu da ne prepukne. Je li moguće da me trebao udariti auto da bismo priznali ono što osjećamo? Osjećam fizičku bol, a zapravo sam sretna i zahvalna što se sve ovo desilo. "Kakva sam ja budala" – mislim u sebi. Smješkam se i plačem u isto vrijeme.

– Jesi li dobro, ludice moja? Ti da trčiš? Izigravaš atletičarku, pa ne čuješ ni auto.

– Bila sam dobro dok me ti nisi smrvio tim svojim velikim rukama – smješkala sam se.

– Izvini... izvini, zanio sam se. Da samo znaš kakvu sam agoniju preživio... Posmatrao sam te iz "Studenta". Kad sam shvatio šta će se desiti, potrčao sam za tobom, ali bilo je kasno.

– Dobro sam, ne brini, ostaviše me ovdje da se odmorim od svih vas. A i bolnička hrana pomoći će mi da smršam i bez trčanja. Nego, kako si ušao? Nije vrijeme posjeta?

– Eh, imam i ja svoje vezice. Nego, Amna ti je poslala šminku i knjigu, zna ona bez čega ne možeš.

Mogao me zadirkivati tri života, nije mi smetalo. Smijem se glasno, vjetar ulazi na prozor, igra se s mojom kosom.

– A šta ovo lijepo miriše?

– Šta ti najviše voliš?

– Kako znaš... Kako si znao? – gledam u krupne tamne smokve, moje omiljeno voće. – Ali odakle sad? Još im je rano, gdje si našao?

Uzela sam jednu i prinijela je njegovim usnama.

– Neka, ti jedi, tebi sam donio, više nisam mogao naći.

– Samo pričaš...

Ugurah mu smokvu u usta. Smijao se. Sretan je, jest, vidim to, voli i on mene. Pa zar bi se toliko prepao, toliko trudio?

Koliko sam sretna! Pričao je nešto, smiješim se, upijam svaku njegovu riječ, svaki pokret. One smokve odložih na ormarić pored kreveta. Nešto mi ne da gutati. Nisam gladna.

Zazvoni telefon. Uozbilji se i odmače do prozora.

– Ne znam koliko. Uskoro, ne znam... Doći ću.

Tamna sjena prekri ovo parče raja... Lajla...

Prišao je krevetu.

– Idi, znam da te čekaju. Lijepa je noć, previše sam te zadržala, idi – čujem gorčinu u svom glasu, ne mogu se iskontrolisati.

– To sam ti već dosadio? Nikud ne žurim, oni su izašli u Stari, ostat ću još.

Shvatio je da sam ljubomorna. Neću njegovo sažaljenje.

– Idi, umorna sam.

Duboka bora ucrta mu se na čelu.

– Došao sam ti u posjetu, a ti me tjeraš. Dobro. Možda nisam trebao ni dolaziti. Možda nekoga očekuješ. Otići ću.

Zastade na trenutak kao da očekuje moj odgovor. Šutim. Ono nešto teško spustilo mi se na dušu i ne da mi disati. Govorim mu neka ide, a srce strepi da će i otići.

– Dobro, odoh. Čuvaj se, odspavaj. Vidimo se sutra.

Zatvorila sam oči, nisam mogla gledati dok napušta sobu.

Ostadoh sama, nesretnija nego ikad. Zašto se poigrava sa mnom, zašto? Zar je toliko zao, je li moguće? A zašto se onda

prepao? Možda bi se tako zabrinuo za bilo koga? Prepao se jer smo prijatelji. Tako bi se prepao i za Amnu, Amara... Kako je moguće da sam ovoliko pogriješila? Je li me ova ljubav učinila slijepom? Umišljam i vidim ono što želi moje srce, a ne ono kako jest.

Pridoh prozoru. Svjetla Mostara pričaju svoju priču, tajnovitu, veličanstvenu, Huminu priču o Grozdanu i Grozdani, Ozrenu i Grlici, Šantićevoj Emini... Koliko ljubavi u ovom gradu... Tako velikih i tako čarobnih da im ni Romeo i Julija ne mogu parirati. Koliko teških, gorkih, zabranjenih, koliko tajnih i onih koje su ljubavnici sa sobom odnosili...

Imam i ja svoju priču... Trgnuh se. Možda me neko čuje. U posljednje vrijeme često sam glasno razmišljala.

Otvorih knjigu... Samo da misli krenu dalje. Možda je ovako i bolje. Gledam u stranice, a slova se poigravaju. Počeh čitati naglas. Nije pomoglo. Spustih knjigu na ormar i zatvorih oči. Samo da prođe i ovaj dan... Od sutra ću okrenuti svoju stranicu. Ispočetka.

Ujutro sam jedva čekala doktora da potvrdi moj odlazak.

Obukoh se. Na hodniku me presrete Amna.

– Izvini, mila, kasnim.

– Ma sve je u redu, nisi trebala dolaziti, dobro sam. Žao mi je što sam propustila predavanja, ti si trebala ići.

– Joj, ne ljuti me, molim te. Sad ti predavanja padaju na pamet... Danas nećeš iz kreveta, ima da te razmazim.

– I jučer sam propustila predavanja. Danas je profesor Dizdar. Ne mogu... ne želim.

– Dobro, do predavanja imamo još dva sata. Ideš se malo odmoriti.

– Odmarala sam, prespavala cijelu noć, jedva sam čekala da izađem.

– Znam ja tebe, uvijek bi negdje da jurcaš. Stani malo na loptu, odmori.

–Nadam se da nisi javila nikome od mojih. Mama bi umrla od straha.

–Naravno da nisam. Ne brini. Kad mi je doktor potvrdio da ćeš biti dobro, poslušala sam te.

Moja Amna... Brinula je o meni kao da mi je sestra rođena. Bila mi je nekako u nekim situacijama i bliža. Sestri nekad ne mogu reći nešto što kažem najboljoj prijateljici.

U životu imamo one koje dobijemo rođenjem, roditelje, braću, sestre, porodicu koju ne biramo, i imamo onu koju steknemo. Nju bira naše srce. Duše se jednostavno sretnu, zavole, zbliže, raduju jedna drugoj. Od ove prve često skrivamo tajne, nekada da ih ne povrijedimo, a nekada da ne povrijedimo sebe. Ovoj drugoj govorimo baš sve, šapućemo najdublje tajne, isplačemo tužne uspomene, smijemo se, radujemo. Moja druga porodica bila je moja Amna.

–Lamija?

Poskočila je. Na licu neki grč. Strah.

–Jesi li dobro? Šta radiš u bolnici?

–Dobro sam. Imala sam neke rutinske kontrole. Sve je OK.

–Kakve kontrole? Molim te, reci mi šta nije u redu?

–Sve je dobro, kažem ti. Žurim, čut ćemo se.

–Opet bježi.

–Kako misliš opet? – Amna gleda u čudu za Lamijom, a onda pogleda u mene.

–Šta je s ovom djevojkom?

–Neki dan srela sam je u biblioteci. Pobjegla je isto ovako. Brinem za nju. Sama je ovdje. Ko zna šta joj je?

Gledam u pravcu odakle je došla.

–Hajde da pogledamo šta je iza. Slika bebe i strelica ispod koje piše "Ginekolog".

–Hajdemo odavde, nekad se baš ludo ponašaš. Djevojka je rekla da je dobro. Da je željela da saznaš, rekla bi ti.

Ležim u krevetu, Amna nešto priprema, dopire miris hrane do mene, malo sam i gladna. Sretna je moja Amna, s Ahmedom je sve super.

– Bilo je stvarno lijepo. Samo si nam ti falila. Ali ne sumnjam da je i tebi bilo lijepo, Zeid je bio s tobom.

Trgnuh se.

– Bio je vrlo kratko. Otišao je, Lajla je zvala.

Amna me zbunjeno pogleda.

– Lajla je cijelu večer provela s nama. Zvala ga je nekoliko puta, ali nije došao.

Nije došao? Znači, otišao je u dom. Bio je sam... a ja sam ga otjerala. Kako sam glupa!

Dohvatih one smokve. Sinoć ih nisam ni pogledala od gnjeva, a sad sam ih halapljivo gutala. Najslađe smokve koje sam u životu jela.

***

Uzeh knjigu. Danas učim cijeli dan, moram ove ispite "pregaziti". Nije mi nedostajalo ni volje ni poleta, možda malo koncentracije, ali sam i to uskoro savladala.

Imala sam neku nadljudsku volju, neki inat koji me tjerao na više, da pobjeđujem sebe, svakog dana, baš svakog, svoju snagu mjerila sam po tome jesam li jača, pametnija, uspješnija danas nego jučer, samo sam u sebi vidjela konkurenciju. Ljudi su poraženi onda kad konkurenciju vide u drugom. Opterete se potrebom da vjeruju u tuđi neuspjeh da zaborave na vlastiti uspjeh.

Imala sam svoj cilj: postati uspješna žena. Na jednom Balkanu, gdje još ne stiže 21. stoljeće, gdje je žena još objekat, ja sam čvrsto vjerovala da mogu više, da ću, bez obzira na predrasude, jednog dana biti nešto više od lijepog osmijeha, kandidatkinje za produženje vrste. Vjerovala sam da svaki čovjek

ima misiju, da ona nije ograničena spolom. Ponekad žene sputavaju uvjerenjima koja se vežu za tradiciju, ponekad je to plod neznanja, ali često i same žene prihvate da njihova uloga završava s ulogom majke, supruge, domaćice, tamo negdje u toplom domu s pregačom oko struka. Radila sam sve da u svijetu muškaraca shvate da sam prvenstveno čovjek, sa svojim likom i ličnošću, idealima, ambicijama. Upijala sam svako slovo iz tih "debelih knjižurina", kako bi moja mama znala reći, donosila vlastite stavove, iznosila svoj sud. Srećom, nisam nailazila na muškarce koji bi me na bilo koji način manje vrednovali zato što sam žena. S druge strane, često sam u društvu slušala djevojke koje su priželjkivale sigurnu i stabilnu porodicu u kojoj će muškarac brinuti za egzistenciju. Postoji li negdje udruženje muškaraca? Možda udruženje ribolovaca, udruženje ovoga ili onoga, ali baš udruženje muškaraca? Udruženja žena na svakom koraku. Žene same sebe ograničavaju, sputavaju. Kao da su neka posebna vrsta, a ne ljudska. A silni feministički pokreti bruje o ravnopravnosti. Paradoks. Kao da žena treba dokazivati svoju vrijednost. Sve uloge koje joj pripadaju, od one najsvetije da bude majka, čine je uzvišenom. Nerijetko sam slušala i pesimistične komentare kako je uzalud boriti se kad će ionako uspjeti samo oni koji imaju "dobru podršku". Nisam se previše obazirala. Moj uspjeh, izgleda, nije imao veze s njihovim.

Večer se bližila kraju. Osjetih to tek kad su mi slova počela igrati pred očima. Pogledah oko sebe hrpu papira, nekakvih bilješki. Bila sam zadovoljna. Nekako sam se posebno osjećala kad bih shvatila da sam naučila nešto novo.

Istuširat ću se, otići do Zeida da mu zahvalim za sinoć, za smokve, društvo. Ne znam... Jednostavno ću reći "hvala"... ili neću ništa reći... shvatit će. Kujem svoje planove i glasno ih izgovaram kao da i sama ne vjerujem. Bojala sam se nečega, njega, sebe, onoga što bih mogla izgovoriti... ne znam. Svakog

dana mijenjala sam mišljenje kad je on u pitanju. Čvrsto donesem odluku da ću se predati, povući, a onda sutra jedva čekam da ga vidim. Ljubav i karakter ne idu baš ruku pod ruku.

Prilazim prozoru. Čuju se lagahni zvuci. Balašević... Sjedoh na trotoar.

"Ja nisam hteo da menjam svet, deco, meni je i ovaj bio dobar. Nisam virio u mikroskope (...) Ja sam samo hteo da je volim, u Novom Sadu, na Dunavu, gde je postojao jedan stari gvozdeni most (...) ljubeći je, pod onim mostovima..."

"I sećamo se dana kad smo još bili divlji k'o jeleni hitri, i sve smo bliži istini i tuzi... Pitam ga da l' zna da si otišla... 'Pa dabome', kaže on, 'imala je drugog'... Pitam ga da l' zna da se volimo..."

Čujem i njega kako pjevuši. Odgurnuh zavjesu. Ležao je na studentskom krevetu sklopljenih očiju i s nekim bolnim izrazom na licu. Nisam znala da li da se javim ili da samo jednostavno odem. Ruka mi je drhtala. Krenem pokucati, a onda se povučem i slušam dalje kako pjevuši. Neko prođe pored mene, a ja se odmaknuh. Šta će ljudi reći šta radim pored prozora njegove sobe? Šta će ljudi reći? Bože, koliko puta sebi postavimo to pitanje? Koliko smo puta odustali i od vlastite sreće zbog onog "Šta će ljudi reći"? A ljudi pričaju, pa pričaju. I ne ono što jest i kako jest nego onako kako njima paše. Kad prestanemo razmišljati šta će ljudi reći i kad nas više nije briga, oni prestanu pričati. Razmišljam dok koračam prema svojoj sobi. Danas me više bilo strah šta će on reći. Od straha sam izabrala da ne kaže ništa. Uživat ću u pomisli da je sinoć odustao od izlaska zbog mene. Ono što ne znamo ne može nas boljeti. Danas biram živjeti u neznanju.

Vratih se u svoju sobu, uvukoh se u krevet. Gledala sam u plafon ne znam koliko dugo. Hiljade pitanja u mojoj glavi. Je li život zaista komplikovan ili ga mi činimo takvim? Je li strah naš saveznik da zaobiđemo i vlastitu sreću? Trebamo li se bojati? Čega? Šta da sam mu se javila? Možda bi...

Zaspala sam prije nego što sam pronašla odgovore.

* * *

"Ostvari svoj životni san, iskoristi to što ti je Bog dao, ne dozvoli da ti godine prolete uzalud" – riječi moje majke odzvanjale su mi u glavi. Majka se nikad ne umori i nikad ne odustane. Koliko god puta pogriješili, majka nas onako, kako samo ona zna, opomene i savjetuje ponovo i ponovo. Uvijek ima opravdanja za naše greške i strpljenja da nas vodi lijepim stazama života.

"Ostvari svoj životni san" – šta li je sve mislila dok je to izgovarala ni danas nisam sigurna. Sjećam se samo tuge koja je isijavala iz njenih očiju kao da se prisjećala nečega, nečega bolnog, nečega što u čovjeku budi sjetu, umor, tugu...

Danas sam sigurna da nije mislila ništa konkretno. Danas, kao zrela žena, razumijem njene riječi. U nekom trenutku učini nam se da smo mogli više, željeli smo više, a onda u drugom zaboravimo na svoje želje i počinjemo živjeti za želje onih koje smo na svijet donijele. Znam da ću i ja jednog dana iste riječi izgovoriti nekoj djevojčici koja krene na put s koferom nade, želje, ushićenja...

Hoće li Emina odgajati svoju djevojčicu jednog dana? Hoće li je nadjačati ogorčenost, pa je pretvoriti u ono čemu, nažalost, teži većina djevojčica, djevojaka: vrijednost im jedino u materijalnom? Sve drugo za njih su pusti snovi. Nije više sramota nemati osnovno znanje, kulturu. Ljudi su postali tako površni, život plitak i beznačajan, hrani se tijelo, a zapostavlja duša. Nije važno koliko znaš i umiješ, važno je koliko zarađuješ. Kako – više nije bitno. Novac ljudima daje osjećaj moći, a onda ih zanese, zavede, u čovjeku se rađa pohlepa za više i još više. Čovjek izgubi sebe, zaboravi na mnogo bitnije stavke koje čovjeka čine čovjekom. On samo želi moć, a danas je to samo novac.

Jesam li poslušala svoju majku, jesam li ostvarila svoj životni san? Ne znam, nisam sigurna, ali znam jedno: i danas sanjam i nadam se da nikad neću prestati. I tome me naučila majka. Nema tog poraza koji je jači od žene, nema tog neuspjeha koji je neće ojačati, nema tog neba koje žensko srce neće dotaći, nema prepreke koju ljubav žene neće srušiti.

Danas je Emina šutljivija nego ikad. Spustila glavu nad tastaturu, nijednom me nije pogledala. Bora joj se urezala na čelu. Kosa joj je sakrila pola lica. O čemu li razmišlja? Kao da se postidjela što je na trenutak otvorila dušu nekome, podijelila bol. Kao da se bojala da bi mogla platiti za taj trenutak slabosti... Pokušavam početi razgovor, ali se bojim da se ne zatvori, da me ne odbije, da ne useli među svoje hladne zidove i zauvijek se zaključa. Ljudi se boje pokazati emocije, strah ih da ne budu povrijeđeni. Zato stavljaju maske kad zatvaraju vrata doma. Sve je manje povjerenja. Sve je više izdaja. Sve je manje iskrene ljubavi. Sve je više interesa. Sve je manje prijatelja.

Trgnuh se na škripu vrata. Direktor. Danas sam sve spremila.

Opet ispružena ruka. Bez riječi. Zašto ih barem osnovnoj kulturi ne nauče? A nauče ih da budu oholi, drčni, arogantni, bahati. Zar je teško biti čovjek? Zar nije lijepo zamoliti, zar je ljepše oholo narediti? Na um mi pade ona čuvena da čovjek zamoli i kad može narediti, a "sirovina" naređuje i kad može zamoliti. Novac... On je moćan. Ko smo mi? Obična piskarala. Emina je za njega još u školi radila. On je moćan i svi mu se klanjaju. Ne zato što ima dostojanstva, pameti, što je dobar čovjek – on je moćan. I to je dovoljno. Ne znam ko mi je gori: on koga je novac uzoholio ili ovi što ih je novac ponizio, što drhte nad bezvrijednim ciframa kao da će postati neko drugi ako dobiju koju više. Ne, isti smo. Promijenimo samo odijelo, a ispod košulje isto srce kuca, u očima ista pohlepa, ista nesreća, isto nezadovoljstvo.

I danas će stati za govornicu, izgovarati riječi koje sam mu napisala, primati čestitke za "svoju pamet". Neka, neka mu bude. Ne bih mu dala jedan svoj trenutak za cijeli njegov bijedni život. Žao mi što to moja Emina ne shvata.

– Nadam se da je urađeno kako treba (Bože, kao da on zna kako treba!)

– Naravno – odgovorila sam još kraće.

Prostrijelio me pogledom, nimalo prijatnim. Ne znam šta je to značilo, a nije me ni bilo briga.

Danas nisam imala snage za licemjerno smješkanje. Neka ide dođavola! Znam da samo jednim potezom može dovesti u pitanje sve moje godine rada. Baš me briga. Samo neka zatvori vrata za sobom. Kao da je sva moja nafaka u njegovim rukama... Šta god bude, snaći ću se. Zar da mi dostojanstvo pregazi? Možda je i vrijeme da krenem dalje.

Emina me gleda. Strah joj kao utvara izbija iz očiju.

– Šta to bi?

– Ništa. Šta sam trebala? Svaki dan uđe u kancelariju kao da smo dva ormarića iz kojih uzima ono što mu treba. Moj je mozak fascikla iz koje on izvlači predmete po potrebi. Svaki naš pokret mora biti besprijekoran, a pogledaj njega – ima manire kao neki kamiondžija. Pardon, vrijeđam neke kamiondžije koji su za njega bonton.

– Šuti, molim te!

Sad mi je već išla na živce s tim svojim strahom.

– Zašto? Šta ti još mogu oduzeti? Hladne zidove jednosobnog podstanarskog stana? Oduzeli su ti sve vrijeme ovog svijeta, oduzeli su ti pravo da imaš i svoj privatni život, šta ti još mogu oduzeti? Pusti ih neka te gaze kad si već pregazila samu sebe.

Ljutila sam se sada na nju. Možda je baš taj njen strah uzrok njenog propadanja. Možda ona samo nije imala hrabrosti suočiti se s onim što život nosi, možda joj je bilo lakše zatvoriti se u sobičak i kriviti cijeli svijet.

Šutjela je. Kao da sam joj svojim riječima otvarala oči. Lice joj je bilo mirno, spokojno.

– Danas ćemo iskoristiti pauzu za kafu i prošetati do onog tvog hrasta – iznenadi me naglom promjenom teme.

Nasmiješih se. Bila sam sretna u tom trenutku. Kao da sam slijepog miša izvela na sunce. Cijelim svojim bićem željela sam je natjerati da ponovo sanja. Mora. Zbog sebe. Zbog svoje majke. Ne da bi joj podarila unuče, ne zbog majčinih snova – morala je početi sanjati zbog sebe. Za sebe. Jer, ako stanemo đonom na svoj život, pregazit će nas svi ostali.

– Izvini – prišla sam joj i poljubila je u obraz.

– Ništa mi se ne izvinjavaj. Sve je tačno što si rekla. Možda mi je baš potrebno da me neko istinom osvijesti. Danas vam ljudi ne govore istinu. Ne govorimo je ni sami sebi. Lažem sebe sve ove godine, a onda si došla ti i kao da sam progledala.

– Često ja pametujem onako. Ljuta sam, pa mi svašta izleti.

– Ako mi život pruži šansu, promijenit ću se, vjeruj mi, mada sam možda prestara za promjene.

– Prvo ćemo krenuti od tvog pesimizma. Kakva starost? Pa ti si u najboljim godinama i tek ćeš živjeti.

Gledala me, a u očima sjaj. Vjeruje mi. Nada se. Neka. Život bez nade i nije život. Mora vjerovati.

Izvukoh papirić i počeh pisati. Švercala sam se na poslu. Bila sam previše sretna da bih se nervirala nad tekstovima koje je pisao neko ko sreću ne bi prepoznao ni kad bi ga u glavu pogodila. Baš me briga. Ionako danas ništa nije hitno. Makar ostala i malo duže, ovaj trenutak bio je samo za mene.

MAJČINO OBEĆANJE

Ispričaj mi priču iz djetinjstva
Onako tiho, nježno, glasom koji miluje.

Podsjeti me na snove odsanjane, sazrele,
Izgubljene u magli nemilostive stvarnosti.
Pusti me da spustim glavu na tvoje krilo
Da se odmorim, da pronađem suzu presahlu na vjetru.
Šapući mi tajnu života,
Ispričaj mi priču o dobrim ljudima,
O mjestu gdje nema zlobe, mržnje, nemani u liku čovjeka.
Pričaj mi tiho o obećanom suncu,
Gdje nema bure koja kida dušu.
Pričaj mi tiho... da ti povjerujem
da je vuk samo vuk, a čovjek samo čovjek.
Pričaj mi tiho...

Podignuh pogled. Emina stoji pored stola. Nikada taj osmijeh ranije nisam vidjela. Znala sam šta misli o tim mojim papirićima i poeziji. Nasmiješih se i ja.

– Idemo ako želimo stići do tog tvog gnijezda. Usput ćemo i kafu popiti.

Uhvati me čvrsto ispod ruke kao da je time željela potvrditi da će od danas mnogo toga biti drugačije.

Divan jesenji dan šušti nam pod nogama. Koračamo odlučno kao da smo krenule na neki dalek put, a ne tu iza ugla, do klupice. Koračamo, a u svakom koraku čvrsta želja i obećanje da smo dužni sebi biti ono što možemo, da granice svog neba postavljamo baš mi, a ne neko ko o tom letu ne zna baš ništa. Smijemo se kao djevojčice koje su učinile nešto što nisu smjele.

Naručismo kafu i nastavismo dalje.

– Hvala ti. Ne sjećam se kad sam se posljednji put ovako osjećala. Ne sjećam se kad sam imala nekoga s kim sam mogla podijeliti... – kao da se izvinjavala.

– Molim te, prestani. Ništa ja tebi nisam pružila što ti meni nisi uzvratila. Naše duše su se srele, tvoja ruka prijateljstva i mene jednako grije.

–Imala sam drugarice cijeli život, ali prijateljstva sam teže sklapala. Ali imala sam jednu prijateljicu s kojom sam dijelila baš sve. Cijeli život držale smo se za ruke, nosile prve roze haljinice, dijelile prve tajne.

Gledam je. I meni je malo čudno slušati je. Nije to ona djevojka iz kancelarije. I glas joj je drugačiji.

–I šta se desilo?

Baš sam bila radoznala jer život uvijek smisli drugačiju, originalnu priču kako da nas odvoji od ljudi koji nam znače, a spoji s onima koje radije ne bismo ni u putu sretali. To je baš velika nepravda. S koliko ljudi moramo svakodnevno komunicirati, smješkati im se, a ništa dobro nisu nam donijeli... Ni sebi oni dobra ne donose. Mogu nas samo zaraziti svojom zlobom. Od koliko smo duša fizički odvojeni, a vapimo da nam se život smiluje, pa nas barem na tren sastavi?

–Bila sam pripravnica u jednoj firmi. Iznenada se razboljela pravnica, pa su na službeni put poslali mene.

–Kakve sad to ima veze s vašim prijateljstvom? – obično sam bila dobar slušalac, ali danas sam bila nestrpljiva.

–Kao što rekoh, nisam ja trebala ići. Navečer su mi samo javili da sutra putujem. Ostajali smo cijelu sedmicu.

Ni dalje mi ništa nije bilo jasno.

–Moja Ilma godinama je bila u vezi. Još dok smo studirale, obećale smo da ćemo biti kume jedna drugoj kad se budemo udavale. Nismo nikad ni pomislile da bi moglo biti drugačije. Svaki plan bio je naš, ne moj, ne njen.

–I?

–Bila je srijeda, dan kad sam krenula na put. Moja Ilma udala se te subote.

Jeza mi prostruja cijelim tijelom. Šutjela sam. Bojala sam se da ću je povrijediti šta god da kažem. U meni je odzvanjao vrisak: je li moguće da si za bijedno putovanje prodala svoju prijateljicu, da na najvažniji dan u njenom životu ti budeš neg-

dje daleko? Znaš li koliko pitanja želimo postaviti baš tog dana, koliko je podrške potrebno, koliko se sumnje uvuče u nas, koliko straha? Zuji mi u ušima. Kakvi to ljudi za sitnu korist prodaju prijateljstvo? Nažalost, mnogi. Bez grižnje savjesti. Bez stida. Ošamare te, a da se i ne okrenu. Zgaze te kao malog mrava.

– Znam da me i ti sad osuđuješ.

Nisam joj mogla potvrditi drugačije. Da, osuđivala sam je.

– Zašto? – iz mene je izašao i meni nepoznat glas.

– Silno sam željela taj posao. Htjela sam da i meni jednom krene. Ona je već imala sve, posao, zasnivala porodicu, a ja sam još bila samo pripravnik. Ne znam. Možda sam bila ljubomorna. Imale smo iste snove. Ona je svoje i ostvarila, a ja sam još bila na početku. Uvijek sam kroz školovanje bila uspješnija. A onda se sreća okrenula na njenu stranu. Kad bismo se srele, pričala mi je o svojoj porodici, djeci, velikoj ljubavi. Ja sam bila sama. Nisam joj imala o čemu pričati. Počela sam izbjegavati kafe, druženja. Nekad mi se činilo da namjerno priča kako bih ja shvatila koliko mi je život uzaludan. Sad znam da nije tako. Jednostavno nisam bila dovoljno dobar čovjek da uživam u sreći drugih. Progutale me loše prilike, zlobni ljudi. Sve ono što mi se u životu ispriječilo. Stidim se sada i svojih misli. Možda sam od tog trenutka i sebe manje cijenila.

Slušam je. Ljuta sam. Nemam više tako dobro mišljenje o njoj.

Pogledah je. Suze su joj razmazale šminku.

– Nazvala sam je i objasnila joj. Nije ni povisila ton. Da mi je barem opsovala, da je vrištala, pustila jecaj, nešto... Čula sam tiho "dobro" i veza se prekinula. Nikad je više nisam ni čula ni vidjela. Moja Ilma bila je čovjek, prijatelj kakvog nisam zaslužila.

– Možda sam baš zato sama, možda ne znam cijeniti prijateljstvo, možda nisam sposobna iskreno voljeti.

Sad me već nervirala. Vraćala se na ono svoje samosažaljenje. Postoje ljudi koji će svaku situaciju okrenuti u svoju korist, ne misleći hoće li nekoga povrijediti, i spremni su, kad ostvare svoj cilj, jednim "izvini" izbrisati sve kao da se ništa nije desilo. I svakog dana izvini. Stoti put. Hiljaditi. Gledaju vas u oči, ni trunke srama. Vrijedi li to "izvini"? Možda prvi put. Svaki sljedeći samo je izgovor i znak da mogu nastaviti biti samoživi, bahati. Je li opraštanje uzaludan posao?

Ustala sam.

– Idemo. Pauza je gotova.

Otvori novčanik da plati kafu. Za oko mi zapade fotografija mlade djevojke. Uhvatila je moj pogled.

– Da, to je moja Ilma.

Ona nije od ovih samoživih. Ona nije znala reći ni ono prvo "izvini". Bože, koliko puta u životu napravimo grešku, a onda joj udarimo pečat jer ne znamo priznati, tražiti oprost, jer nam ponos ne dozvoli da samo budemo ljudi? I zbog tog svog ponosa izgubimo najmilije, povrijedimo i sebe i njih.

– Znaš ti voljeti, znaš. Ilma je tvoja hamajlija. Zar to nije ljubav? Istina je da mnogo toga ne znaš, ali znaš voljeti. Zašto nisi tražila oprost? Možda...

– Zato što ja to sebi nikad nisam oprostila.

Koračamo. Sad su koraci još teži. Ne čujem lišće. Zašutjelo. Zanijemilo. Udaraju naše potpetice u istom ritmu.

– Jesi li bar dobila posao? – nisam mogla izdržati, radoznalost me mučila.

– Dobila sam otkaz kad sam se vratila s puta.

Smijala sam se, sve glasnije i glasnije, smijala sam se kako nam se život izruguje, smijala sam se... Smijala se i ona.

Na ulazu lijepe smrtovnicu. Priđoh. Nepoznato ime i prezime, a među ožalošćenima prepoznah kolegicu. Majka joj je preselio na ahiret. Smrti su teške svakako, a kad pogode vama bliske, onda je bol neizdrživa, strašna. Učini vam se da iza toga

ne postoji ništa. Onda shvatiš da postoji vrijeme. Ono teče i liječi, smiruje bol, ublažava, tek toliko da možete disati. Sjetih se svojih prvih "susreta" sa smrću, zbunjenosti kad ne znate ni šta ni kako reći. A ona praznina koja raste u grudima strašna je i nikad ne prestaje. I u snu je osjetite. Jednostavno naučite živjeti s njom. S Adnom se nisam čula već dugo, zar ću i ja "brisati" prijatelje? Čvrsto sam odlučila da ću danas pronaći vremena za razgovor.

* * *

– Danas nemamo predavanja. Umrla je majka kolegice Adne, ići ćemo na komemoraciju – pročitah poruku čim sam se probudila.

Spustih glavu na jastuk. Najradije ne bih ni ustala tog dana. Suza mi pobježe niz obraz. Bože, koliko je teško doživjeti smrt one koja nas nosi pod svojim srcem, koja nas bezuvjetno voli, podržava, preživljava s nama uspjeh i neuspjeh... Život me nije mazio, ne žalim se, Bog me stavio na mnoga iskušenja, učinio jačom, pomalo grubom, ali hrabrom i nepokolebljivom. Molim ti se, Bože, ne stavljaj me na tu kušnju. To ne mogu, to ne bih preživjela – čula sam svoje riječi koje su odzvanjale u tišini studentske sobe.

Adna mi pred očima. Krhka i nježna djevojčica, djevojka. Krhka, a tako smjela. Nikad nije skrivala emocije, okrenula glavu da joj suzu ne vidimo. Krhka, a tako hrabra, spremna suočiti se sa svakom boli, jednako spremna i gubiti i voljeti. Je li spremna na ovo? Može li se čovjek pripremiti za nešto ovako tužno, surovo?

Obukoh nešto što sam smatrala prikladnim za tu priliku mada za takve prilike ništa nije prikladno. Krenuh prema "Studentu", znala sam da su tamo svi. I on.

Tuga na licima... Klimnuh glavom u znak pozdrava. Lajla pristiže u istom trenutku, razdragana, sretna.

– Hej, raja, kakva je danas situacija?

Svi je u čudu gledaju. Neko joj prošapta. Malo joj bješe nelagodno, ali nastavi pričati onim svojim kreštavim glasom.

– Bila je bolesna. Očekivali su...

Bože, kako možeš očekivati smrt majke? Koliko ljudi nekad riječima cijepaju i srce i dušu...

– Molim te, Lajla, da slučajno tu glupost ne izgovoriš pred Adnom. Kako očekivati? Zar se može ijednom mišlju dokučiti nešto takvo? Zar bilo ko od nas razmišlja da majke jednog dana neće biti? Kako? Ona je dio mene, ja sam se otrgla ispod njenog srca? Zar može nekad prestati kucati?

Bol je bila tako jaka da sam se borila za zrak. Majka je ruka koja nas vodi, svojom rukom briše svaku brigu. Kad padnemo, podigne nas. Kuda koračati kad jednog dana...

Gledala sam u Zeida. Vidjela sam na njegovom licu da po ko zna koji put proživljava svoj gubitak, tragediju koja ga je obilježila za cijeli život. Na trenutak mu usne zatrepere. Kao da se suzdržavao da ne pusti suzu. Gorak okus u mojim ustima... Ne osjećam gorčinu kafe, gorak je ovaj život što nas nemilosrdno udara, peče, boli, reže vene iz kojih šiklja krv mladih, nevinih duša.

Krenusmo prema gradu. Poslije komemoracije bježat ću nazad u sobu. Teško sam podnosila ovakve situacije, bilo čiji gubitak teško mi je padao.

Adna je stajala pored vrata i uplakana primala riječi saučešća. Skupih snage i pogledah je u oči. Čvrsto sam je stegnula za ruku, gledale smo se i šutjele, svaka riječ u tom trenutku glupo je zvučala. Klimnula je glavom, razumjela me, sve je vidjela u mom pogledu. Srce mi je udaralo, činilo mi se da ću se ugušiti. Kažu da nas u tim trenucima jedino vjera čini čvrstima, jakima. Vjera u Boga čini gubitak podnošljivim. Dignula sam ruke ka nebu, učila Fatihu i pitala se: "Bože, jesam li tolika vjernica? Zašto ovoliko boli? Daj mi snage i razuma da shvatim i prihvatim da je sve prolazno."

Smrt nas tjera da razmišljamo o životu, o onome što jesmo, što nam treba. Ako je sve prolazno, u čemu je smisao ovog življenja, ako je smisao života smrt i prelazak na drugi svijet, čemu onda življenje, čemu ova borba, žrtvovanje, trud?

Sjećam se kad bih kao djevojčica u mektebu upitala efendiju neka "škakljiva" pitanja, a uvijek sam ih imala, jer to sam ja. Uglavnom bi mi prijekorno odgovarao: "Tobe jarabi, to se ne pita, pazi šta pričaš, Bog će te kazniti." Tada su me i mogli ušutkati, danas im baš i ne vjerujem. Spoznala sam šta je to zaista vjera i ono najbitnije: Bog je milostiv i nije tu da kažnjava nego da nam daje prilike da budemo bolji, ispravniji, moralniji, pravedniji prema sebi i drugima. U tome i jest ljepota vjere: Bog nije kazna, Bog je milost.

Glava me užasno boljela, teške misli išle su jedna za drugom.

Možda je to jedina tema o kojoj nije dovoljno pisano. Ni Kulenović ni Dizdarević ni svi naši velikani ne rekoše sve ono što zaslužuje majka. Teško će ikad iko pronaći riječi kojima opisati, približiti majčinu ljubav. Svaka druga samo je sjenka bezgranične ljubavi koju doživimo čim progledamo.

"Majka je jedina osoba koja nas voli do smrti" – slušam riječi. Pa zar i majčina ljubav ima kraj?

Majka nema smrti, njen je dah u našim plućima, ljubav u našim srcima, njen život nastavlja kroz nas, živi u nama vječno.

Zeid mi nikad više nije pričao o svojoj Amini, samo bi je nekad spomenuo, i to baš tako: "moja Amina", rjeđe "majka". Možda je tako manje boljelo. Divila sam se snazi kojom je kročio kroz život, gazio dane, hrabro, borbeno, časno. Neka tako i ostane – bila mi je to jedina želja.

Armina je bila posljednja osoba koja je bila potrebna tog dana, bio je dovoljno težak i bez nje. Uvijek sam se pitala kakvi su to ljudi koji traže sažaljenje, koji žele da su žrtva svih deša-

vanja, a, opet, da na trenutak o sebi pričaju hvalospjeve. I danas je morala biti "glavna zvijezda". Kakva god tema bila, o kakvim se god problemima pričalo, njoj je bilo teže. Imala je potrebu dokazivati se i običnim neznancima, prolaznicima, kao da je nakon izgovorenih riječi i sama počinjala vjerovati u njih.

– Sjećam se kad je moja majka umrla. To se nikad ne zaboravlja, na rukama mi je izdahnula – pričala je, a suza suzu goni.

A onda prelazi na svoju djecu, s kojom ih je mukom nosila, ona je imala najteži porođaj na svijetu... Samo ona zna koliko je život težak. Pa, evo, i sada, u četrdesetima, bori se da se školuje, da napreduje. Gledam je u čudu. Onaj ko je nije poznavao mogao bi i pasti na njene priče, ali nama je bila "pročitana knjiga", "pokvareni gramofon", kako smo je zvali. Trudila se "uspjeti" po cijenu svega. Imala je bolesnu želju takmičiti se sa svima, u bilo čemu. Samo neka je njena posljednja.

– Vidi ti one... Čujem svašta, kažu da je muž vara, a nama izigrava neku damu – pređe ona na drugu temu, a suzama više nije bilo ni traga.

Onaj zlobni sjaj izvire joj iz očiju dok posmatra kolegicu, otprilike njene generacije, koja nam se približavala.

Pričala je još dugo, ne znam tačno koliko, meni cijelu vječnost, naravno, hvalospjeve o sebi i svojoj porodici, uspjesima. Nešto sam čula, ponešto i nisam, ali strpljenje mi je bilo pri kraju.

– Tebi baš ništa nije sveto – izletješe riječi iz mene.

Bilo me sramota mojih misli, ali sam stezala pesnicu da je ne udarim.

– Šta sam sad rekla? – navikla je da je opominjemo jer njena priča nije imala ni mjeru ni granicu.

– Poštuj nečiju bol. Kolegica je izgubila majku. Zar je sada važno šta si ti sve doživjela, proživjela, zar svaki trenutak mora biti tvoj?

– Nisam ništa loše mislila. Ja onako, kao starija, pričam vam ponekad da ne napravite moje greške. Ja to iz dobre namjere. Trebalo je dosta truda i muke da budem ono što sam danas.

– Odakle ti ideja da neko želi biti poput tebe? Jedina molba dragom Bogu jest da ne postanem takva kakva si ti, da pronalazim smisao u svom životu bez potrebe da ponizim druge, da nađem smisao i živim život odraslih, ali da nikad ne zaboravim ono dijete u sebi. Jesi li se ti ikad igrala s djevojčicama, imala iskrena prijateljstva, osmijeh koji nije namješten nego iskren, iz duše? Šta te se tiču tuđi životi? To što ćeš ispričati kako je neko loš čovjek ne čini tebe boljom osobom. Naprotiv.

Gnjev je izbijao iz svake moje riječi, ljutila sam se što se nisam mogla suzdržati. Ustala sam i krenula prema svojoj sobici.

Kad bismo bili svjesni koliko nam vremena oduzmu nebitni ljudi, koliko dobre energije proguta to njihovo zlo, koje, poput aždahe, plazi jezik i sikće na cijeli svijet, kad bismo ih mogli barem malo ušutkati, natjerati ih da čuju svoj glas, vide ko su i kakvi su... A možda su i svjesni sebe – ta pomisao natjera mi jezu kroz tijelo. Koliko li oni mrze sebe ako su svjesni kakvi su? To možda i jest objašnjenje za sve što rade.

Ne znam je li samo moje iskustvo takvo, ali nekako sam u životu više upoznala žena koje su imale tu poganost u sebi, zlobu, ogorčenost, mržnju. Nisam to mogla objasniti ničim. Kako žena koja je majka ujedno može biti toliko loša osoba, kako žena koja je sestra može prezirati sve oko sebe, kako žena koja je voljena može pružati bilo šta osim ljubavi?

Šta je to što je u tom "nježnom ženskom srcu" hranilo tu zlu krv? Nisam došla ni do kakvog odgovora, ali se jedno pravilo potvrdilo više puta: žena može oprostiti sve, i da si pametnija, obrazovanija, priznatija u društvu, ali postoji nešto što ti nikad, ali baš nikad neće oprostiti: ako uoči nešto ljepše, bolje, ženstvenije, sujeta će je pojesti. Tužno. I površno.

A onda jedna protivrječnost: ništa lakše i jednostavnije žene ne ispuste iz ruku kao svoju mladost, ljepotu, ženstvenost. Koliko god željela ostati lijepa, želja za običnim ovodunjalučkim prohtjevima jača je, koliko god željela da je voljena, njena lijenost tjera je da se "zapusti" u svakom pogledu, da pusti da joj i duša i tijelo umiru. Tada se hrani sve ono neljudsko. Koliko uništava sebe, jedina joj je želja da povuče i druge za sobom. Ne shvataju da nije dovoljno njegovati lice ako je duša u ambisu. Ljepota čovjeka je u očima, pogledu iz kojeg isijava dobrota, duhovnost, oprost, u rukama koje pružaju, poklanjaju, u lijepim riječima kojima dobre ljude obasipaju. Čudna je ta ženska ćud. Koliko god željele da smo jake, rijetke su one koje se uzdignu iznad vlastitih emocija i pobijede sebe. A to je u principu jedina pobjeda koja nam treba. Žena ne treba pobijediti muškarca – žena treba pobijediti ženu u sebi, a onda je cijeli svijet njen.

– Hej, mila, gdje si se ti sakrila, a ovako divan dan?

Lijepa moja Amna... Koliko god sam neraspoložena, kad vidim njeno ozareno lice, srce mi zatreperi.

– Eh, gdje sam se sakrila... Ti si svoju cimu potpuno zaboravila, ljubav te potpuno zaslijepila.

Poljubila sam je u zajapureni obraz. Sjenka joj preleti licem. Bila je jako osjetljiva na sve što bih joj rekla makar to bilo i u šali.

– Oprosti mi, cimo, nisam te zaboravila, bili smo malo na Neretvi.

Bi mi krivo što sam se i našalila.

– Ma pusti, ne budi smiješna, ja sam sretna kad si ti sretna. Nego, ako hoćeš da se iskupiš, napravi nam jednu kaficu, onu našu, jaču.

Odmah se prihvati kuhala. Posmatrala sam je. Bože, daj da bude ovako sretna cijeli život!

Uhvatila je moj pogled, smiješi mi se.

–Srela sam Arminu, požalila se kako si je uvrijedila – smije se i nastavlja: – Danas si mi opasna, cimo, ali neka si joj, vala, rekla što zaslužuje. Ona žena baš je bolesna.

–Šuti, molim te, nisam ponosna na to što sam rekla. Najbolje je loše ljude zaobilaziti u širokom luku da i sami ne postanemo zli.

Glasno se smije.

–Zlo nije epidemija koja se širi. Pa zar bi moja cima mogla postati loša osoba? Ti si moj anđeo – grlila me i ljubila.

Bila je moje "razmaženo derište" koje se umiljava.

–I večeras ćeš vani, pretpostavljam. Bliži se ljetna pauza, pa ćete se rjeđe viđati.

–Ne znam, nismo se ništa dogovorili. Danas mi je Ahmed malo čudan, šutljiv, nekako uvučen u svoj svijet. Nadam se da je sve u redu.

–Ma naravno da jest, ludice, kako i ne bi bilo? Nemoj mi baksuzirati. Ne može uvijek biti raspoložen, svi imamo crne minute. Pusti, proći će ga.

Zašto uvijek mislimo na najgore, je li čovjek predodređen da pati, jesmo li svi pomalo mazohisti? Koliko nesreća privučemo takvim mislima! Kažu: kakve su ti misli, takav ti je i život. Sretni smo samo na trenutak, a onda sve pokrije ravnodušnost, a za najbanalnijim stvarima patimo cijelu "vječnost".

Kažu da nam vjera ne dopušta da za bilo čim žalimo više od 40 dana. Koliko je čovjek sposoban pridržavati se toga? Cijeli život je jedna tiha bol koja nas pomalo guši svakog dana, a ponekad se rasplamsa kao vulkan.

–Hej, kud si odlutala, mila? Neću da vidim taj zabrinuti izraz – mrzila sam tu svoju osobinu što sam se vrlo često i u društvu znala osamiti sa svojim mislima ne mareći za druge.

–Zaboravih ti reći: danas dok smo šetali Fejićevom, sretoh Admira.

–Super, nisam ga dugo vidjela, malo brinem za njega.

Admir je prije tri mjeseca doživio saobraćajnu nesreću. S njim je bila i njegova vjerenica. Trebali su se vjenčati u julu. Učestvovali su u nekom lančanom udesu. On se izvukao, a ona je, nažalost, preminula. Bila je to ljubav o kojoj se pričalo. Uvijek zajedno, nasmijani, lijepi, sreća je bilo i poznavati ih. Posmatrala sam ih nekad iz prikrajka. Nisam im zavidjela. Samo sam željela uživati u njihovoj sreći. Ona je bila oličenje ljepote i ženstvenosti. Sve je na njoj odisalo profinjenošću, a Admir je gledao u nju kao da je tu stao cijeli svijet. Uvijek su bili zajedno. Često su sjedili sa svima nama, zezali se, smijali, ali bih i tada osjetila koliko su posvećeni jedno drugome. Često bi joj sklanjao pramen kose s lica, a ona mu se smiješila. Željela sam jednog dana imati baš to: čovjeka u koga će stati cijeli moj svijet.

–Nije bio sam – produži Amna – za ruku je držao neku zanosnu plavušu, tako da ne moraš brinuti – u glasu se čula ogorčenost, razočarenje.

Gledam je u čudu.

–Naš Admir? Šališ se! Išao je kući, svojima. Možda mu je to sestra, rodica...

–Joj, prekini, molim te – grubo mi uzvrati već iznervirana – Za svakog pronalaziš objašnjenje. Otkad se rodica drži za ruku? Gleda u njega zaljubljeno, a on ima isti onaj osmijeh kao s Dajrom. Gad! Nikad ga više neću ni pozdraviti. Danas sam zanijemila, a on je ponosno predstavlja. Nema, bona, cimo ljubavi, sve su ti to sitnošićarski ljudski interesi. Dajra to njemu nikad ne bi uradila. Možda je on toliki vjernik da se pridržava onoga "ni za kim više od 40 dana".

Nasmiješih se na njen komentar. Kao da mi je misli čitala.

–Tebi to smiješno? Baš me ponekad iznenadiš. Tako će i mene moj Ahmed, a ja vidim samo njega.

–Ne smijem se tome, mila, strašno je to, i ja sam baš iznenađena, ali nemaš pravo odmah Ahmedu lijepiti nešto takvo. Ma ko bi tebe ostavio tako milu – škakljala sam je pokušavajući odagnati misli koje su je obuzele.

–Molim te, šuti! Zar Dajra nije bila pravi anđeo, zar je moguće zaboraviti nekoga takvog? Bila je takav čovjek, a o ljepoti je cijeli grad pričao.

Zeid sigurno ne bi nikoga tako povrijedio, on to ne bi mogao. Danas ga nisam vidjela. Šta li on sad radi? Prođem li mu barem nekad kroz misli. Sjeti li se... A i čega bi se sjećao – ukorih se. Uzeh knjigu da odagnam misli.

Večeri u Mostaru... Srce se uznemiri, duša bi samo negdje da odluta. Večeras neću pisati. Obukoh šorc i patike i istrčah na ulicu. Idem na moju poznatu stazu, prijat će mi malo fizičke aktivnosti, da malo razbistrim misli. Voljela sam trčati. Oslobodila bih se svega. Volim ja tu svoju tišinu. Govori mi mnogo toga. Opominje me, kritikuje, ukazuje mi na onaj dio mene koji teže prihvatam. Tišina mi govori istinu, suočava me s onim što me opterećuje, daje odgovore na moja pitanja. A ima ih. Nekad se kao pčele roje da ne mogu misliti racionalno.

Mama se uvijek brinula što uživam u toj samoći. Vjerovala je da sve moramo s nekim podijeliti. Nisam se složila s tim. Prijatelji vam govore ono što želite čuti. Malo je onih koji će vam reći istinu. Savjest je neumoljiva. Ona vas opominje da ne skrenete, ne posustajete, ali i ne idealizujete se.

Hladan znoj već se slijeva niz leđa. Ne odustajem. Amna mi javlja da je ostala kod kuće. Neću se zadržavati, sama je i neraspoložena. Šta li je s tim Ahmedom, zašto ljuti moju cimu? Možda je ona ipak u pravu, možda nešto naslućuje. Dotrčah do svoje klupice, izvukoh bocu vode iz džepa. Tišina oko mene, samo čujem svoje srce kako ubrzano i glasno udara.

–A ti nikad u civilizaciji, samo se šunjaš po nekim ćoškovima, klupicama... Tebe bi baš trebalo pripitomiti.

Zadrhtah na zvuk najmilijeg glasa.

–E, druže moj, bio bi to uzaludan posao, ovakve je nemoguće pripitomiti.

Uvijek sam naglašavala to "druže moj" kao da sam time željela prekriti emociju koja se jasno čula u svakoj mojoj riječi.

Smiješim se i gledam u te velike, ozbiljne oči. Gleda me netremice. Osjećam kako mi nešto slatko prostruji tijelom.

– Mogu li sjesti?

– Naravno. A otkud ti, zar i ti trčiš?

– Nismo svi perfekcionisti, ne vodimo baš svi zdrav život... Malo sam prošetao, onako.

Večeras mi nije smetala njegova zajedljivost, slušala sam svaku riječ kao najljepšu melodiju. Nije mi bilo bitno značim li i ja njemu barem nešto, bila mi je dovoljna moja ljubav koju sam osjećala za njega, bilo mi je dovoljno da je tu, da slušam kako diše, gledam u duge bijele prste koji nervozno gnječe neki papirić, udišem poznati miris... Ljubav je zaista nešto najdivnije što postoji, nešto za čim vrijedi patiti ostatak života.

Šuti... zagledan negdje u daljinu. Šutim i ja i bojim se da nešto ne prekine tu tišinu. Vidim sjenke koje nam prilaze. Sada je već mrkli mrak. Prođoše pored nas.

– Vratio se Admir. Ovo je on... sa novom djevojkom – glas mu je malo promukao.

– Da, čula sam, Amna mi reče. Baš sam se iznenadila.

– Iznenadila? Čime?

– Pa time da ima novu djevojku. Mislim, prerano je... Dajra je do jučer bila tu, među nama.

– Hm... danas ništa ne treba iznenaditi, ljudi su jako nestabilni, grabe svaki dan kao da je posljednji. Sve ima svoju cijenu.

– Nije istina – gotovo sam povikala – ja nisam takva, nisam, ja cijenim i vjerujem – mucala sam šokirana svojom reakcijom.

Glas mi je drhtao kao da ću zaplakati.

Skočila sam sa stolice.

– Vjerujem u dobre ljude, prijateljstvo, vjerujem da prava ljubav postoji.

– Nisam ti ništa rekao da bi se uvrijedila. Onako sam govorio, općenito.

Nisam ga više slušala. Krenuh bez pozdrava, trčala sam samo da pobjegnem. Uhvati me čvrsto za ruku da je zaboljelo.

Osjetim njegov dah na obrazima. Osjećam da gubim svijest.

– Zato si ti moja mala divljakuša... moja divljakuša – buncao je dok su mu ruke prolazile kroz moju kosu.

Otrgnuh se, skupih posljednje atome snage.

– Idem. Amna je sama... idem.

Trčala sam. Nisam se okretala, ne znam je li išao za mnom. Uletjeh u svoju sobicu i bacih se na krevet. Suze koje su se skupljale mjesecima tekle su nezaustavljivo. Drhtala sam i buncala. Amna mi privuče glavu u krilo, ništa me nije pitala, blago me milovala po kosi.

I on mene voli. Voli me, u to sam sigurna. Vidjela sam to u njegovim očima dok me rukama stezao u naručju. Voli me. Bože, imam li ja pravo na toliku sreću?

Nakon nekoliko trenutaka Amna progovori:

– Zeid?

Znala je moja cima sve. Nismo više morale ni progovoriti da bismo se razumjele.

– Vrijeme je da pustiš te svoje emocije. Morat ćeš. Bojim se za tvoje zdravlje. Pa niste djeca. Kao da je bitno ko će kome prvi prići. Svima je jasno da i on nešto osjeća.

– Nešto? Toga se i bojim. Ovo kod mene nije nešto. Strah me njegove reakcije, bojim se da ga ne izgubim... potpuno. Ovako ga imam barem kao prijatelja.

Govorila sam isprekidano, nerazumljivo.

– Nikad u životu nisam upoznala nekog toliko hrabrog. Pa zar se bojiš svoje ljubavi? To je nešto najljepše što čovjek može doživjeti. Zar je važno kako će reagovati? Tvoju ljubav ništa ne može umanjiti. Tolika ljubav vrijedna je svakog rizika.

– Reći ću mu – bila sam sasvim mirna. – Pozvat ću ga sutra na kafu. Reći ću mu. Šta god bude.

* * *

Ponedjeljak. Svaki težak i tmuran. Nakon vikenda teže se bilo vratiti u onaj radni ambijent. Nedjeljom bismo se ušuškali pored najmilijihh kao da smo se bojali izaći među ljude. Svi smo mi možda pomalo anksiozni, a ta anksioznost proizvod je nesigurnosti koja se javlja zbog ljudske zlobe, podmuklosti, ljubomore.

Svi smo se mi opekli i po nekoliko puta i svaki se put tješili da je to bila pogrešna procjena, da smo pogrešnima vjerovali, a onda upoznavali i stjecali nove prijatelje i opet se opekli. Padali smo i dizali se, manje ili više uspješno. Oni koji su sretnici ojačali su i postajali bolji, a drugi su hranili anksioznost i zatvarali se među četiri zida.

Nekada se cijenila riječ. Ljudi su kupovali jedni od drugih i godinama nisu razmišljali o tome da to nije zakonski završeno. Sjećam se kako mi je djed pričao o nekom zemljištu koje je prodao.

– Godine me stigle, a još nikad nisam preveo na Hilmijino vlasništvo. A kuća je baš na tom komadu njive. Ko zna kad će me Onaj odozgo pozvati sebi, a računi nisu sređeni.

– Pa kako, deda, kad je Hilmijina kuća na tom mjestu otkad znam za sebe?

– Jest, sinko, davno je to bilo, ali, eto, nikako da završim.

– Pa kako čika Hilmija nije nikad dosad zatražio?

– A on je i krivac što je to tako. Kaže: vrednija mu moja riječ od nekakvih zakona.

Šta nam se desilo? Nema više povjerenja među ljudima. Riječ gotovo ništa ne znači.

Kroz cijelo djetinjstvo bila sam okružena drugovima, lahko sam stupala u nova poznanstva. Kako sam odrastala, to se nije mijenjalo. Važila sam za nekoga ko je veoma društven. Da-

nas se to ne može reći. S vremenom izgubiš volju preispitivati sve oko sebe, biti pažljiva i s onim najbližima. Ljudske priče postale su teške, svi su grabili ka nečemu, mjerkala se svaka rečenica, procjenjivala, pa tek onda izgovarala. Nekad bih se tako dugo pokušavala sjetiti nekoga ko bi mi prijao uz jednu kaficu da bih na kraju izvukla knjigu iz police i družila se s vječnim pjesnicima. Opuštalo me to i ispunjavalo. Odagnali bi mi sve moje brige. Sve je teže naći dobrog sagovornika.

Sparina se uvukla među zidove. Sunce je danas baš jako grijalo, a onda se zavuklo pod oblake. Nije to ono divno mostarsko sunce koje vas zove na Neretvu. Ovdje sam bila prikovana za stolicu.

Emina je danas ostala kod kuće. Gripa ju je uhvatila. Mora da je bilo jako ozbiljno kad je ona odlučila ostati kod kuće. Sjetih se da je potpuno sama, da nema baš nikoga ni čaj da joj napravi. Sigurno je to tužan život. Jedva sam čekala kraj radnog vremena da joj odnesem barem koju voćku, da malo porazgovaramo. Uđe Supermen.

– Sama si danas.

– Kolegica je jako bolesna.

Ništa nije rekao.

Pomislih: "Bože, zapita li se taj čovjek ikad ko smo mi kad izađemo iz ove kancelarije, imamo li svoje probleme, brige?" Nikoga nije briga. Kako su kolege odlazile u penziju, tako su padale u zaborav. Ako je išta sigurno na ovom svijetu, to je porodica. Jedino se njima uvijek možemo vratiti, dijeliti s njima radost i tugu.

– Nadam se da ćemo danas dobro proći. Dolazi nam delegacija iz Švedske. Baci samo pogled na ovaj tekst. Šta misliš? Morat ću održati govor.

Gledam u one frazetine na koje mi se želudac okreće. Šta da mu kažem? Kako da mu kažem "Gospodine direktore, Vi ste ozbiljno nepismen čovjek" ili "Gospodine direktore, ovo je sramota pročitati"?

Na um mi pade prevodilac. Jadni čovjek, koliko će mu biti neprijatno! Baš me zanima hoće li doslovno prevoditi ili će ipak ovo malo "uljuditi".

–Smješkaš se, to znači da je dobro. I meni se sviđa. Baš sam bio inspirisan.

–Možda malo... – pokušavam spasiti situaciju – možda početak malo...

–Dobro, dobro. Znate da Vam vjerujem. Malo Vi to doradite. Nemojte previše. Neka ipak ostane taj moj stil.

Pobogu, kakav stil? Zar je ovo neki stil? Možda neki novi, ko zna... Vjerujem da je mnogo više onih koji razumiju jezik mog direktora. Nekada su moćni umovi predvodili narode. Danas moćni umovi spuštaju glavu pred ovim neznalicama i stide se njihove sramote. "Transfer blama" – rekla bi moja Amna.

Izašao je. Bože, kad bi samo mogao pročitati moje misli... Kako bi me lijepo ispratio na ova vrata!

Hm... on ne voli čitati. Da je čitao, ne bi sad ovako pisao – izgovorih kao da je moja Emina tu.

Borila sam se s tim "cijenjenim govorom", valjalo je suštinu pogoditi, a opet izreći je onako da to podrži barem jedan funkcionalni stil.

Obukoh sako i krenuh prema sali za sastanke. Potražih pogledom direktora. Spazio me, pa podiže ruku. Priđoh, pružih mu fasciklu. Njegovo ponašanje bilo je zarazno. Sve smo manje komunicirali riječima. Nisam mu se imala potrebu obraćati. A nisam više znala ni kako. Nisam imala poštovanja prema njemu kao prema čovjeku. A onda je sve padalo u vodu. Neko ko nije čovjek ne može nijedan posao raditi dobro. Ne možete raditi s ljudima, a tretirati ih kao stoku, ne možete se ulizivati onima koji bi vam mogli nekad valjati u životu.

–Alma, ostani tu, možda mi bude trebala pomoć. Ovo je moja supruga.

Sve je izgovorio u istom dahu, "Ovo je moja supruga" s istom nezainteresovanošću kao i "Dodaj mi fasciklu". Pružih ruku i zaledih se. Gledala sam u poznate oči. Znam da sam ih negdje vidjela. Drčnost i bezobrazluk izbija iz svake zjenice. Bezvoljno je pružila ruku.

– Adelaida. Poznata sam kao Adi.

"Kome i gdje si ti poznata? Kako li si poznata" – najradije bih je pitala. Umjesto toga ljubazno izgovorih:

– Drago mi je, gospođo Adelaida. Ja sam Alma, lektorica.

– Zanimljivo.

Smješkala se. Šta li je njoj zanimljivo? Naslanjala se nježno na rame svog muža kao da su na nekoj intimnoj večeri, a ne na prijemu među ljudima koji se poznaju isključivo na poslovnom planu. Ali zar bi ovakva žena mogla znati šta je pristojno, a šta ne? Njena toaleta govori sve o njenoj ličnosti. Kažu da odijelo ne čini čovjeka. Istina, ali mnogo govori o njemu.

Smjela bih se opkladiti da ova ne zna ni šta znači "lektorica" niti šta je moj posao.

Hm, pa ne zna ni naš Supermen. On čak misli da lektor određuje koju će kravatu staviti.

Protresoh glavom da odagnam te sulude misli.

– Kako ste se odlučili za taj poziv? Jeste li oduvijek sanjali da budete lektorica? Mislim, je li to karijera koju ćete graditi? – osjetio se prizvuk omalovažavanja, podsmijeha.

Osjetih kako mi krv jurnu u obraze. Najradije bih joj šamar udarila.

"A Vi, gospođo Adi, jeste li Vi oduvijek sanjali da budete supruga gospodina direktora? Je li to vaša karijera na kojoj ćete raditi?" Naravno, ništa slično nisam izgovorila.

– Ja sam zapravo studirala jezik i književnost. Jezik sam cijenila kao nešto jako važno jer sam odrastala s uvjerenjem da jezik znači moj identitet. Uostalom, biti pismen u 21. stoljeću nije privilegija nego nužnost. Književnost je moja ljubav. Uz književnost živim, sazrijevam, dišem.

Osjetih njen čudan izraz lica.

– Da skratim: cijeli život željela sam se baviti književnošću, pisati, a i novinarstvo me prilično zanimalo. Ali eto, tu sam gdje sam.

Kao da ju je uvrijedio ovaj moj odgovor.

– Hm... Privilegija je raditi u našoj firmi, nadam se da ste svjesni toga.

– Naravno – kratko sam odgovorila.

"Privilegija je stavljati u usta riječi Vašem suprugu" – morala sam to reći barem sebi u njedra.

Ceremonija poče intoniranjem himne. Naravno, nema teksta. Tužna moja domovino... Zar nema niko da ti napiše nekoliko stihova? Svaki put kad krene intoniranje himne, rastužim se. Podsjeti me to na tešku zbilju koja me okružuje. A Adi nastavlja priču. Ništa njoj nije sveto. Kakva himna, kakva domovina? Nije baš najljepše mjesto za život, ali ovakvima kao što su oni idealno je utočište. Nigdje na svijetu više probisvjeta na ovako bitnim pozicijama. Kao da je njoj bitno što nema teksta... Nisam sigurna ni da je primijetila.

Direktor je već za govornicom. Čita tekst sav ushićen i ponosan. Izgovara rečenice samouvjereno kao da ih je sam napisao. Nema to veze s tekstom koji mi je donio, ali nikad nije imao zamjerke. On se pravio kao da ne primjećuje da svaki put napišem novi tekst, a ja sam se pravila kao da je moj direktor pismen.

Gledam oko sebe. Sve dame u divnim toaletama. Sigurna sam da svaka ima nekoga ko im tu haljinu odabere. Nisu izgledale kao da su to same u stanju. Svako je imao "svoju desnu ruku". Na meni odijelo, klasično. Smješkam se: "Pravi si kancelarijski miš."

Jedva sam čekala da sve završi. Tamo negdje u hladnoj sobi leži moja Emina, sama. Čim je otkucao kraj radnog vremena, pojurih ka vratima. Nije me zanimalo nikakvo slavlje,

nikakve svečane večere. Nije bilo obavezno, a nije mi padalo na pamet gledati kad moj diša uzme mikrofon.

Jurim ulicom. Samo da kupim neko voće, pa ću uzeti taksi. Danas sam prošetala do posla. Zvonim na vratima već treći put i sad sam baš zabrinuta. Niko ne otvara. Šta da radim? Sama je. Možda joj je pozlilo, možda se srušila – crne misli sijevaju. Hvata me panika. Počinjem lupati na vrata. Ključ u bravi okrenu se.

Blijedo lice moje Emine proviri iza vrata.

– Šta je bilo, zašto toliko lupaš?

– Još pitaš? Zvonim već pet minuta, ne otvaraš, zabrinula sam se.

Smješka se. Drago joj što neko misli i na nju.

– Dobro sam. Malo me temperatura popustila, pa rekoh: da se istuširam.

– Samo neka si dobro. Donijela sam ti nekog voća, ne znam jesi li nešto pojela.

Okrenuh se oko sebe. Skromno namješten stančić, ali prijatan. Imao je neki pečat, mirisao je na čistoću. Sve je bilo skromno, ali s ukusom. Sa stilom, kako bi rekao diša. Pedantnost moje kolegice ogledala se u svakom uglu, na svakoj polici. Sve je bilo tako divno osmišljeno. Privuče mi pažnju jedna fotografija: Emina i jedna muška figura. Sretni su, nasmijani. Radoznala sam, ali nije vrijeme da pitam takvo nešto.

– Jela sam. Nisi se trebala mučiti. Sad ću ja nama kaficu napraviti.

– Nemoj, sjedni, samo mi objasni gdje je šta, ja ću nam napraviti.

Pristala je. Bila je baš iscrpljena.

– Ne izgledaš dobro.

– Znam. Danima se ne osjećam dobro.

– Pa zašto nisi otišla do bolnice? Moraš biti odgovornija prema sebi.

– A kome da odem? Ovi naši jedva da imaju osnovne stvari. Svaki put kad odem, novi doktor. Kao da ih šalju na praksu.

Nasmijala sam se. Potpuno je u pravu. Nikad nisam odlazila ljekaru. Čemu? Nekad mi se čini da ću prije sama uspostaviti dijagnozu. Čast izuzecima, ali s vremenom ih je sve manje.

– Reci mi šta se dešava u firmi. Izvini što sam te danas ostavila na cjedilu. Znam koliko je važan dan – brzo je promijenila temu.

– Ne budi blesava, pa ne možeš ti birati kad ćeš se razboljeti. Iscrpila si se, potreban ti je odmor. Uglavnom, sve je dobro prošlo. Upoznala sam divne dame na početku svečanosti.

– Jesi li upoznala Adi?

Emina ju je imitirala, pa se nasmijah.

– Da, upoznala sam prvu damu naše firme. Znaš, Emina, meni je ta žena odnekud poznata. Te oči su me nekada gledale, teško je zaboraviti tu hladnoću.

– Ne znam gdje si je mogla upoznati, možda u nekom klubu.

– Ma kakav klub, gdje sam ja bila po klubovima?

– E, pa, nisi ni na fakultetu. Dama se udala odmah poslije srednje.

– Ne znam, poznajem je odnekud sigurno. Danas kad me pogledala, zaledila sam se.

Miris kahve raširi se po stanu. Bilo je tako prijatno.

– Joj, koliko te zamaram...

I dalje se pravdala što sam tu.

– Nemoj to više spominjati. Došla sam na kahvu kod prijateljice umjesto da se družim s pokondirenim tikvama u svilenim odijelima i divnim toaletama. Javila sam svojima, ništa ne brini.

Emina se rascvrkutala kao neka djevojčica. Objašnjavala mi je svaki kutak svog stančića, gdje je šta kupila, uspomene s putovanja... Ali meni pred očima onaj pogled.

– Ko li ju je prvi nazvao Adi? – smješkam se.

– Aaa, pa ona je baš ostavila utisak na tebe. Ko bi bio? Vjerovatno njena majka Azemina.

– Azemina – kao grom prostruja kroz moje uši. – Azemina Klis!

– Pa ti poznaješ tu ženu? – Emina me u čudu gledala.

Bože, šta je sad ovo? Kćerka Azemine Klis jest gospođa direktorica u firmi u kojoj radim kao lektorica. Sad znam odakle joj taj cinični, hladni pogled.

– Azemina Klis... Ko bi je mogao zaboraviti? Kao utvara prikradala nam se na kafama dok sam studirala.

– Čekaj, čekaj, kako to? Pa ona je mnogo starija.

– Jest, gospođa pod stare dane zaganjala školu.

Ne znam da li da se smijem ili da plačem.

Sjetih se kad me Adi upitala jesu li ovo bili moji snovi i šta sam joj željela uzvratiti. Sada znam i odgovor. Azemina Klis odgojila je kćerku čiji je san bio da postane gospođa direktorica.

– Nemoj se, molim te, sad bedačiti. Šta ti imaš od toga? Znaš da je druga firma na Adelaidino ime? Ona je direktorica formalno. Nema ona pojma o životu, ali eto...

– Ima, ima, moja Emina. Danas se ona šepuri među zvanicama, a ti sjediš u ovom svom sobičku.

– Ne bih se mijenjala, vjeruj mi.

Razveselio me ovaj odgovor. Nije moja Emina nesretna, samo je usamljena.

* * *

Bojažljivo uđoh u amfiteatar. Čuje se tihi žamor. Ispit samo što nije počeo. Nisam baš sigurna da sam dovoljno spremila. Voljela sam usmenu književnost, profesorica nam je održavala vrhunska predavanja, ali eto, nisam baš bila vrijedna posljednjih dana.

Gledam u prazan papir ispred sebe. Možda da je usmeno... Danas mi se baš i nije dalo pisati. Ostavih sve misli iza sebe i potpuno se skoncentrisah na zadatak. Imala sam tu sposobnost i jaku volju da, kad zatreba, ma koliko mi je teško, isključim emocije i radim. Nikad nisam prenosila neraspoloženje, lošu volju, tugu, na ljude oko sebe. Kao da sam imala neki prekidač koji kliknem i zaboravim na sve ostalo. Cijenila sam tu svoju osobinu i znala sam da, ma kakav posao obavljala, bit ću sposobna biti nepristrana, realna, profesionalna. Odlično sam se sjećala svojih profesora, nastavnika koji su svoj privatni život toliko unosili u profesionalni da je to bilo strašno. Znali smo imena i datume rođenja njihove djece, je li neko imalo temperaturu, ali i to jesu li se svađali sa supružnicima. Obično bi tog dana "iz čista mira" pala po koja jedinica. Užasavala sam se takvih ljudi.

Iznenadih se kad vidjeh koliko sam uradila. Hm... nije to uopće loše. Nasmiješih se, predadoh rad asistentu i izađoh na vreli mostarski asfalt.

A šta da se radi u ovo doba? Otići do sobice, obući kupaći i spustiti se do Neretve. Idealan dan.

– Hej, cimo, kako si uradila? Hoće li pasti desetka? – dobacuje Amna još iz kreveta.

– Samo ti zezaj. Mogla si i ti probati, nije uopće bilo teško.

– Eh, pa nije tebi. Znaš da knjigu nisam ni pogledala ovih dana, a ti ionako stalno nešto čitaš. Na predavanjima si toliko aktivna da ti mogu i tamo ocjenu upisati.

– Znaš da sam zbog toga malo ljuta na tebe. Kako si krenula, još ćeš i godinu obnoviti. Ne može to tako. Podržavam ja tvoju ljubav, ali ne smiješ zapostaviti ispite.

Sama sam sebi smiješna kad joj ovako pametujem, ali ponekad sam se osjećala kao starija sestra koja joj treba napraviti kikice i povesti je za ruku.

– Dobro, dobro – mrštila se – hajdemo sad na jednu kaficu, a obećavam da ću od sutra ozbiljno prionuti na čitanje. U

pravu si, ja sam se sva predala ljubavi, a očito da ću i nju izgubiti – nije mi se sviđala ta sjena na njenom licu.

– Ne pričaj gluposti, nego, ako nemaš neki plan s Ahmedom, obuci kostim, poslije kafe idemo na Neretvu.

Skočila je iz kreveta, zvonko me poljubila i utrčala u kupaonicu.

– Šta bih ja bez tvog optimizma? Ako obnovim godinu, jedino će mi biti žao što nećemo biti zajedno na predavanjima.

– Ma kakva obnova, zajedno ćemo mi to – tješim je mada nisam sigurna u to što pričam jer je već sada bila u velikom zaostatku.

Toliko sam sretna u ovom gradu. Idemo Carinom, peče i iz neba i iz zemlje, ali meni ne smeta. Udišem vreli zrak, zadirkujemo jedna drugu i smijemo se bezbrižne, sretne, pune nekog poleta, želje, pune života.

Prijateljstvo... Ima li šta ljepše na ovom svijetu? Imati jednog prijatelja u životu pravo je bogatstvo. Ni sreća ni tuga nemaju težinu ako ih ne podijelimo s pravim prijateljem. Ja sam svoju prijateljicu imala. Za život cijeli. Nije bitno hoćemo li živjeti u blizini ili ćemo se sretati jednom godišnje. Kad se sretnemo, nastavit ćemo tamo gdje smo stale.

Emir nam mahnu iza šanka i mi uzvratismo. To mu je bio znak da nam napravi onu našu, jaču, s mnogo šećera. Ulice su još pune, još se pije jutarnja, a za koji sat zavladat će tišina. Svi će pobjeći u hladovinu i čekati da Sunce zađe.

Slušam Amnu kako cvrkuće. Sretna sam što joj se vratilo dobro raspoloženje. I sama sam predosjećala da nešto nije u redu. Kad je nekome iskreno stalo, neće vas ostaviti da čekate. Bez riječi. Bez opravdanja. Strah me kako bi ona to prihvatila, zato svoje misli ne izgovaram. Ovog ću puta šutjeti. Važnija mi je njena sreća od istine. A možda i griješim?

Lajla nas ugleda i sjede za naš sto. Nisam je vidjela danima. Kao da sam se stidjela gledati je u oči, kao da sam nešto loše uradila. Imala sam osjećaj da kradem nešto što pripada njoj.

– Vi kao da mene izbjegavate ovih dana. Gdje sam to pogriješila? – smješka se Lajla, a znam da ovo i misli.

– Ma nije tako, kako bismo mi tebe izbjegavale? – Amna se pravda, a ja nemam snage za to; bila bi to samo još jedna laž.

– Nego, cima je spremala ispit, pa nismo mnogo ni izlazile... tj. nije ona izlazila. A i ja sam s Ahmedom. Evo, danas ćemo na Neretvu, pa ako si raspoložena, možeš s nama.

– Super, i ja ću na Neretvu, dogovorila sam se sa Zeidom. Onda se vidimo tamo.

Nešto teško spusti se na moju dušu. Najradije bih se vratila u svoju sobicu, zamračila prozore i živjela u svom svijetu. Ljuta sam na Amnu. Jednostavno je takva. Svakome ljubazno ponudi društvo. A ja sam baš željela da budemo same. Nije mi do priče. Šutjet ćemo i uživati u našoj tišini. A sada...

– Zašto ti samo šutiš? – Lajla me ispitivački posmatra. – Amna, šta se dešava s tvojom cimom? Kao da je zaljubljena.

– Ma kakva ljubav, glava me malo boli. Noćas nisam ni spavala, jutros rano na ispit – čujem sebe kako zamuckujem sklanjajući pogled ustranu.

Postala sam prava lažljivica. Jesu li laži opravdane ako štitimo druge da ih ne povrijedimo? Postoji li opravdanje za laž?

Nisam više tako raspoložena. Ni Mostar više nije tako lijep, jedna ljubav potisnula je drugu, a druga se slila u veliku bol.

Trgnuh se. Pa zar sam ja toliko slabašna? Cmizdrim ovdje nad nečim što nikad nije ni postojalo, što je proizvod moje mašte, želje, sanjarenja. Nasmiješih se, pogledah oko sebe. Lijepa lica smješkaju se svuda oko mene. U uglu sjedi Amar, sam, zamišljen, tužan. Uzeh telefon da ga prozovem. Kao da je osjetio moj pogled, okrenu se. Mahnuh mu kao znak da nam se pridruži. Vidjela sam ga jutros na ispitu.

– A što su tebi lađe potonule, kakva je to faca? Nije svijet propao.

– Ma ništa, onako, ne ide mi baš ovih dana. Jutros sam se baš obrukao. Na kraju rad nisam ni predao. Ne smijem svojima ni javiti, i onako previše brinu. Ti si vjerovatno super odradila.

– Ma onako, ništa bajno, neka bude prolazna. Nego, idemo na Neretvu, sigurno će te to oraspoložiti.

Jedva je dočekao. Ustade, plati račun i odjuri prema stanu.

Presiječe me Amnin pogled. Znala sam i zašto.

– Ma hajde, cimo, bilo mi ga je žao, neće nam smetati.

– Reci ti meni šta se s tobom dešava – sad je već bila ljuta. – Kakve to gluposti praviš? Kao da ja ne znam u čemu je problem: Lajla će sa Zeidom, pa ti dižeš ruke. Nisi fer, daješ momku lažnu nadu, a znaš i sama da nema ništa od toga. Ne možeš to raditi, Amar je dobar momak.

Znala sam da je u pravu i svaka njena riječ strašno me boljela. Sad nije bilo povratka. Evo, mogla je i ona prešutjeti ovu istinu. Ionako sam je znala, samo je bolnija kad se izgovori. Šutjela sam kao lopov uhvaćen u krađi. Nisam bila ponosna na sebe. Nisam Amaru ništa naštetila. Znam da će mu biti prijatno danas. A sutra... Koliko bismo bili sretniji kad ne bismo razmišljali o sutra!

Hladna Neretva huči kao da prkosi vrelom suncu. Vrati mi se raspoloženje čim utopih pogled u njenim zelenim valovima.

Nisam mnogo obraćala pažnju na ono što se dešavalo oko mene, znala sam da i nisam neko društvo, ali bilo mi je baš svejedno. Dokad da mislim na sve oko sebe, kako se osjećaju, je li im dobro, a misli li neko na moje emocije, na to kako se ja osjećam? Čupava glavica ispred mene čeprka nešto po pijesku. Čujem dozivanje. Pomalo usplahireno mlada žena dotrča do dječaka:

– Hamza, znaš da ne smiješ sam blizu vode – povuče ga za ručicu, a on je začuđeno gleda krupnim okicama.

Bilo mi je žao što ga prekida u njegovoj igrici, ali razumjela sam i majku. Strah joj se očitovao na licu. Strah, briga, ljubav. Kao da je osjetio da ga posmatram, dječak se okrenu i pokaza prstom u mom pravcu. Nisam ga razumjela šta govori, ali sam shvatila majku: "Ideš sa mnom, ne možeš ostati." Ustadoh i krenuh prema njima.

–Oprostite, neće smetati. Bila bih sretna da ostane malo sa mnom.

Gospođa me gleda nepovjerljivo, ali popustljivo klimnu glavom u znak odobravanja.

–Ja sam pod onim crvenim suncobranom. Ako ne bude slušao, samo me pozovite.

Mojoj sreći nigdje kraja. Uhvatih se kantice koju mi dječak gurnu u ruke i stadoh skupljati pijesak. Pravili smo kule, rušili ih, za svaku sam mu smišljala priču, a on je imao stotine pitanja. Koliko nevinosti u jednom dječijem pogledu, koliko dobrote, čestitosti... Ne znam zašto, ali vrati mi se slika Armine, njenog zlog pogleda, unezvijerenog lica. Je li i ona nekad imala ovo nevino lice, je li se i ona nekad igrala, posmatrala ljude bez zavisti, osorosti...

–Pa ti se i ne igraš – Hamza me vuče za ruku ne bi li privukao moju pažnju.

–Igram, vidiš koliku sam kulu napravila.

Dječak me gleda nepovjerljivo.

Nasmiješih mu se, zavukoh lice u plave kovrdže i nastavismo ploviti svijetom mašte.

–Lijepo... Da sam znala da ćeš nas toliko ignorisati, ne bih ni dolazila – Amna se pomalo ljuti.

–Ma pusti, vidiš da imam novog drugara, a vi se zakartali, niste ni primijetili da sam tu.

Zeid gleda negdje u daljinu, ne vidim mu oči iza tamnih naočara, izgleda pomalo tužno. Ali neka, nije me briga, i ja sam tužna.

Pridoh i zagazih u hladnu vodu, prija mi to. I Hamza me moli da malo uđe. Uzeh ga u naručje i spustih u Neretvu. Vrišti, bacaka nožicama, a rukama me čvrsto steže. Kad sam ga izvadila, uzvikivao je "Još samo malo... malo... molim te." Smijem se i vraćam ga u vodu.

Ne volim odrasle, tu njihovu slabost pred kojom poklekNu, tu pohlepu, mržnju, zlo koje ih proguta. a sve uz izgovor kako to rade ne bi li pronašli sreću. E, ti nesretni čovječe, kad bi samo znao koliko si sretan dok te još majka drži u naručju... Sreća nije nigdje tamo, nigdje dalje, ni na kakvom tronu, ona je u nama, duboko skrivena, samo je trebamo prepoznati, osjetiti, ne isprljati je, ne oskrnaviti.

– Idemo kući, dovoljno si smarao djevojku – gospođa priđe i uhvati Hamzu za ruku.

– Kako bi me on smarao? Uljepšao mi je dan.

– Još malooo, molim te – Hamza je pokušavao izvući ruku.

– I ja ću kući, Hamza, Sunce već zalazi. Doći ćemo uskoro, pravit ćemo nove kule.

– Joooš, molim te...

Ustadoh, poljubih ga u obraz i prošaptah mu:

– Ako budeš dobar, sutra ću te čekati na istom mjestu.

Lice mu se razvedri. Uhvati mamu za ruku i krenuše. Odmicali su, a onda se okrenu:

– Kako se zoveš?

– Alma.

– Mama, moja drugalica zove se Alma.

Gledam za njima dok odmiču. Majka... Sve majke ovog svijeta sliče jedna drugoj. Djeca oplemene čovjeka. Vrate mu onu dobrotu koju nekad usput izgubimo, zaboravimo.

Amna je već bila spremna za polazak.

– Večeras ćemo izaći, da malo prošetamo – predlažem Amni.

Osjećam da i nije baš dobre volje.

–Malo da promovišemo potamnjelu put – smješkam se i grlim je dok se vraćamo kući.

Ništa nije odgovorila. Samo je klimnula glavom. Vidim suzu u krajičku njenog oka. Neću ništa da je pitam, razumijemo se i bez riječi. Njen Ahmed nije se javio cijeli dan.

* * *

Noć kao i svaka druga. Nisam ni slutila da će zauvijek promijeniti sudbinu možda i svima nama. Lagahne haljinice pirkaju oko naših tijela dok se provlačimo kroz gužvu do Starog.

Subotnja večer. Uvijek se od nje nešto očekuje. Djevojačke subotnje večeri. Smijeh, strepnja, iščekivanja, nevjerovatna volja za životom. Gledam u Amnu, nema više one sjene, obrazi joj rumeni, smješka se svom odrazu u ogledalu. Lijepa je, na licu osmijeh djevojčice pune nade u nešto... nekoga.

Krenusmo bez riječi. Znamo i dokle ćemo, prešutno se dogovaramo. Idemo tamo gdje je on, gdje bi mogao biti. Idemo tamo kamo nas odvede njen osmijeh, osmijeh zaljubljene žene.

I bio je tamo. U društvu nama nepoznatom veselo se obraćao smeđokosoj djevojci ni ne primijetivši da smo stigle. Neka zebnja, sumnja prođe kroz moje tijelo. Instiktivno krenuh prema njemu, kao da sam se bojala da se ne desi nešto što će Amni pokvariti večer.

–Hej, a i vi ste tu – zbunjeno nas je gledao kao dijete kad nešto pogriješi, pa očekuje kaznu.

Nije bilo praznog stola, pa im se pridružismo mada i nije baš insistirao.

Ono moje "šesto čulo" govorilo je da idemo dalje, da nešto nije u redu, ali nisam imala snage predložiti Amni. Atmosfera je bila prilično napeta, a u takvoj situaciji uvijek sam os-

jećala potrebu da baš ja promijenim situaciju. Nisam sigurna šta sam sve pričala. Sjećam se da su se svi smješkali... svi osim Amne. Djevojka koja je stajala do Ahmeda predstavila se kao Asja. Ahmed je dodao "prijateljica iz srednje". Na to je pokazala svoj savršen osmijeh i dodala "Hm". Ne znam šta joj je to značilo, ali čudno je oslanjala glavu na Ahmedovo rame.

Ne usuđujem se pogledati Amnu. Ljubav koju je ona osjećala prema Ahmedu bila je iskrena, čista, ogromna. Ruka joj krenu ka stolu. Drhtavo dohvati čašu i njen sadržaj nestade u trenu. Čula sam njen šapat:

– Pogriješila sam što sam izašla, glava me jako boli. Ti ostani i zabavljaj se.

Nisam joj stigla ni odgovoriti. Nestala je bježeći od boli, ljubavi, čovjeka kome je očito bila samo zabava.

Pogledah ga. Bože, zašto su sve velike ljubavi nesretne, nemoguće, neostvarene? Kažu da, kad bi se ostvarile, ne bi ni bile tako velike. "Ne, nemoj mi prići" – sjetih se poznatih stihova. Voljela sam tu pjesmu mada sam čvrsto uvjeravala sebe da bi Romeo i Julija i dalje bili Romeo i Julija taman da ta ljubav nije završila tragično.

Ahmed se nastavlja smješkati. Nije ni primijetio da Amne nema. Je li moguće da on ne osjeća baš ništa? Je li moguće da ponekad uvjeravamo sebe u nešto što ni ne postoji? Šta ako se samo moja cima zaljubila? Šta ako joj nije davao nadu? Nemoguće. Zar to ona ne bi primijetila? Svaka žena zna kad je voljena. A zašto je onda zove svakog dana? Zašto joj daje lažnu nadu? Na um mi pade Amar. Ko sam ja da sudim?

Eh, sanjalice moja... Smješkam se svojim mislima dok razmišljam da li da krenem kući ili da ostanem.

Lajla i Zaid za susjednim stolom udubljeni u svoju priču, ništa oko sebe nisu primjećivali.

Neću kući, Amni je potrebna samoća. Izlazim iz kluba. Nešto me steže, treba mi zraka. Sišla bih do Neretve, ali potpetice žuljaju, nisam sigurna da ću uspjeti.

Kamen se pokrenu i okliznuh se. Ne znam jesam li izgovorila psovku naglas ili samo u mislima. Skidoh cipele i nastavih dalje.

Stresoh se. Neka čudna jeza prostruji mojim tijelom. Hladan vjetrić pirka, Neretva sjetno klizi dalje, prema moru, ni njoj se Mostar ne napušta. U daljini čujem zvuke gitare. Okupilo se neko društvo. Tužna neka melodija. Suza se spusti niz obraz. Večeras mi svaka melodija zvuči tužno. I ovaj vjetar što pirka tjera me da zaplačem. Još dok sam bila u pubertetu i upoznavala prve simpatije, imala sam jednu drugaricu, djevojku, znatno stariju od mene. Sjećam se, dok sam joj jedne večeri pričala o svojim simpatijama, posavjetovala me: nikad nemoj voljeti onoga koga nisi spremna izgubiti. Bila sam zbunjena. Znači li to da ne trebamo voljeti? Naprotiv. Tužan je život onih koji nemaju šta izgubiti.

Tada to nisam razumjela.

Zvuci gitare plove s Neretvom. Odnose ljubavne stihove tamo do Jadrana. Po čemu li ću pamtiti sve ove godine? Ima li šta ljepše od zelenila njenih valova, plavog neba i kamenitih planina, koje je kao bedemi čuvaju od svakog zla? Duboko udahnuh. Sudbino, kamo li me dalje vodiš, hoćeš li me ikad otrgnuti od jedine iskrene ljubavi?

Ljudi te razočaraju, povrijede, iznevjere, a tvoj grad vječno je uz tebe. Kamo god kreneš, on te čeka, vjerno, bez pitanja i odgovora, bez onog "zašto" i "kamo". Jednostavno čeka.

Prija mi mir, tišina. Koliko smo očekivali od ove noći, Amna posebno... A dobila je bol, suze, razočarenje. Vrijedi li išta čekati? Jer ono što čekamo često se nikad i ne desi, a čekajući to nešto veliko propuštamo stvari koje se zaista dešavaju. Čekajući sutra, puštamo danas da samo prođe, postane jučer, a jedino je izvjesno da je danas život. Sutra možda ni ne postoji i čemu ga onda čekati?

Te noći čvrsto sam odlučila: Zeid više ne postoji, barem ne onako kako sam ga sanjala. On je samo još jedan poznanik,

možda prijatelj i tačka. Te noći čak sam i sumnjala da je to što osjećam prava ljubav. Činilo mi se da sam ga baš spremna izgubiti. I nije me mnogo zaboljelo u tom trenutku. Melodija kao da jeca. Izgleda da će dočekati zoru pored Neretve. Ustadoh i krenuh dalje.

* * *

Jesen je oduvijek nešto posebno u mom životu. Sjetna, siva, pomalo sumorna, uvijek mi je donosila novu radost, novi početak, nadu. I ova je bila posebna. Mjesec s porodicom, vrijeme odmora, druženja, prisjećanja na djetinjstvo, toplinu roditeljskog doma... Brzo dođe kraj i tome. Opet na stanici s torbom u rukama. Nova akademska godina. Nešto me steglo u grudima, neki strah od novog početka, novog susreta. Zbunjuje me silina pomiješanih emocija. Mrzim rastanke... a cijeli se život rastajem. Žamor studenata u busu kao da me otrijezni. Nasmijana, vesela lica. Bezbrižna mladost.

Mostar me čeka vedar i nasmijan, raširio svoja krila, grli me snažno. Udahnuh duboko, kao da mi je to posljednji put.

Krenuh prema domu, novom domu. Napustih onaj roditeljski, topao, mirisan, dolazim u ovaj pomalo siv, hladan.

– Heeej, cimo moja!

Snažno me zagrli, izgubih kontrolu i obje padosmo na pod. Smijale smo se kroz suze. Zaista sam poželjela ovo milo biće, moju Amnicu.

– Ipak si uspjela. Nisam ja ni sumnjala u svoju cimu. Nego, mnogo si se promijenila. Mnogo si mršava.

– Tako to biva kad se ne uči na vrijeme, pa sam cijelo ljeto zapela da nekako isplivam. I eto, lekcija naučena, još jedna – ponosno priča moja cima.

– Ni mora nisam vidjela, a gotovo ni roditelje. Odsad ću slušati samo svoju pametnu frendicu.

–Dobro, dobro, nisam ti baš neka pamet, nego da se raspakujemo i popijemo jednu.

–Super, poželjela sam tvoju kafu. Ova jadna sobica nije ni zamirisala otkad si otišla.

–Nego, ti si bila slobodna, da čujem šta se sve desilo.

Pričam joj o mojoj porodici, roditeljima, dječici, sretne smo što smo ponovo zajedno. Ne usuđujem se da joj postavim ključno pitanje bojeći se da ne narušim ovu idilu, ali morat ću. Može pomisliti da me ne zanima, a to bi je povrijedilo.

–Nego, reci mi šta ima s Ahmedom?

Grč na njenom licu rekao mi je sve.

–Eto vidiš koliko sam pametna. Oprosti, ništa mi ne moraš reći.

–Ma u redu je, od te priče nema ništa, ima novu djevojku, tačnije, imao ju je sve vrijeme otkad se poznajemo. Uglavnom, to poglavlje mog života završeno je.

–Žao mi je – jedva čujno prošaptah u njenu kosu.

–Neka ti ne bude. Rekoh: još jedna naučena lekcija. Sad smo starije, zrelije, pametnije. Okrenemo novu stranicu i idemo dalje.

Nastavile smo čavrljati, a onaj grč nije silazio s Amninog lica.

Prvi dan predavanja, stara lica, dobro poznata. Dovoljno je da nekog pogledam da znam kakav mu je dan, šta bi ga obradovalo. Bili smo mala skladna zajednica. Svako čudan na svoj način, ali šta bi se i očekivalo od ljudi u svijetu književnosti? Nova profesorica na bošnjačkoj književnosti. Žena u četrdesetima, prijatna, odlučno izgovara svaku rečenicu kao da je pred četom vojnika. Brzo se uključismo u diskusiju, zaista smo voljeli književnost, baš svi, svako na svoj način. Nisam doručkovala, pomalo mi muka. Kod mame sam se naučila redovnoj ishrani, sad će potrajati dok je zamijenim studentskom; za doručak kafa, ručak isto, nešto pregrizemo usput, a noćima, s ob-

zirom na to da ih provodimo budni, jedemo sve i svašta, šta god pronađemo u skomnim ormarićima.

–Ovdje se osjećam kao svoj na svome. Kako sljedeće godine da se vratim kući? – sa sjetom mi priča Amna dok koračamo prema domu. – Zavoljela sam ovaj grad, ljude, moju cimu. Kako ću bez svega toga?

–Ko kaže da moramo ići bilo kamo? Zašto ne bismo ostale, upisale se na postdiplomski, potražile posao? Nije nemoguće.

–Hm, eto vidiš. Šta ću ja i bez tog tvog optimizma? E, moja cimo, nije ti to lahko. Bila bih zadovoljna i poslićem u nekom butiku samo da sam tu. Ne pripadam ja više tamo, ništa me ne veže osim roditelja. Čudni su mi svi ti ljudi, grad je sumoran. A ovdje, i kad je najteže, lijepo mi je. Utješi me Neretva, ovo sunce koje kao da nikad ne zalazi.

Kao da je glasno izgovarala moje misli.

–Zato ćemo svaki trenutak najbolje iskoristiti. Evo, naprimjer, danas smo se mogle malo više družiti, prošetati do desne obale, onako bez cilja, uživati, odmarati se. Rano je da se knjiga uzima, moramo se prvo zagrijati – smiješim se i čvrsto je držim ispod ruke kao da se bojim da ovaj trenutak ne nestane.

Naglo zastade zagledana u plakat nalijepljen na stablo lipe.

–Šta to gledaš? Hajde, idemo!

–Ne, ne, molim te, stani. Pogledaj ovog lika kako se smiješi s plakata kao da je svu pamet ovog svijeta pokupio. Odvažan, narcisoidan, arogantan, s osmijehom sije mržnju među ovim svijetom, dijeli ovaj grad zajedno s još stotinjak sebi sličnih.

Nasmijah se. Nekome je bio naročito "simpatičan" i iscrtao mu brkove, a ispod ispisane pogrdne riječi. Ljudi su ogorčeni, isfrustrirani.

–Ko su svi ti ljudi? Svake druge godine kače ih svuda okolo, a svi liče k'o jaje jajetu.

–Ma pusti, pa to su ti političari.

–Zar ih mogu ovako lijepiti po lipama?

–Oni mogu sve što žele. Narod ih bira: savjesne, odgovorne...

–Nemoj me zezati, molim te. Da nemaju ove nacionalističke retorike, ne znam na čemu bi im se zasnivala kampanja.

Produžismo dalje.

–Je li, cimo, a šta misliš da se i mi uključimo u neku stranku? Možda je to ključ našeg uspjeha.

Pogledah je u čudu.

–Ti to ozbiljno?

–Zašto ne?

–Ako misliš sve ono što si maloprije rekla, onda su ti vrata političke stranke zatvorena.

–Mostar ljubim i na desnoj i lijevoj obali kao i Neretva. Ne teče ona da bi nas razdvajala nego da nas spoji, nije Stari uzalud pružio svoja krila. Zar misliš da se ovaj ne može smiješiti isto na zapadu i na istoku, zar ne grije Sunce i naše kolege na Sveučilištu?

–E, ako sve to misliš, onda se ne možeš baviti politikom.

–Pa zar baš nijedna stranka ne dozvoljava da volimo Mostar kao cjelinu, kao grad kulture, vedrih ljudi, prelijepe arhitekture... grad književnosti, svjetskih pisaca...

–Hej, cimo, teška tema za divan dan. Pusti, nismo ti mi za politiku. Zar da izgubim dostojanstvo, obraz? Nije vrijedno. A ako se nekad pojavi kakva stranka koja zauzvrat ne traži sve to, e, onda ćemo se uključiti.

Smješka se.

–U mom gradu uglavnom se slikaju po livadama.

Nasmiješih se njenoj konstataciji.

Lajla i Zaid idu prema nama. Ne možemo se mimoići. Zastadosmo. Mogli su na mom licu vidjeti: ne baš rado.

–Idemo danas kući. Ja sam obnovila godinu, pa odoh malo do svojih. I Zeid će sa mnom.

– Znači, ove godine si u Travniku?

– Ma ne, vratit ću se, nisam odjavila sobu. Ovdje ću više učiti, i moji su se složili.

Gledam je sumnjičavo. Nema to veze s učenjem. On je glavni uzrok svega. I neka. I za mene je bolje, neću gajiti lažnu nadu. Moj je život moja knjiga, nije vrijeme za gluposti – nevjerovatno je kako sam uspijevala sebe uvjeriti u sve što sam željela. Jaka volja, karakter jači od srca... Znam li ja uopće voljeti? Je li sve računica? Kako um može prevladati emocije?

Nije računica, baš nikakva. Samopoštovanje me uči da, ako nisam voljena, ne mogu ni sama voljeti. Volim sebe, a nisam narcis, poštujem sebe, ali nisam egocentrik. Zato nisam shvatala žene koje podnose sve, baš sve, pa i batine, samo da su s njim. Sažalijevala sam ih. Kako li one izgledaju same sebi, kakav li je njihov lik u ogledalu? Žalila sam ih, ali ne i poštovala. Imale su mozak, svi ga imamo, ali ne i um, razum. Je li uopće moguće voljeti osobu koja ni sama sebe ne voli? Teško je razumjeti. Moja nana govorila bi: "Ne sudi da ti se ne desi". Čudni su ljudi. Nepredvidljivi. Uzalud je pokušavati ih razumjeti. Neki žive onako, reda radi, ni sami sebe ne razumiju.

"Ne razvodim se zbog djece" rečenica je u koju ni same ne vjeruju, ali im dopušta da se sakriju iza vlastitog stida. Koliko sam je puta čula! Stida od čega? Stida što je maltretirana? Kakav je to odgoj, kakvo je to patrijarhalno društvo? Stidimo se biti žrtva, pa puštamo krvnika da se iživljava. I Bog nam je dozvolio da se razvedemo, naredio da cijenimo sebe i da se nikako ne potčinjavamo nikome, od muškaraca samo ocu.

Probudi me zvuk poruke. Pogledah na sat: šest sati. Zora. Ko li je ovako rano? Odmah nam kroz glavu prolaze najcrnje misli. Da se nije nešto mojima dogodilo? Dohvatih telefon: "Ako danas nađeš vremena, voljela bih da popijemo kafu." Lamija.

Mjesecima nisam vidjela tu djevojku, a sad mi u cik zore šalje ovakvu poruku. Prisjetih se našeg posljednjeg susreta u

bolnici. Poslije sam joj poslala nekoliko poruka, ali je uvijek odgovarala da je dobro. U biblioteku nije svraćala.

"Može u osam, predavanja su mi tek od deset sati" – odmah sam joj odgovorila. Znala sam da više neću zaspati. Misli se redaju jedna za drugom. Ustadoh, napravih kafu. Pročitat ću nešto do polaska.

Sjedimo u Fejićevoj. Iako je prilično rano, bašte su gotovo ispunjene. Prva jutarnja kafa. Kad bih čula ono "po jutru se dan poznaje", dodala bih da se po kafi dan poznaje. Prva jutarnja kafa za mene je bila ritual. Malo je onih koji su mi se mogli pridružiti i u tišini uživati u prvim zracima Sunca. Pila sam je s meni posebnim ljudima. Ili sama. Samoća je sve više bila moj saveznik. Lamija me već čekala. Poljubih je i sjedoh prekoputa nje. Malo se ubucila. Neka. Lijepo joj pristaje. Sva nekako sjaji.

– Nadam se da si dobro.

Nisam znala kako početi razgovor.

– Znam da ti je čudno što sam se ovako javila.

– Ma ne, u redu je.

– Poželjela sam odgovoriti na sva ona tvoja pitanja svih ovih mjeseci.

– Ne moraš, samo sam brinula.

Nisam bila sigurna da sam sposobna za teške priče. Ljudi traže utjehu, a ja nisam sigurna da imam više snage. Sve sam riječi potrošila, svu volju iscrpila. Lamija me gleda kao da moli.

– Potreban mi je neko ko će me slušati. Samo sam se tebe sjetila. Svi drugi čuju, ali ne znaju slušati, ne znaju...

– Hvala ti. Slušam te. Sigurna sam da nije ništa strašno.

– Znaš za mog Harisa. Pričala sam ti.

Haris je dečko s kojim je godinama u vezi, ali roditelji nikad nisu prihvatili tu ljubav, ni njeni ni njegovi. Porodice su bile u zavadi godinama. Kad je Lamija iz Vareša došla u Mostar na studije, sve je bilo lakše, jednostavnije. Haris je dolazio u

Mostar, nisu spominjali roditelje, uživali su i planirali budućnost.

–Znaš koliko smo prošli, koliko boli za sve ove godine, ali nisam mogla odustati.

–A zašto bi? Haris je divan dečko. To što su vaši roditelji preživjeli njihova je prošlost. Vi ste gradili svoju budućnost. Ljubav je izabrala vas, niste vi birali.

–Da, znam.

Zastala je i još tiše nastavila:

–Ljetos smo se odlučili pred Bogom zakleti na vječnu ljubav. Haris je želio da se vjenčamo. Kao da je tražio neku sigurnost. Pristala sam šerijatski, a za pravo vjenčanje nisam mogla isključiti roditelje. Željeli smo ih pripremiti. Ja sam jedinica. Kako da ih isključim iz nečega o čemu cijeli život maštaju?

Slušam je. Dugo već nisam slušala ovako divnu priču. Sve ih je manje. A ljudi se nejčešće ispovijedaju kad im je teško. I nema više ljubavi. One iskrene. Nažalost, pretvorili su je u računicu. "Lakše ćemo živjeti s dvije plaće" – nisu se ni stidjeli to izgovoriti. "Vjenčanje? Zašto da se izlažemo bespotrebnom trošku?" I neka. Ako je njima tako dobro, neka im bude. Sve sam manje slušala o njihovoj ljubavi, želji za zajedničkim domom, porodicom.

–Otad se sve promijenilo. To više nije bio moj Haris – nastavlja Lamija.

"Šta sad ona priča?", gledam je u čudu. Šutim. Kao da se bojim prekinuti nit. Oči joj se napuniše suzama.

–Sve je rjeđe dolazio, sve se rjeđe javljao. Kad sam pitala u čemu je problem, pričao je da mu je teško na poslu, da prolazi težak period.

–Sigurno je to, šta bi drugo bilo? – nisam izdržala.

Kad god sam je vidjela, rečenicu bi počinjala s "Moj Haris". Imala sam osjećaj da ga poznajem. I, iskreno, rado sam je slušala. Da barem uživam u tuđoj ljubavi, tuđoj sreći.

Drhtala je, jecaji su joj tijelo potresali, ali se trudila sjediti mirno. Ljudi su sjedili svuda oko nas. Bi mi žao što nismo izabrale neki kutak.

–Nažalost, nije bilo ništa od toga. Četvrti mjesec kako smo se posljednji put čuli. Nazvao me i rekao da ne može više. Rekao je da ne može cijeli život nositi na savjesti nesreću svojih roditelja. Majka mu je izgovorila neke teške riječi. Kaže: ne može živjeti s njenim suzama, boli... Nije čekao ni da mu odgovorim, spustio je slušalicu. Ispočetka sam zvala i sto puta na dan samo da mi kaže šta se desilo s našom ljubavi, kako je umrla odjednom, šta se desilo sa svim našim snovima, šta ću ja sa svim time... Nikad nije digao slušalicu.

Sjedoh na stolicu do nje. Grlim je, pokušavam nešto reći, ali nemam više riječi, nemam više utjehe. Šutimo. Jecaji su sve tiši.

–Eto, to je. Morala sam to izbaciti iz sebe. Mjesecima pričam sa sobom. Pokušavam shvatiti. Nisam uspjela.

Obrisa suze. Rukom mahnu konobaru.

–Mi ćemo po još jednu kafu.

Ne mogu je sad ostaviti. Vrijeme je za predavanja. Neka. Ako nemam utjehu, ako nemam riječi, mogu joj barem ponuditi tišinu. To će joj morati biti dovoljno.

–A zašto si bila u bolnici? To se tada dešavalo? Bilo ti je loše.

–Ne, nije zbog toga. Zar ne vidiš promjene na meni?

Gledam je, ne razumijem. Uhvati moju ruku i spusti je na svoj stomak.

Skočila sam. Ljudi su se okrenuli na moj vrisak. Široka dukserica prekrila je stomačić koji se baš nazirao sad kad sam obratila pažnju.

–Ne, nije moguće...

–Da, tu je, raste u meni, a s njom raste i moja snaga

–Svih ovih mjeseci moja bebica mi pomaže da sve ovo preživim. Zbog nje. Zbog nas. Nisam više sama.

Plakale smo zajedno. Sve emocije koje postoje spojile su se u jednu i izlile se. Plakale smo kao sve jeseni provedene u ovom gradu, i više, i bolnije. Ljudi su već odavno popili prvu kafu. Sjedile smo gotovo same u ogromnoj bašti. Šta li je ova djevojka preživjela svih ovih mjeseci, sama...

– Lamija moja, Onaj gore zna šta radi. Sretna sam zbog tebe. Sretna i tužna. Bijesna na sve muškarce ovog svijeta. Zna li...

– Ne, i ne treba znati. Ovo je moj spas, moj život. Ako mu ja nisam bila dovoljna, neka traži neke svoje puteve.

– A roditelji?

– Niko. Ovo pričam prvi put. Neka tako i ostane. Ne želim da me bilo ko samo pogleda kao da je ovo moja greška. Bit će teško, ali sada sve ima smisao. Ne kajem se.

Hrabra moja Lamija... Koliko će tek biti hrabra kad zagrli ono što joj je Bog podario!

– Bit ću tu. Uvijek. Zauvijek. Nikad nećeš biti sama.

Odjednom sam dobila snagu. Znala sam je utješiti, pričala sam joj, a ona se smiješila, vjerovala je, nadala se. Zar postoji nešto ljepše od majčinstva? Beba će imati dovoljno ljubavi. I previše, znam to. Tog jutra razišle smo se tako: u vjeri, nadi. I ljubavi.

* * *

Koračam čvrsto dok me vjetar gura na svoju stranu. Narančasta kabanica svira svoju melodiju prkoseći sivom danu, uvija se oko mog tijela dok mi lice nemilosrdno šiba bura. Pomalo žmirkam, pokušavam održati pravac. Ulice puste, samo se rijeke slijevaju niz oluke okolnih kuća.

Bura u Mostaru. I to se mora doživjeti da biste shvatili ove kamene litice, neuništive, sazdane od neprolaznosti, užarenih ploča, čvrstih stijena. Nema ovdje prelaza, nema tihih

ljetnih kiša, blagih pahuljica koje lelujaju do konačnog odredišta. Ovdje Sunce žestoko grije, a bura još jače prodire u kosti. Ovdje nema ništa umjereno, ništa onako napola. Sve je ovdje jako, žestoko, snažno, maksimalno. I tako ga prihvatate... i volite. I buru i sunce, i hladnoću koja prodire do posljednje ćelije i užarenu kuglu koja vas peče.

Ovaj grad podsjeća me na mene. Sve što ga voli, sve što ga ljubi prihvati otvoreno, a one druge otpuše u naletima bure, sprži pod vrelinom Sunčevog sjaja. Neponovljivi Mostar. Voli, ali ne prašta. I vrijedi li uopće? Opraštati? Opraštati je najuzaludnije što možete raditi u životu. Ako vas jednom povrijede, opet će, ako vas jednom zaborave, opet će, ako vas jednom izdaju, ponovit će. Treba li ljudima opraštati? Da smo manje opraštali, manje bi krvi poteklo našim rijekama, da smo manje zaboravljali, možda bi jednom i dobri ljudi bili glasniji od zla koje se koti opraštanjem.

A opraštam i dalje. Opraštam zbog sebe. Moj mir, moja savjest i čista duša nemaju cijenu.

Gledam lipu koja se savija pod udarcima bure, kao da će je slomiti. Savila se na jednu stranu, brani se. Ujutro će je već Sunce obasjati, ponosno će se izvijati i smiješiti još jednom mostarskom danu. Istinska ljubav prebrodi teškoće, ne odlazi kad je najteže. I lipi će ujutro sigurno osvanuti lijep dan.

Utrčah u "Student". Niz kabanicu se slijevaju kapi kiše. Iz ugla mi se smiješi moja raja. Treba li o prijateljstvu nešto reći, definisati ga, može li stati u definiciju? Nijedna nije prava. Prijateljstvo se ne sputava, od prijatelja ne očekujete, samo pružate i primate, bezuvjetno, bezrezervno.

– Pokisla si k'o miš.

Amna se gromko smije.

– Baš i ne, pokisla je moja kabanica, a pogledaj vas?

– U pravu si, naši kišobrani odletjeli su negdje, a gdje samo nađe takvu kabanicu?

– Naći ću i vama, samo što moje princeze neće da je nose. Neće vam se vidjeti divne suknjice – zadirkujem ih.

– Ja ću sebi sigurno nabaviti čim se vratim – čujem Lajlu, ali je ne gledam.

Razmišljam jesam li pravedna prema ovoj djevojci. Čime je zaslužila da je ignorišem? Pa zar se ona samo ne bori za sebe?

Sjedoh do nje i nježno joj dotaknuh pramen kose.

– Imaš novu frizuru! Lijepo ti je, baš ti pristaje.

Ne smijem potcjenjivati onog ko se bori, to je uvijek za poštovanje. Borci su u pravilu dobri ljudi, pravi borci, a ne oni što udaraju ispod pojasa.

– Baš ti hvala. Svi me zezaju, kažu da mi je loše, već sam razmišljala da je vežem u rep. A oni su zapravo samo ljubomorni – zezala se Lajla.

Zvonko me poljubi u obraz. Teret krivice nadvi se nad moju dušu. Obećah sebi da ću se iskupiti za sve misli koje su se bezrazložno motale mojom glavom.

– Danas ne idemo nikud, bura je neumoljiva. Predlažem da poslije ove kafe organizujemo druženje u domu i tako ispratimo Lajlu. Ipak je nećemo vidjeti mjesec.

Oči joj zasjaše. Zahvalnost joj izbija iz blagog osmijeha koji mi je uputila.

– Nedostajala si mi ovih dana, već sam se prepala da lijepe Alme više nema.

– Eh, naš organizator... Dobro došla nazad – Amara razveseli ideja.

OK, danas se borim protiv sebe, pošteno, stoički. Borim se protiv svog srca, ljubavi, za prijateljstvo. Uspjet ću. Znam. Čvrsto sam odlučila.

* * *

– Sutra je Dan državnosti...

Malo neobično profesorica poče predavanje. Znala sam kamo ovo vodi. Voljela sam način na koji je svemu pristupala, neuobičajeno, životno. Nije to mogao svako, odlika je to pravih pedagoga. Rekla bih da je to nadarenost rijetkih. Nažalost, uvijek se nađe neko ko je Bog samo zna kako dospio u nekakve institucije, učionice, pročitao negdje tamo "pravilo" i drži ga se kao svete knjige. I doći će tako vrsnim predavačima da im ukaže kako oni "griješe", kako je pedagogija takva nauka gdje se ne može i ovako i onako nego "po pravilima" koja je najčešće pisao neko ko nikad nije ni bio u ulozi pedagoga, profesora, predavača.

Slušam priču o jednoj i jedinoj nam maloj državi velikih ljudi, velikih ličnosti, burne historije. Uvodi nas u današnju temu književnosti, polahko, nenapadno. Posmatram lica oko sebe. Upijaju svaku riječ, radoznalo im se šire zjenice, ruke nemirno nešto piskaraju kao da bi najradije zabilježile svaku riječ da ne bi šta propustili, zaboravili. Smješkam se – pred licem mi slika "kancelarijskih miševa", koji bi i na ovakvo predavanje imali komentar, mišljenje. Pa, molim vas, oni su tu da ispravljaju, doprinesu boljem radu institucija, štite studente, učenike... od koga? Od profesora koji svaki atom svoje energije, ljubavi, znanja usmjere baš nama? Kako to da se, i pored silne "ljubavi i znanja", oni baš zatvoriše u kancelariju? Onaj ko svoj posao obavlja časno, s ljubavlju, nikad neće ni tražiti drugi. Logično. Prisjetih se jednog predavanja na koje, onako nepozvana, dođe dama iz neke, ni ona baš ne zna koje institucije, sjede u posljednji red. Kao, ona je tu da zajedno s nama sasluša predavanje, a svi znamo da joj je uloga da nađe kakvu "grešku" našoj profesorici, odnese je tamo nekom nazovistručnjaku, pa će svi zajedno ocijeniti njen rad. I sve bi i bilo dobro da se ne usudi još nešto i komentarisati, onako kao da ona završi ovo izvrsno predavanje. Čudom smo se čudili kakve se opaske

usudi izustiti. Spustih glavu na klupu, emocije mi preplaviše tijelo, ljutnja pomiješana sa stidom, ne mogu ostati ravnodušna na ljudsku glupost. Krišom pogledah u profesoricu. Dostojanstveno stoji, smješka se. Ko zna koliko je puta morala saslušati ovakve arogantne, ograničene karijeriste, smiješiti se njihovim glupostima, odgovarati strpljivo, biranim riječima, onima koje samo i razumiju, jer ako, ne daj Bože, kažeš nešto njima neshvatljivo, izađeš iz fonda nekoliko stotina riječi koje oni, kao, razumiju, u velikom si problemu. Zna to moja profesorica. Objašnjava dotičnoj kao kakvom djetetu u obdaništu. Ova, zadovoljna, klima glavom i nestade. Ustadosmo, čekamo da nam se profesorica obrati, ali ona samo klimnu glavom u znak da je predavanje završeno i da smo slobodni. Kao da se postidjela pred nama, kao da se stidjela tuđeg bezobrazluka. Najradije bih joj vrisnula da nije ona ni za šta kriva, da smo svjesni svega, njene vrijednosti i da to ne može narušiti neki miš koji s vremena na vrijeme izađe na sunce. Da sam barem mogla... Nije bilo ni vrijeme ni mjesto. Tome me naučila baš ona. Kako biti uviđavan. Je li mali miš nekad imao ovakvog profesora!

Krenusmo prema toj prvoj kafici, užasno mi je trebala.

– Hej, mila, zašto si tako šutljiva? – Amna me vuče za rukav.

– Znači, nas čekaju ovakvi miševi. Sutra kad diplomiramo, ako budemo imali sreće, naći ćemo posao, a onda nas čekaju ovi eksperti da nam ukazuju kako treba predavati književnost. Ili, još gore, imat ćemo šefove, direktore, one kojima smo pisali zadaću, pomagali na testu – ponovo me obuzima sada već srdžba.

– To ti je život, što se prije pomiriš s tim, bit ćeš sretnija. Jesi li vidjela našu profu kako je iskulira? Ova jadnica nije baš shvatila šta joj je rekla, pa je nestala brzinom svjetlosti. A profa dostojanstvena, veličanstvena. Najvažnije ti je da ti znaš ko si,

prepoznat će to i drugi. Za svakog ko sebe naziva čovjekom naša profa je cijenjeni univerzitetski profesor, a ova je samo mišić koja je nikakvim čudom nego prodavši i ono malo dostojanstva što je nekad imala sad tu gdje jest.

Nasmijah se odsrca.

–I ti je zoveš tako, mali miš?

–Izvinjavam se malim slatkim mišićima.

Amna je pokušavala biti duhovita, pravila je neke grimase.

Ima li kulture u ovoj našoj zemljici? Kako je moguće da je rat uništio baš sve? Kako to da se nakon rata izvukoše svi miševi ovog svijeta, pohrliše ka foteljama, zatvoriše pozorišta, pohrliše u kafane? Je li ovo smak svijeta o kojem se govori u Svetoj knjizi? Sigurno su barem veliki predznaci. Izgradiše se džamije, crkve, ali ni tamo kulturnog svijeta. Oni isti miševi iz kafane hrle ka bogomolji, a iz nje ka državnim institucijama. I svugdje se zaklinju, u kafani nad čašom šljivovice zaklinju se u velika prijateljstva, pred Bogom se zaklinju da su veliki ljudi, časni, pošteni, a kad uđu u državne institucije, zaklinju se u narod, da će mu služiti časno i nikako drugačije. Čovjeku dođe da se postidi vjere za koju kažu da joj i sami pripadaju, države koju sami predvode, samog sebe jer živi u ulici punoj miševa, onih malih plašljivih, ali i onih pacova, samouvjerenih, sretnih što su nepismeni, nečasni, što "uspješno" manipulišu masom.

* * *

–Zar se ni kafa ne može popiti bez nekog štiva?

Nikad nije prilazio s uobičajenim "zdravo". Počinjao je razgovor direktno, bez oklijevanja, zamuckivanja.

–Danas u domu ne nađoh mira, a i kafica mi se pila, pa nađoh ovaj miran kutak.

–Izvini što sam te uznemirio, možda nisam trebao prilaziti – Zeid je već sad zamuckivao.

– U redu je, pridruži mi se, ni ne sjećam se kad smo kafu zajedno popili.

Sjeo je nasuprot meni, sakrio pogled iza gustih trepavica. Nisam mogla odgonetnuti kakvog je raspoloženja. Ruke je prekrstio na prsima, pomalo sanjalački gleda u šoljicu kafe. Zatvorih Krležu, spremih ga u torbu. Razmišljam kako početi razgovor. Zašto smo zbunjeni pred ljudima do kojih nam je stalo, zašto zamuckujemo baš onda kad bismo trebali pokazati sve što znamo?

– Danas je baš lijep dan... Mislim, i vrijeme je divno, probudila sam se baš raspoložena.

– Da...

Ponovo zavlada tišina. Zašto li je pristao na kafu kad mu nije do razgovora?

Preplavi me osjećaj nezadovoljstva. Šta on sebi umišlja? Baš me briga. Šutjet ću. Ako želi tišinu, dobit će je. Čujem otkucaje svog srca. Kako sam samo blesava! Obična kafa, kao i svaka druga.

– Ne ide meni ovo s faksom, možda bi bilo pametno da se vratim kući, potražim posao – kao strijela iz tišine izroni fijuk.

Šta je sad ovo?

– O čemu pričaš? Kako misliš "ne ide"? Šta ima ići ili ne ići? Malo si se razlijenio. Zar si ti od onih koji odustaju? Zezaš me.

Pogleda me... Pogled mračniji od noći, tamniji od tuge.

– Da, ja sam baš onaj koji odustaje – uvijek pronađeš pravu riječ.

Znala sam šta sve ova rečenica znači. Zaledih se. Ruke mi zadrhtaše, sakrih ih ispod stola. Osmjehnuh se jedva, svu snagu skupih, znam da moram.

– Ne ide mi. Kad vidim tebe... Stalno vučeš neku knjigu za sobom, vjerujem da spavaš s knjigom ispod jastuka, jednostavno voliš to, uživaš, a vidi mene – jedva se natjeram da odem

na neko predavanje. Nismo svi stvoreni da budemo intelektualci.

–Hm, nisam sigurna kako da to shvatim. Kako god... mislim, tvoja odluka. Ako je sarkazam, neka ti bude.

–Nije sarkazam, jednostavno sam se umorio, već sada. Kako da cijeli život radim nešto od čega sam sad umoran? Nije fer, nije pošteno. Zar je moguće raditi nešto kvalitetno ako to sve ide nasilu, na "guranje"?

–Eh, kad bi svi tako razmišljali, sve bi nam bilo ljepše. Kad bi svi radili posao koji volimo, gdje bi nam bio kraj?

–Vidio si onu isfrustriranu što nam dođe na predavanja, misliš li da ona voli svoj posao?

–Eh, pa ta ne voli nikoga, zar želiš da takav postanem? – smješkao se ne znam iz kojeg razloga.

–Nego, nastavi ti sa svojom naukom, ponosit ću se kad za nekoliko godina pročitam "doktorica Alma" i ko zna koje prezime.

–Samo ti mene zezaj. Kakav doktorat, nisam toliko ambiciozna.

–Možeš ti šta poželiš... baš sve što poželiš – izgovorio je to tiše, pogleda usmjerenog negdje daleko.

Šutim.

On se baš ne šali. Odlazi. Odustaje. Otići će i nikad ga više neću vidjeti.

"Pa, ludice, nije Travnik na kraju svijeta" – tješim se, a znam, ako ode, bit će na kraju svijeta. Nema te daljine koju ne možemo pregaziti ako je imamo razloga gaziti. Imam li ja razlog, ima li nade? Ako ode, nema više ničega. A ne mogu ga zaustaviti. Nemam pravo. Svako bira svoj životni put. Je li mi stvarno žao što odustaje, što neće završiti započeto ili iz čisto sebičnih razloga? Je li ovo posljednja kafa koju pijemo zajedno?

–Naravno da nije, o čemu pričaš?

Stresoh se. Pa zar sam glasno izgovorila posljednju rečenicu?

– Ma naravno, izvini, onako razmišljam...

– Ne budi tužna, molim te, dobro je to i za tebe. Što budeš više vremena provodila s ovakvim sanjalicama, veća šteta za sve nas. Nego, idem dalje, a ti se vrati svom Krleži.

Opet šutim. Šutnjom smo jedno drugome najviše govorili. Spašavala nas je od onog strašnog što bi riječi mogle napraviti, uništiti. Šutnjom smo išli dalje. Pomogla nam je da se bez stida i danas zagledamo jedno drugome u oči i... šutimo. Odlazi. Korak mu je nekako trom, nesiguran, dug.

Neću da vidi moju tugu. Možda će već danas otići. I neka. Možda je u pravu. Možda je to bolje i za mene. Ja imam svoj put, svoj cilj. Zar da razočaram roditelje? Moram ispuniti zadane ciljeve, uspjeti u onome što sam obećala. Moji snovi su i njihovi snovi.

Prisjetih se majčinog pogleda dok me ispraćala. Svaki put stajala bi na vratima sa suzom u oku kao da se rastajemo na duži period. Mahala bi mi sve dok ne zamaknem. U daljini sam vidjela njene bijele ruke, ruke svetice koje su do kasno u noć pravile jela za pola studentskog doma. "Neka se nađe", tako bi govorila. "Možda, sine, dolje ima i gladne djece. Pruži, ponudi, osevapit ćeš se. Ko zna imaju li svoje majke i koliko su im daleko?" Ujutro bi me dočekala s osmijehom i kafom kao da je cijelu noć spavala. Umor se mogao vidjeti na blijedim obrazima, ali nikad nije pustila nijedan jedini uzdah. Pile smo kafu. Šminkala sam se, a majka je pričala. Uvijek puna savjeta kao da ih je danima skupljala dok me nema.

– Moraš jesti, vidi kako si ublijedjela... Pazi se i ne druži se sa svakim. Ali nemoj se ni zatvarati u sobu, sama s tim tvojim knjigama. Prošetaj s drugaricama. I zovi me kad god stigneš. Evo ti majka spakovala karticu za govornicu pa prozovi kad na mobitelu nestane kredita. Onako kratko, samo da te čujem, da ti čujem glas ujutro, da znam da si dobro.

Već je zamuckivala, glas joj je podrhtavao.

– Nemoj slučajno da si zaplakala – oštro sam je korila, a i meni se već grlo stezalo.

Moja majka, moja svetinja. Zar da nju razočaram? Nije se baš komotno živjelo da bih ja mogla studirati. Ostavljala se svaka marka sa strane, za nove knjige, novi semestar. "Majčice moja, nikad te neću iznevjeriti" – vrištala sam u sebi.

Strah joj se očitavao na licu dok me ispraćala, briga da me ne snađe neka nevolja. Ponosno bi me stegnula u krilo kao da sam i sad njena mala djevojčica kojoj priča priče pred spavanje. Usadila mi je ljubav prema književnosti, naučila me da od riječi pletem najljepše niti. Naučila me baš svemu. Idem dalje. Nisam sama. Nikad neću biti. Lik majke dok me brižno ispraća s podignutom rukom pratit će me i čuvati od svakog zla. Idem dalje.

Suza se skuplja u krajičku oka, teška suza, teška kao sve neizgovorene riječi, teški uzdasi, neprespavane noći, neizrečene emocije. Pustih je da klizne niz obraz. Danas ću se posvetiti sebi, plakati, smijati se, vrištati, pa opet plakati. Danas neću mariti posmatra li me neko, kvarim li sliku stabilne, čvrste osobe. Nisam hrabra ni jaka, to ljudi samo misle o meni, nisam hrabra kad mi srce krvari, kad mi se duša cijepa. Danas ću biti to što jesam. Danas je moja sobica moja ispovjedaonica, prošaputat ću zidovima sve što se godinama skupljalo, ispričat ću im divne priče koje nikad neće biti zapisane i zaključat ću sve to u kofer koji se nikad više neće otvoriti. Danas ću ostaviti sve za sobom i krenuti dalje. Kuda, kako? Sada ne znam, ali znam da nekud hoću. Moj životni put i previše vijuga, previše je raskrsnica i sve je teže odlučiti kojim putem krenuti. Jesam li se negdje već izgubila, je li se moguće vratiti na početak, uzeti onu naivnu djevojčicu za ruku i povesti je nekim mnogo jednostavnijim puteljkom, jednostavnim, s ponekim cvjetićem sa strane? Jesam li trebala tražiti vrtove prepune cvijeća, a do njih

prelaziti trnje i kamenje? Koliko puta da se spotaknem, vrijedi li to?

* * *

– Amna, šta misliš da pozovemo Lamiju na kafu?

Od saznanja da će dobiti bebicu svakog dana poslala sam joj barem poruku. Rjeđe smo se viđale u gradu jer je izbjegavala izlaske. Ljudi su svašta zapitkivali, a njeni odgovori bili su kratki, nekad samo nijemo klimanje glavom.

– Možemo je pozvati, ali znaš da samo uči, nikud ne izlazi, sumnjam da će pristati.

– Baš zato, da malo izbistri glavu. Za dva dana ima posljednji ispit, treba joj malo odmora.

Već sam okretala broj, samo da me ne odbije. Kao da je držala telefon u ruci, odmah se javila. Pristala je. I njoj je potreban prijatelj, topla riječ. A ja nisam pitala. Ništa. Puštala sam je da sama kaže što želi.

– Zamisli tu sudbinu... Nekome pokloniš sve, godine života, snove, dođeš u konflikt s onom koja te rodila, a onda se taj "predomisli" preko noći. Šta kažeš kako joj je rekao da je kraj?

Amna hoda pored mene. Koliko god se trudila da je stignem, bježala mi je. Tako se ponašala kad je ljuta.

– Sačekaj, molim te, ne mogu te više juriti. I, molim te, bez te priče. Dovoljno joj je teško.

– Ma naravno. Ja to samo tebi. Onako. Je li, cimo, jesi li i ti zaključila da su muškarci nemilosrdne životinje? Ma kakve životinje, to su...

Nije se mogla sjetiti riječi kojom bi ih počastila. Ona vena iskočila joj na čelu. Sva se zajapurila.

– Ma nisu, nisu barem svi, jednog muškarca rodit će naša Lamija.

–Ma šta kažeš? Znači, saznala je. Divno, baš divno. Znaš da se radujem.

Promijenila je raspoloženje.

Lamija stoji na Carini. Vidimo je iz daljine. Kako joj se približavamo, vidim da se baš zaokružila. Ogroman stomak, ni traga od one vitke djevojke.

–Gdje si ti, debela? – zezamo je i ljubimo.

–Samo vi tako, i vi ćete jednog dana.

–Dao Bog što prije – moja Amnica maštala je o dječici.

–Nek' ste me pozvale, prijat će mi ova kafica.

–Znam da si spremila i taj ispit, treba ti odmor, potrebno je i bebi.

Sjedosmo u našu omiljenu baštu. Gledam je. Pokreti su joj usporeni, tromi.

–Možda bi trebala poslije ispita kući, u Vareš, ne možeš više sama.

Tužno me pogleda iako se smješkala.

–Moj dom je ovdje, a nisam sama. Ni oči ne otvorim, a vi me smarate. Zovete. Vi ste moja porodica.

–Znam, ali brinem. Sama si u stanu. A roditelji... znam da su zabrinuti. Ko se može ljutiti na svoje dijete? Posebno majka.

–Zvao je i on. Saznao je.

–Šta kaže? – Amna poskoči u stolici.

–Ništa.. spreman je pomoći oko bebe.

–Super. Znači opet ste zajedno – Amna je po svaku cijenu željela sretan kraj.

–Nismo zajedno. Nećemo ni biti, ima on već novi život.

–Molim te, idi kući. Kako ćeš ovdje sama? Imaš i troškove.

–Uštedjela sam nešto, za prvih nekoliko mjeseci, a onda ću potražiti posao.

Neću joj više smetati, neću je više opterećivati, kao da i sama nije razmišljala o svemu što je pitam. Pozvale smo je da se malo odmori a ja...

Zagrlih je. Stavljala sam ruku na stomak da osjetim pokrete bebe. Kako je to veličanstveno, osjećaj da život raste u vama...

– Koliko emocija u onom krhkom biću...

Vraćamo se. Amna ne prestaje pričati, a u meni se smjenjuju tuga, sreća, briga kako će dalje.

– Alma? Ti mene uopće ne slušaš.

– Izvini, zamislila sam se.

– Šta misliš da svratimo do tete Nade?

– Nisam baš neko društvo danas. Malo me glava zabolje-la. A nećemo ništa šiti, nemamo baš nekog novca.

– Mislila sam da je zamolim da sašije nešto divno za bebu.

Kako je moja Amna divna! Nisam se ja toga sjetila.

– Može. Joj, kako si ti divna! Teta Nada sigurno će napraviti čudo za neku siću.

– Možda neku posteljinu, jastučić, sve joj treba – već vidim Lamijino sretno lice.

– Teta Nado, mi bez najave – Amna viče s ulice.

– Šuti, molim te, ne mora komšiluk čuti svaki put kad dođemo.

Teta Nada uputi nam iskreni osmijeh.

– Pa zar vi da mi se najavljujete? Sačekajte da nam iznesem domaćeg soka, pa ćemo ovdje u bašti posjediti.

– Ne možemo ništa, samo Vi sjedite, cijeli dan nešto pijemo.

Naravno, nije nas poslušala. Već je nestala iza vrata. Pojavi se sa sokom i kiflicama u zdjeli.

– Maloprije sam ih mijesila, hajde, uzmite dok su tople.

Baš kao majka, uvijek je prvo pitala jesmo li gladne, treba li nam nešto.

– Teta Nado, danas imamo specijalnu narudžbu – Amna kao da nije mogla izdržati.

– Želimo da nam sašijete nešto za bebicu.

Sumnjičavo nas odmjeri.

– Ne, ne, nije za nas, prijateljica će uskoro dobiti bebicu, a mi bismo da je obradujemo.

– Lamija, sjećate se, jednom sam Vam svratila s njom – umiješah se i ja u razgovor.

– Da, sjećam se, ali otkud...

Ukratko joj ispričah cijelu priču.

– Jadno dijete... kakva sudbina...

– Bit će ona dobro, nemojte biti tužni, u petak ima posljednji ispit da diplomira. Tu smo mi, pomoći ćemo joj. Poslije će potražiti posao.

Nakratko se zamisli.

– A šta rekoste da studira? Je li i ona na književnosti?

– Historiju, teta Nado.

– Možda... Moram pokušati...

– O čemu razmišljate, teta Nado?

Nije odgovorila. Čujem je da telefonira. Razgovarala je kratko. Vrati se nekako vesela. Kad je imala lijepe vijesti, poigravala joj je gornja usna.

– Razgovarala sam s direktorom muzeja. Radila sam tu trideset godina, a bio je dobar i s mojim starim, rahmet mu duši.

Ni dalje ništa ne razumijem.

– Zamolit ću ga da pomogne sirotoj djevojci. Ta njena struka... može biti kustosica.

– Je li moguće, teta Nado?

Grlila sam je, ljubila, plakala od sreće.

– Neka, neka, ništa nisam obećala. Ali valjda je i tih mojih trideset godina nešto značilo.

Te večeri kasno smo se vratile u dom. Teta Nada bila je usamljena, a nama je tako prijalo njeno društvo.

Ležim, ali nikako san na oči. Sretna sam. Bog uvijek sve lijepo namjesti. Dobri ljudi naiđu na prepreku, iskušenje, ali ih

na kraju Stvoritelj uvijek nagradi. Ne smijem još ništa reći Lamiji. Možda ne bude. Neću da se razočara. To bi bilo još gore. Ovako, još ništa ne očekuje. Zaprijetila sam i Amni. Obećala je da će izbjegavati Lamiju, samo tako može izdržati. Ima svoju nafaku i beba koja još ni rođena nije.

Ponedjeljak. Novi početak. Smiješim se dok izlazim iz doma i krećem na još jedno predavanje. Bliže se kraju. Nedostajat će mi. Kad bih se mogla pretplatiti da cijeli život slušam ove divne ljude, skupljam mudrost koja će mi itekako trebati... Bliži se kraj jednom načinu života u kojem sam neizmjerno uživala. Uživala u svemu. Moja Amnica ide pored mene, nešto slatko pjevuši, neku meni nepoznatu pjesmicu. Navikla sam se i na nju, volim je kao rođenu sestru. Čovjek se srodi, poveže, zavoli, a onda vas život otrgne kao što vas je i spojio, bez pitanja, odgovora.

Neću sad da mislim o tome, danas ćemo se radovati jednom divnom ponedjeljku. Zar da se bojim života? Te stare beštije? Samo neka izvoli, neka se isprječi, neka pokaže svoje strašne zube! Zar mi da se nečega bojimo?

– Nemoj me ružiti, molim te, moram ti nešto reći: večeras izlazim s Ahmedom, zamolio me za jednu kafu. Ona djevojka, znaš... ostavila ga je... pa je onako malo neraspoložen – u jednom dahu pravda mi se Amnica.

Zagrlih je. Ko sam ja da ti sudim, ko sam ja da se ljutim? Samo izađi, u životu radi sve ono što te čini sretnom bez obzira na to šta drugi mislili o tome. Tvoja opomena tvoja je savjest, pratit će te kud god kreneš, tjerat će te da se svake noći pogledaš u ogledalo. Ja vjerujem u svoju cimu.

Poljubi me zvonko. Sretna je. Njena je sreća isprekidana, povremena, ali ko zna, možda će se jednom niti povezati, potrajati. Ko zna šta nam je Tvorac smislio? I bolje je što ne znamo.

* * *

Opet telefon. Pogledah: još nije zora. Ko bi mogao biti? Četiri sata. Lamijin broj. Bože, da se nije nešto desilo? Nisam je vidjela za vikend. U petak poslije ispita popile smo slatku i obećala je da će odmarati za vikend.

– Lamija, jesi li dobro? Zašto zoveš ovako rano?

– Samo da te probudim – čujem je kako se smješka.

– Nemoj se šaliti sa mnom. Sigurno se nešto desilo.

– Molim te, smiri se – čula je paniku u mom glasu. – Sinoć si postala tetka.

Zanijemila sam na trenutak. Suze su krenule niz lice. A onda sam počela vrištati. Amna je skočila iz kreveta i u strahu me pokušavala smiriti. Kad nije uspjela, otela mi je telefon iz ruke. Posmatram je. Čujem Lamiju kako joj ponavlja iste riječi.

– Amnić moj, dobile smo bebicu.

– Doći ćemo odmah.

– Ne budite blesave, ne možete sada doći. Došla mi je sinoć sestra. Ne brinite, nisam sama.

Nije sama... Hvala Bogu. Doći ćemo tokom dana, obećale smo. Nije više bilo sna.

Završavamo studije, završava jedna era našeg života. Jedan dio zauvijek je zaključan, danas je rođen novi život. Nismo više djevojčice koje su bezbrižno prvi put uzele indeks u ruke, Lamija je od danas majka. Život joj je ponudio najodgovorniju ulogu ne pitajući je nijednom je li spremna. A ona mu je tako hrabro odgovorila.

– Teta Nado, došla sam po posteljinu, izvinite što smo Vas požurile – pravdam joj se.

Ne znam ni ima li šta za bebu, sve nas je iznenadilo.

– Čekam vas ispred kuće već dugo, samo požurite – teta Nada već je stajala s divno upakovanim poklonom.

– Evo, ovdje je posteljina. A ovaj dečko će sve ostalo odvesti do stana. Samo ćete mu dati adresu.

– Šta sve ostalo?

– Krevetić od mog sina. Stajao je na tavanu, jedva sam ga očistila. Ali kao nov je. Poslužit će joj.

Koliko dobrote u ovoj ženi! Lamija će se obradovati. Danas ćemo sve lijepo srediti. Sutra izlazi iz bolnice.

* * *

Stojimo ispred porodilišta. Amna, Sajra (Lamijina sestra) i ja. Svaka minuta kao godina. Pojavi se medicinska sestra, a iza nje Lamija. U rukama smotuljak. Nije stigla ni nosiljku kupiti. Beba umotana u neku dekicu.

– Kako je divna! – ljubimo je i otkrivamo bebicu samo da je barem malo vidimo.

– Idemo kući, maleni moj – šapuće mu Lamija.

Na licu neki dotad neviđeni sjaj. Sretna je. Spokojna. Smješka se. Moja Lamija je majka.

– Je li strašno... sad kad znaš da imaš nekoga o kome moraš brinuti? – Amna ne može, a da nešto ne pita; jače je to od nje.

– Sretna sam. Ne bojim se baš ničega. Možda mu nemam mnogo ponuditi, ali imam ljubav. Voljet ću ga. To će nam biti dovoljno. Danas. A već sutra Bog će nam sigurno pružiti neku priliku.

Amar je došao autom po nas. Vidim kako dlanom briše suze. Sve nas je ovo dotaklo. Kao da nam je ova beba govorila: vrijeme je da odrastete.

* * *

Koračam ka svom domu. Zahladnjelo je malo. Jeza mi prostruja tijelom. Smiješim se. Eh, kakvi su to bili strahovi... Činilo mi se da sam se svakog trenutka kad bih ostajala sama sa sobom prisjećala te četiri godine. Gdje li je sad moja Amna? Kako nas život odvuče na različite strane... Koliko god se trudili, nekad je nemoguće pronaći vrijeme za one koji to zaista zaslužuju. Nikad naše prijateljstvo nije uvehlo. Imalo je svoje testove na kojima smo se ponekad okliznule, ali smo se čvrsto držale. Tužna sam što se danas uglavnom svodi na telefonske razgovore. Nekad mi se učini da su i oni sve kraći, sve tiši.

Amna se iznenada udala. Nisam poznavala njenog izabranika. Samo mi je javila da se udaje. Nisam bila uz nju, nije to bilo ni moguće. Moja poodmakla trudnoća nije mi dozvolila tako dalek put, ali u mislima sam bila s njom. Udala se, nisam je pitala voli li ga. Nisam se usudila. Toliko je pretrpjela zbog neuzvraćene ljubavi da se nisam usudila spomenuti joj ljubav. Često je ponavljala da je veoma voljena, da joj poklanja sve što može zamisliti. Možda se zadovoljila time da bude voljena. Možda je nekad tako najbolje. Znala sam da će onaj ko bude živio pored nje biti sretan. Kad smo se vidjele prvi put nakon studija, pored sebe je imala predivnog sinčića. Sjedile smo, sretne i nasmijane, kao da se nikad nismo ni razišle.

– Ahmede, ne udaljavaj se previše! Ako budeš dobar, mama će te nagraditi.

Pogledala sam je, a ona je sakrila pogled. Znam. Bila je to pritajena molba da je ništa ne pitam. Neke ljubavi nikad se ne prebole. Poštovala je svog muža, vjerno ga pratila kroz život, ali znam: kad sklopi oči, slika koju vidi uvijek je ista. Znam da je sretna, zadovoljna, ispunjena, ali krajičak njene duše zauvijek je ostao zarobljen negdje daleko, dio srca poklonila je samo njemu.

– Jesi li ga ikad srela? – tiho me upita.

– Jesam.

Iznenadi se mojim odgovorom. Nikako to nije očekivala.

– Prošle godine na ljetovanju. Predvečer smo izašli u šetnju. Jedva sam ga prepoznala.

Zadrhtala je. Čekala je da joj još nešto kažem.

– Činilo mi se da mu je bilo neprijatno. Najradije bi prošao pored nas.

I dalje me gledala. U očima neka nada. Bože, čemu se više nadati? Zar to nije završena priča?

– Nema nikoga – izgovorila sam ono što je željela čuti, ili sam ja tako mislila. – Živi sam. Sam je došao i na ljetovanje – gledaju me one krupne oči pred kojima sam uvijek bila razoružana. – Zašto me tako gledaš? – pitam je gotovo molećivo.

Najradije bih promijenila temu.

– Ništa, onako. Pitam se...

– Ništa se nemoj pitati. Ti si sebi rodila Ahmeda. Zar to nije dovoljno?

Oči joj se napuniše suzama.

– Zašto je sve moralo biti ovako? Zašto nas je toliko puta prodao? A ja sam ga voljela... i volim.

– Šuti, molim te...

Skočila sam iza stola i zagrlila je.

– Pričaš gluposti, to su samo uspomene. Imaš predivnog muža, predivnog sina, njih voliš, sve drugo su uspomene. Sve drugo je bilo nešto što sad nije vrijedno ni sjećanja.

Bila je to ona ljubav koja se desi, koju zovu neostvarenom, a stvarnija je od svih ljubavi ovog svijeta. Sprži vas, sagori. Bila je to ljubav poslije koje dolazi nešto što može samo prijati, tješiti vas. I kad se tješite da je sve zaboravljeno, u onim najvažnijim trenucima u životu pojavi se ona suza koju krijete, okrećete glavu, a duša se stegne. Svi snovi vežu se za nju, sva nadanja i želje. I svako u svom dijelu svijeta, ušuškan pored nekog drugog, sanja. Ali nema hrabrosti reći. Voli, a nema hrabrosti izgovoriti. A onda, jednog dana, kako to samo Tvorac

može osmisliti, na nekom trećem dijelu planete sretnete se. Isti pogled, ista iskra. Gledate u onog dječaka pored njega, sjetite se kad ste istom takvom dječaku prije mnogo godina dušu predali, a onda se sakrili. Nije bilo hrabrosti da se ostvari. A nije se moglo ugasiti. Nema riječi, nisu potrebne. Ljubav se tišinom govori. Stiskom ruke prijateljstvo lažete, a jauk iz utrobe kao uragan: "Zašto?" Ideš dalje. U očima ostala ista iskra, žeravica koja vas sagori, svaka sijeda na čelu, svaka bora urezala se i one rupice na obrazu. Duše su se srele. Prepoznale. Zadrhtale.

Lagala sam i sebe i nju. Bilo me strah njene slabosti, njenog velikog srca davno poklonjenog. Od takve ljubavi otrgnuti se ne možeš. Ne želiš.

– Sada imaš ovo malo biće za koje si odgovorna. Imaš muža. Ako ga povrijediš na taj način, postat ćeš kao on, Ahmed. Ti nisi takva. Ti si dobar čovjek.

Suze su joj se slijevale niz lice. Pritrča nam mali anđelak i objesi joj se oko vrata.

– Zašto plačeš, mamice? Nemoj plakati, ja te puuuno volim.

– Mama plače jer je sretna – šaputala mu je i ljubila njegove plave uvojke.

Stresoh se. Uh, uspomene, uspomene... A znam da me moj mili život čeka da ga zagrlim.

Uđoh, a vrata se za mnom zalupiše. Hladan vjetar donosio je novo godišnje doba.

– Mama!

Zatrčao se tako jako da me sruši na pod. Smijala sam se, sretna.

* * *

I evo me... Ponovo koračam prašnjavom ulicom. Žamor oko mene, a sve mi nekako prazno. Postdiplomski studij. Nig-

dje poznatog lica. Neki novi ljudi s novim snovima u očima smiješe se i žive svoj studentski san. Sve je drugačije. Nema moje cime, nema moje raje za kafu. Sjedoh na hladnu klupu. Nekad me ta ista drvena klupa grlila svojom toplinom, a ja sam joj šaputala snove. Sada ni topline ni snova. Kao da je sve u nepovrat izgubljeno.

Pogledah u nebo kao da tražim neki znak. Neka jeza nadvila se, pa struji kroz tijelo. Vratit ću se kući. Moji su snovi odsanjani. Moj život nastavlja se negdje drugdje. Zar je jedini smisao učiti, skupljati često i nebitne činjenice? Zar život nije uz porodicu, prijatelje? Zar to nije jedini pravi, iskreni smisao? Ustadoh kao munjom opečena. Žurim prema studentskoj službi. Poznato lice službenice smiješi mi se. Neko mi je ipak poželio dobrodošlicu. Skupljam papirologiju, smješkam se i ja, a u meni se cijeli svijet ruši.

Hladni zidovi sobe, samoća, memla, užasni mirisi sa svih strana... Uredno namješten studentski krevet, hladan, miriše na samoću.

Znači, to je to. Nije studentski život divan, divna je bila moja cima, moji prijatelji s kojima sam dijelila sve svoje strahove i snove, divan je bio on, u čijim sam očima imala krila kojima sam se mogla vinuti do najvećih visina. Hladan je i ovaj indeks, ponovo prazan. Ispunit ću ga novim ocjenama, znam ja sebe. Proći će i ova bol. " Ništa nije vječno" – govorila je moja nana kad bismo se mi djeca rastužili zbog nebitnih sitnica.

Suze se slijevaju niz obraz i kvase jastuk, već se na njemu vide tragovi šminke. Nije me briga. Ni za šta me nije briga. Samo da ovo prođe, da mogu lijepo udahnuti, da me ova bol u grudima ne tišti, da mi se grlo ne steže, da se duša povrati... Isplakat ću svu ovu bol, neka oteče rijekama suza, otjerat ću svaki san i sanjati nove, drugačije. U njima neće biti onih koji tako lahko odustaju, koji se boje, od straha odustaju od života.

Novi je dan. Sunce već miluje posteljinu. Ustadoh. Osjećam bol u kostima, ali živa sam. I živjet ću. Znam ja sebe. Jača

od svake boli, nemilosrdnija od svakog zla, upornija od svake nesreće. Pogledah u ogledalo. Odlučnost je sijevala iz očiju. Šminka će sakriti podočnjake. Smiješim se sama sebi, a osmijeh sjetan.

Hladan, oštar decembarski dan. Sunce stidljivo žmirka. Zima se uvlači u kosti. Vratih se po svoju žutu kabanicu. Unijet ću malo boje u ovaj sivi dan. Predavanja samo što nisu počela, pa požurih niza stepenice. Ne volim kasniti. Stid me profesora koji su kao kakva štoperica. Uvijek u minutu. Bili smo mala grupica, pa je svaki izostanak bio primjetan. Čekaju me sad već poznata lica. Profesora još nema. Dobro je. Uspjela sam. Ostala je stara navika da učim po cijelu noć, a onda pred zoru zaspim. Zato su mi jutarnja predavanja teško padala.

–Spavalice, dobro jutro – poljubi me moja nova frendica s kojom sam dijelila studentske "muke".

Nismo bile prijateljice, više drugarice koje su podržavale jedna drugu da se i ovaj ciklus nauke uspješno okonča.

Tog jutra predavanja su trajala naročito dugo, ili se to meni učinilo. Jedva sam sačekala da profesor izađe, pa projurila napolje. Čula sam kolege koje su dobacivale "Zar nećemo na kafu?"

Meni se tog dana pila kafa u samoći. Gotovo trčećim korakom krenuh prema svojoj sobici. Zalupih vrata za sobom i spustih se u krevet. Na vratima se začu kucanje, a onda i poziv gazdarice. Nije imala običaj dolaziti mi nenajavljena. Smiješila se. U rukama je držala ogroman buket.

–Ovo je stiglo za tebe. Taman što si otišla na predavanje tražio te jedan mladić. Kaže da ćeš znati od koga je.

Spusti cvijeće na sto i, prije nego sam išta odgovorila, izgubi se u hodniku. Dvadeset pet ruža. Danas je moj 25. rođendan. Ko se sjetio? Sjela sam na krevet. Ruka je drhtala dok sam pokušavala izvući poruku.

"Možda sam odustao od sebe, od života, ali od tebe odustati ne mogu. Mojoj..."

Zašto? Zašto sada? Ne može biti... Ljuta sam, bijesna i sretna... neizmjerno sretna. Obukoh patike i potrčah prema svojoj hladnoj klupici... našoj klupici. Bježim od sebe, od njega, od života... zašto? Čemu te ruže? Zar mogu pobijediti daljinu koja se pružila među nama kao cijela vječnost? Trčim, a noge me izdaju. A onda stadoh, skamenjena. Na klupici, zagledan u mene, smiješi se, a u očima plamen koji hoće da me sagori. Ne mogu dalje. Čitav život stao je u jednoj sekundi. Osjetim da gubim tlo, a onda me snažne ruke podigoše, glava mi utonu u njegovo rame. Čula sam ga kao u daljini:

– Nemoj to raditi, ti me ne smiješ napustiti, nikad!

* * *

I nisam. Nastavak studija bio je zapečaćen. Tada sam mislila da sam u pravu. I sada čvrsto vjerujem u to. Ljubav je bila jača od svakog sna. Više nisam željela odgađati sreću. Čemu? Nekad nam je dovoljan i neki poslić u malom gradu ako pored sebe imamo sve što nam treba. Emina nije odustala od snova i evo dokle su je doveli: u samoću, među četiri hladna zida. Nju ne grle tople ručice kad se vrati kući, njeni snovi ostali su u ladicama bezdušnih, arogantnih likova koji se samo smjenjuju, a svi sliče jedan drugome.

– Opet si sama? – stoji na vratima.

– Da... nažalost, izgleda da je kolegica ozbiljno bolesna.

Ljut je. Kako su ljudi ponekad bezdušni! Možete biti besprijekorni cijeli život, ali ako jednom ne budete onakvi kako oni žele, zaboravlja se sve prethodno. Emina je mnogo više sati provodila u ovoj firmi od svih nas.

– A ja sam mislio da je ona ozbiljan radnik – zalupi vratima i nestade.

– Crk'o dabogda! – ote mi se iz duše.

Kako je moguće da postoje ovakvi ljudi?

Bila sam zabrinuta. Ako Emina nije danas došla, onda je baš ozbiljno. Zovem već ne znam koji put, ne javlja se.

Ustadoh, uzeh kaput i krenuh ka vratima. Gotovo se sudarismo. Stajala je. Blijeda kao krpa.

– A tu si. A ja baš krenula do tebe. Ne javljaš se, prepala sam se.

– Išla sam na pretrage.

– Kakve pretrage? – sad sam bila baš zabrinuta.

– Nadam se, ništa ozbiljno. Jučer su mi rekli da moram doći na dodatne pretrage.

Skida kaput nekako tromo. Bila je sasvim druga osoba. Kakva je to gripa koja čovjeka ovoliko promijeni za dva dana. Šta se desilo s mojom roboticom?

Vrata se ponovo otvoriše.

– Došla si ipak – na vratima se pojavi kao utvara.

Bila je blijeda kao zid. Zaboljelo me sve.

– Izvinite, molim Vas, jučer baš nikako nisam mogla doći. Doktor mi je naredio strogo mirovanje dok ne završe sve pretrage.

– Doktor ti naredio?

Gornja obrva mu se izvila, a pogani podsmijeh oko usana.

– Mislio sam da sam ti ja šef. Taj neka naređuje tamo gdje je on glavni, a ovdje ja naređujem.

Spustila je glavu i jedva čujno procijedila:

– Izvinite.

Bože, ona se izvinjava što je bolesna!

– Gospodine direktore, znate koliko je vrijedna, ali zaista joj je loše...

– Dobro, dobro – oštro me prekide. – Ti si dobra radnica. I bila bi još bolja da malo manje pričaš.

Krenuh mu odgovoriti, ali me prekide njen pogled, u koji se slila sto i jedna molba.

Vrata se zalupiše, a ona odahnu.

– Kakav bilmez!

Smijala se iskreno, odsrca. Zna da sam morala nešto reći, jače je to od mene. Smijala se kao nikad dosad. Zagrcnu se, a navala kašlja bila je strašna.

Priđoh joj sa čašom vode.

– Zašto si došla? Zašto? Vidiš koliko je bilo kome bitno? Pusti posao, moraš se odmoriti, iscrpljena si.

Vrata se još jednom otvoriše. Bacio je papire pred Eminu.

– Evo, nadam se da ćeš to danas završiti. I nemoj da ti pada na pamet da se ovih dana ponovo razboliš.

Tuga... Zet "divne" Azemine stoji preda mnom, neljudski se ponaša prema mojoj kolegici. Ja sjedim i šutim. Odvratna sam sama sebi. Kako li me to moja majka odgojila? Cijeli život pred sobom sam imala autoritet, znala koga moram i trebam poštovati. Jesam li odgojena da samo klimam glavom, čak i pred ovim spodobama u ljudskom licu? Nemam snage pogledati Eminu. Čuje se samo kuckanje na tastaturi. Suza mi skliznu niz obraz.

Majko moja, zašto si me odgojila da obraz imam, zašto si me učila da se na poštovanje uzvraća poštovanjem, da se rad isplati, da svaki svoj dinar trebam časno zaraditi? Zašto mi nisi rekla, upozorila me da je ovo svijet spodoba, vukova koji grizu i komadaju dušu?

Šta da kažem mojoj Emini? Teško joj je. Ovo je njen san, san da stigne do sedmog sprata, da uspije u onome za sta se školovala, san zbog kojeg bi sutra mogla sebi slagati da je vrijedilo svih izgubljenih bitki, izgubljenih ljubavi. Najteže je sebi davati odgovore, za druge je lahko. Drugima možemo slagati lijepom riječju, lažnim osmijehom, puštenom suzom. Kako će sebi objasniti kad legne među četiri hladna zida zašto je sama, zašto nema nikoga za šoljicu jutarnje kahve, nikoga da joj stavlja obloge na čelo, da se raduje njenom uspjehu? Trudeći se ispuniti očekivanja drugih, izgubimo sebe.

–Minči moja, sutra bismo mogle prije posla izaći na neku kaficu, možda kupiti koju krpicu. Znaš da to nama ženama izmami osmijeh.

Pokušavala sam je oraspoložiti, ali njen blijedi izraz i ugasle oči uvlačile su strah u kosti.

Bože, samo da bude dobro!

–Znaš da neću moći. Prije posla moram svratiti do bolnice po nalaze. Čula si direktora, ne smijem kasniti na posao. Možda danas i ne stignem sve završiti, pa ću sigurno ranije doći u kancelariju. Možemo ovdje kafu popiti ako stigneš.

Čula sam spodobu. Ja ga nisam mogla zvati direktorom. Čovjek koji ni kravatu ne zna odabrati drži sablju nad sudbinom nekoliko stotina ljudi, odlučuje o sudbini njihove djece, usmjerava kormilo u pravcu koji njemu donosi dobit i nije ga briga za živote onih koji su mu takav život omogućili. Nemam volje raditi. Preda mnom slova poigravaju, a slike se smjenjuju. Cijeli život mi kao pozorišno platno. Kako sam stigla ovdje, kako sam se našla u masi koja spuštene glave poput robota ispunjava naredbe onog gore? Gdje je nestala volja, snažan duh ovih ljudi? O čemu su oni maštali dok su se igrali lutkicama, autićima? Jesu li mogli zamisliti da će cijeli život samo ispunjavati želje drugih, a svoje su davno i zaboravili?

Samo da prođe ovaj dan, da pobjegnem na svoju klupicu i kao djevojcica uplovim u svoje snove... Bože, ne dozvoli da izgubim snove, želju za životom!

Bježala sam u svoj svijet, u kojem nije bilo ovih spodoba koje naređuju da se ne smijemo razboljeti, da i bolest moramo planirati, bježala od onih kojima tuđa nesreća ne znači ništa, u svijet gdje je normalno biti normalan. Jer svijetu u kojem živimo ne trebaju oni koji imaju svoju osobnost, koji misle, imaju ideje. Ako vas primijete, progutat će vas kao aždahe i ispljunuti na dno morskog mulja, sažvakat će vas i vaše snove, uspomene. Morate biti isti, sakriti se u masi i pognute glave raditi ono što vam narede. Ima li izlaza, spasa?

Trgnuh se. Opet ja i moji problemi. Gledam Eminu. Zadubila se u papirine, a graške znoja orosile joj čelo. Kakva volja! Divila sam joj se. Koliko snage u toj ženi! Odakle crpi volju za rad? Zar ovakva žena treba brinuti za svoj uspjeh? Davno je trebala doseći sve što se doseći može. Bila je vrhunski profesionalac. Kao mali mrav posao je nosila i kući. Cijeli život podredila je firmi. A onda nema pravo biti bolesna. Pravo... Ta riječ više ne postoji. Pravo i pravda zamijenjeni su robovlasništvom, dobri ljudi špijunima, šaptačima, ulizicama, doušnicima.

Šta se desilo s ljudima? Znam da ih ima svuda oko mene. Prepoznajem ih po spuštenom pogledu kao da ih je strah da ove aždahe ne prepoznaju ono dobro u njima, prepoznajem ih po ćoškovima na sjednicama. Kad sve urade, svoje plodove predaju ovim praznoglavim aždahama da zijevaju i prse se tuđim radom, tuđim plodovima. Strašno mi je kad zavijaju, diče se, uzdižu i uvijek pričaju u prvom licu s velikim JA. "JA sam to uradio", "JA sam za to zaslužna", "JA, JA, JA"... A ovi iz ćoškova ponekad podignu glavu... pogledi nam se sretnu. Bože, ima li pravde? Zar to svjetlo postoji tek na kraju tunela? Zar ćemo cijeli život provesti u mrkloj noći i tek na kraju dočekati svjetlo? Bože, koji si obecao pravdu, ima li je? Ima li moja Emina pravo na bolovanje, na dostojanstvo, da ubere svoje plodove sad kad joj je najteže?

Novo jutro. Žurim. Spuštam cedulju na sto. Poruka mojim voljenima. Jutros neću s njima doručkovati. Emina će me čekati u kancelariji. Sama je među onim zidinama. Bolesna je. Teško je i zdravom čovjeku u samoći, a kad je bolestan, učini vam se da su se zidovi srušili na dušu i guše vas. Žurim. Pješke ću. Nije mi daleko. Korak mi težak. Nisam oka sklopila i jutros se taj umor odrazio. Dočekaše me hladni hodnici. Tišina. Niko još nije stigao. Rano je. Uletjeh u kancelariju.

–Kupila sam nam vrele kiflice da se počastimo, sad ću nam kahvu napraviti.

Tišina. Moje riječi odjeknuše i kao jecaj prođoše kroz zidove. Nema je. Nije došla. Neka crna slutnja zaledi mi krv u venama.

– Emina, gdje si? Emina!

Odjeknu moj glas. Nema je. Nije došla. Možda samo kasni. Možda se zadržala u bolnici. Možda je prespavala. Ko zna kad je jučer izašla iz kancelarije? Možda...

Tražim izgovore, a nekakva slutnja nadvila se nad dušu. Dobro je, znam da je dobro. Minute kao godine. Šetkam oko prozora. Ulice su još puste. Tek poneki automobil proleti. Nema je. Uzimam telefon. Ništa. Ne javlja se. Čujem korake. Tu je.

– Opet si sama? Kolegica još nije stigla? Nadam se da je izvještaj spreman.

Utvara jutros poranila.

– Doći će. Trebala je jutros do bolnice po nalaze...

– Ne zanimaju me vaše privatne stvari – procijedi kroz zube. – Za njeno dobro neka se pojavi! Ja sad idem.

Stoji i dalje na vratima kao da mi želi još nešto reći.

– Šta ti misliš o njenom radu? Malo se ulijenila ovih dana.

Bože, pa ovaj misli da sam i ja jedan od njegovih doušnika, špijuna! Kako je došao na tu ideju, zar sam ostavila takav utisak? Bože, daj mi snage da ove slike iz glave ne pretvorim u stvarnost! A rado bih mu izbila onaj savršeno namješteni kupljeni osmijeh.

– Emina je izuzetan radnik, ovih dana ima zdravstvenih problema, ali znate i sami koliko je požrtvovana, vrijedna...

"Kome ti pričaš, budalo", prekoravam sebe, "zar misliš da to dolazi do ovog bijednika?"

Ode. Potrčah za njim.

– Gospodine direktore!

Tako mi je bilo teško oslovljavati ga tako... Niti sam ga poštovala niti sam mislila da je dostojan tog imena.

– Brinem za Eminu. Ne javlja se na telefon. Ako dozvolite, voljela bih otići do stana, da provjerim...

Zamuckivala sam jer me gledao onim svojim užasnim, hladnim očima.

– Radno vrijeme samo što nije počelo. Kad završi, možete raditi šta želite.

Stojim na vratima kancelarije i po ko zna koji put razmišljam je li ovo vrijedno. Ova spodoba je n-ti put pokazala da je ne zanima ništa što je ljudsko.

Uzeh kaput i krenuh ka izlazu. Ako ostanem, potvrdit ću onu njegovu da je važno samo materijalno, da ostajem zbog novca, plaće, svoje sigurnosti. Tamo negdje, među četiri hladna zida, leži jedno mlado biće, samo na cijelom svijetu. Ako ostanem, bit ću gora od ove spodobe, licemjernija. U ovom svijetu luđaka samo mi je još to ostalo: kad se pogledam u ogledalo, znam da vidim zdravo biće, neokaljano, neisprljano, neiskvareno. Samo mi je to još bitno.

Ako izgubim sebe, izgubila sam svoj hrast, svoju poeziju, vjeru i ljubav, kojoj se svakog poslijepodneva vraćam. Ako izgubim sebe, izgubit ću onog malog anđela, koga trebam odgojiti da postane dobar čovjek, sva ona divna sjećanja, moju Amnu, prijateljstva. Ako izgubim sebe, iznevjerit ću svoju majku, koja me na put ispratila i u amanet ostavila da joj se ista s puta vratim. Nema to cijenu. Nema.

Podigoh ruku, taksist je već bio tu. Starac sa sijedom bradom prijatno mi se osmjehnu.

– Do bolnice, gospodine.

– Nadam se da si dobro, sine.

Tako me oslovljavao moj otac. Tako je to kod nas, i kćerke se odmilja oslovljavaju "sine".

– Dobro sam, gospodine, dobro sam.

Starac je želio razviti konverzaciju. Čula sam ga kako priča o vremenu, ali ja sam u mislima vidjela samo Eminu.

Pružih mu novčanicu. Ostade začuđen kad mu rekoh da zadrži ostatak. Kakvi smo to ljudi postali? Ljubaznost je postala takva rijetkost da nas šokira kad se desi.

Ovaj starac prenio je na mene divnu energiju, a baš mi je trebala. Ovaj divni gospodin u tim godinama taksira i zahvalan je za koju marku više, a onda se sjetih one spodobe.

Bolnica prepuna zabrinutih lica... Tražim moju Eminu. Nema je. Ne znam ni gdje da tražim. Obratih se jednoj sestri i ona me uputi na treći sprat.

Tu je. Sjedi skupljena na jednoj stolici. Sama. Prilazim joj tiho. Sjedoh. Ne smijem je dodirnuti, ne mogu joj se obratiti.

– Došla si?! Kako te pustio onaj...

– Pusti sada to. Reci mi jesi li dobro.

Suza joj skliznu niz obraz.

– Bit ću dobro. Idemo.

Hodam pored nje, idemo prema stanu. Nije dobro, nije... Kad je odlučila ne ići na posao, nije dobro.

– Napravit ću nam kahvu, pa ćemo doručkovati.

Pokušavam preći na neku drugu temu jer neću da je gušim. Reći će kad bude spremna.

– Pusti to, nisam gladna, vrati se na posao.

– Ne vraćam se nigdje, danas ću ostati pored tebe.

– Ne možeš, moraš nazad, znaš kakav je.

– Baš zato što znam kakav je neću i ne želim.

– Slušaj ti mene, draga moja: dugo ti ja neću u tu kancelariju. Nego, pripremi se ti za novu kolegicu.

Gledam je u čudu. O čemu priča?

– Morat ću se malo više posvetiti sebi – spustila je glavu.

– Šta se dešava? Nemoj me prepadati, ti si moja robotica, šta se tebi može desiti?

Pružila mi je neke papire. Čitam latinske izraze, nije mi baš sve jasno, ali sam shvatila.

Bože dragi, je li moguće? Gledam u ženu koja mi se smješka, a upravo je saznala užasnu vijest. Plakala sam tako glasno da sam željela da me cio svijet čuje. U takvim situacijama nestanu sve riječi. Zanijemiš. Gušiš se. A želiš nešto reći. Nešto lijepo, utješno.

Zašto sad ovo, kako je moguće? Zar ova žena nije i previše pretrpjela? Jedino što je imala jest taj usamljenički život. Zašto, Bože? Zar i Ti za pravdu ne znaš?

Grlila me snažno. Ona mene tješi. Bože dragi, kakva je to snaga!

– Draga moja prijateljice, hvala ti što si tu. Ne želim da tuguješ. Nije kraj, borit ću se, znaš ti svoju roboticu.

Borit će se? Sa čim? S kime? Protiv nemani kojoj medicina ne može bas ništa.

– Borit ću se, znaš da se ja nikad ne predajem, barem da dođem do tog čuvenog sedmog sprata – pokušavala je okrenuti na šalu.

Bože, kakvu si snagu podario ovoj ženi!

U tišini smo pile kafu. Tišina je govorila više od riječi. Imam li snage podržati je, mogu li ja to? Šta ako je iznevjerim, ako pokleknem, uplašim se, šta ako...? "Preispituješ sebe imaš li snage, a šta bi da si ti bolesna?" – ukorih se.

– Do jučer sam željela uspjeti na tom poslu, dobiti taj ugovor, naći nekoga s kim ću dijeliti svoj uspjeh, a danas imam samo jednu želju: živjeti.

Gledam je, a najradije bih okrenula glavu. Znam da vidi strah u mojim očima, prošla sam ovo nekoliko puta u životu i više nemam nade. Ne vjerujem previše toj medicini, ne vjerujem previše u čuda, a moram joj lagati, reći joj da će biti dobro, a ne mislim to.

– Bit ćeš ti dobro – izgovaram to, a suze govore nešto drugo.

– Bojim se – stegnula me za ruku. – Ne smrti, znam da nas sve to čeka, nego da ću otići, a da će moje postojanje biti uzalud, beznačajno.

– Šta to pričaš? Kako beznačajno? Meni tvoje prijateljstvo toliko znači, a pogledaj šta si sve postigla u životu.

– E baš, a šta sam to postigla? Bojim se da sam cijeli život tapkala u mraku i da ni sama nisam shvatala šta želim. Kad bih se ponovo rodila, sve bih drugačije.

Koliko puta poželimo novu priliku, koliko se puta pokajemo zbog izgovorenog, urađenog, koliko puta poželimo novi početak... A ne shvatamo da bez tih grešaka, tih padova, mi ne bismo bili mi. Svaki pad ojača nas da dosegnemo svoj cilj. Važno je samo podići se u pravo vrijeme i krenuti dalje. Od kajanja nema koristi. Greške su dobre ako iz njih naučimo.

–A šta bi to uradila drugačije? Neke stvari jednostavno život nametne, sudbina namjesti, ne možemo mi protiv toga.

–Možemo, još kako možemo! Ti si me tome naučila. Ja sam dozvolila da me proguta ovaj bezdušni svijet, da se, poput većine, utopim u masu, postanem robotica. Kako si mi divno ime smislila! Ja to i jesam.

–Ti si samo vrijedna radnica i progutao te ovaj glupi kapitalizam...

–Ništa mene nije progutalo. Ja sam tražila sreću u bezvrijednim stvarima. Ti si me vratila na kolosijek. Prvi put kad si me odvela na svoju klupicu, pomislila sam: "Bože, ova žena nije normalna". Izgledala si mi kao ja nekad prije dvadeset godina. A onda sam shvatila da ja imam problem. Dozvolila sam da izgubim dušu.

–Šta to pričaš? Ti nisi izgubila dušu.

–Nisam, pronašla sam je s tobom pod onim hrastom, na tvojoj klupici.

Suze su joj kvasile lice, ali joj glas nije drhtao. Govorila je s takvom sigurnošću kao da i sebi drži životnu lekciju:

–Koliko sam bila glupa! Zamisli, moj san bio je da završim na tom sedmom spratu. A vidi me sada... Možda mi je ostao još koji mjesec. Zauvijek ću biti izbrisana. Nema me ko pamtiti, nemam ni sestre ni brata...

–Molim te prestani...

Nisam je mogla slušati, gušila sam se u suzama.

–Prestani! Znaš da nije istina. U meni imaš i sestru i brata i druga i sve što ti treba.

Smješkala se.

–Znam ja to, znam. Ali pogledaj sebe: imaš svoj dom, porodicu, svoje pjesme. Imaš onog malog anđela, koji te svake večeri dočeka. Ti nikad nećeš umrijeti. Nemoj se ljutiti, molim te, ali sad sam jako ljubomorna na tebe.

–Nikud ti ne ideš. Imaš ti vremena sa mnom da ispišeš još cijeli roman naših uspomena, svojih uspomena... Imaš ti vremena...

Usne izgovaraju, srce silno želi, ali razum govori da se to, nažalost, neće desiti.

Ulazim u kancelariju. Nemam straha. Nemam nikakvu emociju. Ne znam šta me očekuje. Jučer se nisam vratila na posao. Spremna sam pokupiti svoje stvari i zauvijek napustiti ovu zgradu. Šta god. Kao da je u ovom trenutku bitno.

–Tu si?

Utvara proviri iz kancelarije kao da smo se vidjeli prije nekoliko trenutaka.

–Da, tu sam, direktore, jučer nisam došla...

–Nema veze, poslije ćemo o tome, razlog sigurno postoji. Molim te, pogledaj mi ovaj tekst, ispravi šta treba (u prijevodu: "Napiši novi").

Nestade kao što se i pojavio.

Bože, šta je sad ovo? Znao nam je držati lekcije ako minutu zakasnimo, a sad ovako... Možda i nije tako loš... možda.

Sjedoh za sto, posla na sve strane. Pogledah u Eminin sto. Zatrpan je kao da je nema mjesec. Koliko posla obavlja ova djevojka, za šta? Za onaj skromni stančić i životarenje.

"Skoncentriši se na posao" – tjeram sebe, a ništa ne želim raditi. Čujem lupkanje potpetica i vrata se otvoriše.

–Da mi je neko rekao da ću te sresti za ovoliko godina i ovdje u našoj firmi, ne bih povjerovala.

Bože, spasi me daljnjeg poniženja! Zar i nju danas moram vidjeti? "Našoj firmi" – odjekuje mi u mislima. Znači, tako: radim u firmi kolegice Azemine.

– Drago mi je, kolegice Azemina.

Nisam ni pokušavala odglumiti iznenađenje.

– Jučer mi zet spomene jednu svoju radnicu. Kako te opisao, znala sam da si to ti.

– Ne mogu ni zamisliti kako me opisao...

Nije me zanimalo. Izgovaram riječi tek tako da nešto kažem. Nepotreban susret. Neprijatan.

– Lijepo, lijepo... Marljivica si ti uvijek bila. I na fakultetu, sjećam se. Znala sam ja da ćeš ti daleko dogurati.

Je li ovo ironija ili ona zaista misli da je rad za "našu" firmu moj prestiž? Hm, a ja sam mislila da će mi Azemina biti šef. Bože dragi, kako se sudbina poigrala!

– Tu sam zasad. Vidjet ćemo...

– A ne brini ako mislis hoćeš li ostati. Pa valjda naše prijateljstvo nešto znači. Računaj da ti je ovaj posao siguran. Rekla sam jučer zetu da te pripazi.

Znači, zato me nije pitao ništa za jučer, pripazio me Azeminin zet. Bože, kakva lakrdija od života...

– Ništa me ne treba pripaziti, hvala Vama. Neka me moj rad pripazi.

– Eh, ti i tvoj ponos... I nemoj me persirati, molim te. Pa koliko smo kahva popile?

Pred očima mi moja Amna. Kad joj ovo budem prepričavala, plakat će od smijeha. Stid me i pričati joj. Azemina me "pogledala" u firmi. Ona Azemina, koja je oko fakulteta hodala kao luda Nasta, sada mi se obraća sa "Ti radiš u našoj firmi, ti si uspjela". Neka, valjda Tvorac ima neku viziju za ovaj moj život, možda na kraju sve dobije neki smisao.

– Čula sam da nešto piskaraš. A šta će ti to? Pa nisi djevojčica, baviš se ozbiljnim poslom. Pa, pobogu, radiš za ovako prestižnu firmu – sjede prekoputa mene.

Šta sad da radim? Da joj odgovorim kao prije deset godina? Mogu li? Smijem li? Imam li pravo? Je li ovo njeno likovanje?

Uđe direktor i spasi me od zle vještice.

– Tu ste. Lijepo je kad se sretnu prijateljice. A Vi meni ništa ne kažete. Zašto mi niste spomenuli prijateljicu? Sve bi bilo drugačije.

Zaustih da nešto kažem, ali on nastavlja:

– Dobro, dobro, nikad nije kasno. Od danas ćemo drugačije.

Pogleda u Eminin sto:

– A ove nema ni danas.

– Bas sam Vam to htjela reći...

– Neka, neka, vidjet ću šta ću s njom.

– Gospodine direktore, kolegica Emina je ozbiljno bolesna.

– A je li? Ah, šta se može... A baš sam joj planirao produžiti ugovor.

Zamislio se.

– Moramo hitno raspisati konkurs.

Osjećam kako drhtim. Sav bijes skupio mi se u plućima, hoću da eksplodiram.

– Gospodine direktore, kolegici Emini dijagnosticiran je karcinom.

Čula sam svoje riječi u daljini kako odzvanjaju. Njegov začuđeni pogled i moji jecaji... Prvi put sam to izgovorila naglas, prvi put sam to govorila i sebi, prvi put sam pokušala prihvatiti da je to stvarnost. Osjetim kako me Azemina doziva, ali ja tonem. Odlazim negdje daleko, gdje nema ovog užasnog čovjeka, ovih zlih vještica, gdje nije smiješno pisati poeziju, gdje je normalno imati snove.

Budim se. Otvorih oči. Ležim na sofi u sali za sastanke. Ponovo zatvaram oči. Kao da mi se nešto teško spustilo na kapke. Pokušavam se sjetiti šta se desilo. Glava me užasno boli. Čujem onaj užasni glas koji sam slušala davno nekada. Možda sanjam...

–Trebali bismo pozvati pomoć. Predugo je u ovom stanju. Ne želim da odgovaraš za nešto. Ko zna šta joj je? Možda je i ona bolesna. Rade li ljekarske preglede kad ih primaš na posao? Pobogu, zete...

Da imam snage ustati, pa da je prebijem kao što sam trebala prije deset godina...

–Kolegice Alma? Čuješ li me?

–Dobro sam – jedva čujno promrmljah.

–Budi se, dobro je.

–Almice, pa šta se desilo? – vještica se preobratila u divnu "prijateljicu".

Ponudi mi čašu vode. Ispravila sam se u sjedeći položaj.

–Dobro sam. Samo sam malo iscrpljena. Dobro sam. I da, radila sam ljekarski, sasvim sam dobro, ništa ne brinite.

–Nisam tako mislila – bilo joj je malo neugodno kad je shvatila da sam je čula. – Samo sam se zabrinula. Nemoj tako da reaguješ. Uvijek si bila srčana. Bolesna kolegica, pa bolesna. Ti se uvijek za svakoga sekiraš.

–One su dobre prijateljice – izgovori direktor-utvara.

Iznenadi me.

–Ma kakva prijateljica, kolegice u istoj kancelariji – Azemina mu odgovara s visine, a on se skupio u stolici kao mali miš.

Znači, ima zlo i iznad njegovog zla. Azemina je čak i njega pokorila.

Ignorisala sam njene riječi i obratih se direktoru:

–Gospodine direktore, Emina je ozbiljno bolesna. Vi možda i ne znate, ali ona je potpuno sama. Svaka podrška dobro joj je došla. Spomenuli ste konkurs. Ona sada ne može i ne smije dobiti otkaz. Potrebne su joj finansije, lijekovi, sve košta.

Bože, molim li ja sada njega? Bože, zašto ovoliko tuge i boli na ovom svijetu, čemu, vrijedi li?

–Kakav otkaz? – nastavlja divna Azemina. – Zar njoj ne istječe ugovor?

Gledam u direktora. Još vjerujem da negdje u njemu ima mrvica dobrote. Vjerujem, moram vjerovati.

Šuti. Gleda ispred sebe. Tišina mučna.

– Vidjet ćemo... Razgovarat ćemo.

– A koliko je ta djevojka bolesna? Misli li se ona vraćati na posao?

Bože, daj mi snage da je ne udavim!

Ustadoh i krenuh prema vratima. Izašla sam bez riječi, bez nade i vjere da u ljudima ima išta ljudsko, poražena, zanijemjela, iz mene je iščupana svaka riječ...

Hodam, a noge kao da nisu moje. Ništa vise ne kontrolišem, ni u sebi ni na sebi. Nema više ni suza. Zar će među ovakvima odrastati moj mali anđeo? Kako da ga odgojim, kako da mojoj mrvici objasnim da ljudi nisu ljudi, da su to nemani u ljudskom liku koje rado piju krv jedni drugima, slade se tuđom nesrećom, nemaju milosti ni samilosti? Trudim se da ga socijalizujem, a ove nemani tjeraju me da budem asocijalna, da se zatvorim, zaključam, zauvijek.

Moram nazvati moju Eminu. Zašto se zamaram ovim...

Zvoni.

– Javi se, molim te...

– Javit ću se, nego šta? – čujem mio glas s druge strane.

Sretna sam. Zaboravila sam u trenutku na sve što se desilo.

– Budna si? – ne znam da li sad da je pitam je li dobro.

– Da, budna sam i raspoložena.

Svakog dana ova žena postidi me svojim entuzijazmom. Divim joj se.

– Razgovarala sam s direktorom, bilo mu je jako žao, sigurno će te nazvati – lažem.

– Da, hoće sigurno – smije se.

Izgleda da ga odlično poznaje.

– Rekao je da odmaraš koliko je potrebno i da ne brineš – nastavljam s lažima.

– Baš me briga!

Poslije svake njene rečenice bila sam šokirana. Šokirana njenom pozitivnošću.

– Nisi me valjda nazvala da mi pričaš o direktoru? I otkad ti njega tako zoveš?

– Ne, naravno, nazvala sam da vidim ako si raspoložena da poslije prošetamo, nešto pojedemo...

– Imam ja bolju ideju – prekinula me s nekim oduševljenjem, kao neki djevojčurak.

– Reci.

– Ma ne znam, možda se ne možeš organizovati zbog porodice. Neću da te zamaram.

– Reci, molim te – sad sam vec bila nestrpljiva.

– Smijat ćeš mi se.

– Reci – sad sam već povisila ton.

– Dooobro, nemoj galamiti, ja sam ipak bolesna – čujem smijeh s druge strane.

Sretna sam što se barem pretvara da to ovako lahko prihvata.

– Uvijek sam imala želju otići na utakmicu naše repke. A nikako da to i realizujem. Znaš da nikad nisam imala vremena ni za šta.

– Pa večeras igra reprezentacija.

– E, to ti pokušavam reći. Rado bih da odemo.

– Ali gdje sad da nađemo ulaznice? – prebirem već po glavi koga bih mogla nazvati.

– Imam dvije – sva sretna odgovara i pomalo pjevuši. – Joooj, koliko se radujem!

Tišina na trenutak.

– Emina, jesi li dobro?

– Jesam, nego razmišljam: sigurno si imala neki plan, odvajam te od porodice, sad mi je neprijatno.

– Ma sta pričaš? Baš se radujem i jedva čekam. Uživaj u ostatku dana, čujemo se poslije posla.

Zar se čovjeku treba desiti nešto ovoliko teško da bi se probudio, cijenio sebe, svoj život? Tako olahko prihvatamo sve što imamo, sve nam se nekako podrazumijeva, tužno je to. Imamo vid, a slijepac bolje i jasnije vidi od nas, imamo sluh, a ne čujemo ono što bismo trebali čuti, vapaje onih kojima naša pomoć treba, ne vidimo nesreću drugih, ne doživljavamo tuđu bol, ne dolaze do nas vrijedne poruke, vrijedne stvari. Bahatimo se, nerviramo zbog svake sitnice, pohlepni smo, želimo sve i to sve malo nam je, uvijek smo nezadovoljni. Kada dosegnemo nešto čemu težimo, samo se na tren obradujemo. Šta je to u ljudskoj prirodi?

Ne sjećam se kad sam posljednji put bila na utakmici. A volim fudbal. Posebno reprezentaciju. Volim sve što je simbol moje domovine. Volim ovu našu nesretnu Bosnu. Ne bih ni danas bila tu da nije moje Emine. A ona sjaji pored mene kao Sunce. Nikad nisam vidjela taj sjaj u njenim očima. Stišće me za ruku, raduje se kao kakvo dijete. A ja sam zbunjena. Ne znam kako da se ponašam. Ne želim da primijeti da je tretiram kao bolesnika, ne zelim je tako ni doživljavati, ali se malo bojim. Pratim svaki njen pokret, guzva je. A ona kao kakva djevojčica.

– Ti si baš pravi fanatik – sretna sam, slušam je kako pjeva.

– Da, a, zamisli, nikad nisam došla na utakmicu. Hej, baš kad si to spomenula, želja mi je da barem dobijem onu karticu Fanaticosa. Rado bih da budem barem član, onako. Baš bi me to obradovalo.

– Primit će tebe objeručke. Grlatija si od većine – smijemo se.

Sretna sam i ja. Oko mene ljudi zadovoljni. Neobično mi da na licima vidim smijeh, vjeru, nadu. Uživaju. Izbrisali su sve brige koje ih, sigurno, muče i dozvolili sebi da uživaju barem devedeset minuta. Nema više ovakvih lica na ulicama. Nema. Turobni smo, teški, depresivni. Cijelo društvo upalo je

u depresiju. Čini mi se da svi znamo šta ne želimo, ali nisam sigurna da znamo šta želimo. Mrzimo ponedjeljak jer smo umorni od vikenda. A vikend smo bili umorni da bismo bilo šta radili. A ne znamo od čega smo umorni. Od vremena, života, ljudi. Letargični smo. Ništa više ne doživljavamo. Nesreće prepričavamo uz kahvu, onako usput. O sreći drugih mnogo ne pričamo. Ljubomorni smo, zavidni, zajedljivi. Zaslužujemo li onda bolja vremena, bolji život, bolje od ovoga što imamo? Zaslužujemo li?

Počinje himna. Šačica navijača Grka pjeva uz svoju himnu. A onda kreće naša. Stojim. Šutim. Čujemo oko sebe neke ljude. Svi nešto drugačije izgovaraju. Svako ima neke svoje riječi. Većina ipak u tišini srcem pjeva svojoj domovini. Naša himna nema tekst. Ni nakon dvije decenije. Nema riječi. Moja Bosna ne zaslužuje riječi.

– Kako je ovo tužno – Emina mi šapuće.

– Pusti sad to. Uživaj, molim te.

Utakmica počinje, a na njenom licu opet osmijeh.

Ja ostajem sa svojim mislima. Zašto je sve ovako? Mora li to? Zar ova domovina nije rodila pjesnike kojima bi se svaka normalna država ponosila, zar u njoj nisu odrastali i Dizdar i Šantić? Zar se ovdje više ne rađaju pjesnici, zar nema baš niko ko bi opjevao ovu divnu, napaćenu zemlju? Zar se nema šta opjevati? Zar je više onih koji je mrze nego onih koji su živote davali za nju i dali bi ponovo?

Oko mene sasvim druga slika. Hiljade ljudi kliču, navijaju. Zar baš nijednom u ove dvije decenije nismo mogli biti glasniji od onih zlih, nesretnih, pa da joj nešto napišemo, kome je u interesu da se o mojoj Bosni ne pjeva? Zar je moguće da vjeruju da će, ako nema riječi, naša ljubav zanijemjeti? Zar ne shvataju da, što nas više ubijaju, mi se ponosniji rađamo, što nas više tjeraju i rastjeruju po svijetu, mi tu ljubav pronosimo svijetom i veličamo je? Zar ne shvataju da su sve riječi u našim

dušama i da nema sile koja ih može iščupati? Dok se ne rode riječi, mi joj pjevamo dušom, rađamo djecu i udahnemo im ljubav s prvim dahom. Poslije majke prva ljubav je Bosna. Bila meni, bit će i mojim potomcima.

– Baš sam sretna što si me pozvala – grlim moju Eminu.

– Da znaš da ću odsad dolaziti na svaku. Neću više propustiti nijednu.

"Daj Bože da ih doživiš što više" – mislim u sebi – "rado ću te pratiti, mila moja."

– Vidi, sad ti ono "robotica" uopće ne pristaje. Mnogo si mi se opustila – zadirkujem je.

– Ne planiram izgubiti nijednu minutu svog života. Znaš, možda u ovom zlu ima mnogo dobroga. Ko zna zašto me Bog opominje? Da mi se ovo nije desilo, ja bih sad sjedila u onom svom sobičku i radila. Kako sam samo glupa, kakve sam ja prioritete imala u životu! Hvala Bogu što mi je poslao tebe, inače sam sve druge rastjerala.

– Ma pusti, znala sam ja da se ispod one robotike krije jedna velika duša.

– Daj, molim te, sažalila si se na mene, pa me povela pod ono svoje drvo.

– Ma ne, sažalila sam se ja na sebe. Ko bi još sjedio sa mnom i slušao moje stihove?

Sretne i zadovoljne gutamo sendviče kao da danima nismo jele. Ovaj trenutak podsjeti me na studentske dane, kad se živjelo na sendvičima. Podsjetiše me i ova njena razdraganost, smijeh, opuštenost. Baš iz ove perspektive sve smo posmatrali: život je lijep i ružičast, a mi smo moćni i šta nam ko može? Lijepo je vratiti se barem na trenutak, pobjeći od ovog surovog svijeta. Koga briga šta će biti sutra? Živimo sada, danas! Postoji li sutra uopće? Zapitamo li se nekad?

– Djevojke, ako ne smetam, rado bih vas počastio.

Stoji pored nas, visok, crnomanjast, s dvije koka-kole u ruci.

– Zahvaljujem. Ja baš i nisam djevojka.

Pokazah mu burmu na ruci.

– Koka-kolu ću rado uzeti. Baš sam žedna.

– Nino – prihvatih ispruženu ruku.

– Ja sam Alma, a ovo je moja prijateljica Emina.

– Vi ste baš neke strastvene navijačice.

– Da, a prvi put smo na utakmici reprezentacije – Emina se uključi u razgovor.

Blistala je. Bože, ko bi rekao da je bolesna? Rumenilom je prekrila blijedo lice, a krupne oči bile su nekako veće, svjetlije. Posmatram ih dok razgovaraju. Smije se, vesela je, uživa.

– Divan neki dečko – šapuće mi i steže me.

Utakmica se nastavlja. Natjerat ću je da češće izlazi. Znam da će moji imati razumijevanja. Društvo će joj sigurno prijati. Samo neka psihički ostane zdrava. Neka se raduje i ne misli na onu goropad koja joj izjeda tijelo.

Jutro naplati danak prethodne večeri. Ne žalim se. Žurim. Ne smijem zakasniti. Ko zna šta me čeka u kancelariji... Teško sam jutros ustala, završila obaveze kod kuće i jurim. Miriše proljeće. Jutro je predivno i zove na vruću kafu negdje u baštici, ali jutros za kafu nema vremena. Tužno. Ako se samo na trenutak opustimo, voz nam proleti, a mi se stalno trudimo ukrcati se u neki udobniji, ugodniji vagon. Hm... dalo bi se o tome diskutovati. Apetiti su nam se povećali, standardi također, sve s izgovorom da živimo lagodnije, ugodnije. A istina je sasvim suprotna. Kome su telefoni donijeli ugodu, kome je televizija donijela dobro, jesmo li sretniji sad kad nas svakog dana opterete stotinama informacija i svaka govori o nesrećama, užasima koji se u svijetu dešavaju? Jesmo li sretniji što prijatelje pronalazimo na društvenim mrežama, a u stvarnom životu prijatelja nemamo?

Eh, kako bih rado prepolovila onu svoju plaću da sam mogla jutros na miru izvesti svog sina u šetnju, popiti kahvu,

uživati u svakoj njegovoj riječi... Ne, ja sam ga predala nepoznatoj teti. A neće ga ona izvesti na ovaj divni zrak. Ne vidi ona, ne doživljava ovo divno jutro. I ona je, sigurno, jutros žurila, ostavila najmilije. Ne zamjeram joj, ko zna s kakvim je brigama došla na posao. Nikoga ne zanimaju neprospavane noći majke koja bdije nad bolesnim djetetom, a o vlastitom zdravlju ne smijemo ni pomisliti. Eto, valjda smo se za to borile. Tužno.

– Dobro jutro, direktore.

– Dobro jutro, kolegice. Imamo mnogo posla danas.

Tako uglavnom počinje nas razgovor. I završava. Posao. Posao. Posao.

– Ništa ne brinite, završit ću sve i prije vremena.

Da mi je barem kahvu popiti... Ali nema veze. Vrijedilo je. Tužna je ova moja kancelarija. Nedostaje mi moja robotica. Nadam se da je dobro. Nemam je sad vremena zvati.

– Danas ćeš ti podnijeti izvještaj jer nema kolegice.

"Uh, popusti me, čovječe, samo da se probudim..."

– Ne znam dokad ćemo moći ovako funkcionisati. Mislim da je najbolje da primimo novu radnicu.

– Moći ćemo – gotovo sam uzviknula.

– Ja ću, ako treba, raditi prekovremeno, koliko god treba, ako postoji mogućnost da joj ne smanjite plaću. Novac joj je potreban za liječenje.

– Kolegice, vi odlično poznajete šta kaže zakon. Zna se kakva je primanja sljeduju dok je na bolovanju.

– Znam ja zakon, zanimalo me šta kažete Vi – gotovo sam se rasplakala.

U čudu me gledao. Kao čovjek koji nikad nije prekršio zakon i držao ga se kao svetog slova. Kako da ne! Sad kad je mogao uraditi nešto kao čovjek, on se poziva na zakon. Nije me ni pitao kako je Emina. Bože, kakvi ljudi postoje?

– Danas ćemo raspisati konkurs, posao ne smije ispaštati – ignorisao je moju molbu.

–Šta to znači za Eminu? – hladno sam ga pitala.

Ne vrijedi ljudski razgovarati s nekim ko nije čovjek. Malo je ljudskog ostalo u njemu. Ako je ikad i bilo.

–Sada je na bolovanju, ne znamo dokad. Poslije ćemo vidjeti šta ćemo.

Neću joj nista prenijeti. Čemu? Dovoljno joj je briga. A zar je i bitno? Samo neka ozdravi. Ko je oduzeo nečiju nafaku? Ne daj Bože da nam je ovakvi daju, da nam ovakvi određuju.

Jutro više nije tako divno. Uključih računar. Posao čeka. Kolegica proviri na vrata. Zanimalo ju je kako je Emina. Sve nas je šokirala vijest iako gotovo svakodnevno čujemo da je nekoga nama dragog stigla ova zloćudna bolest. Kao da nam je malo nesreće... Taman kad sam se htjela vratiti poslu, uleti Azemina.

–Hm, kakvo sam ja to okupljanje propustila? – u glasu se čuje samo zlo.

Kolegica je zbunjeno pokušala objasniti, ali ova baš i nije tražila odgovor:

–Niste vi ni svjesne kakvog direktora imate. Okupljate se na kaficama kad god vam na um padne.

–Nije nikakva kafa, gospođo Azemina. Samo je pitala za kolegicino zdravlje.

–Je li? A ta kolegica je baš neka mustra. Posljednjih dana samo se o tome priča. Bolest, pa bolest. I kakva sad gospođa, valjda smo mi kolegice.

Uputila mi je svoj lažni osmijeh.

–Koliko znam, Vi nikad niste diplomirali. Barem ne u godinama dok sam ja još bila na fakultetu.

Crvenilo joj preplavi lice. Znala sam da ću ovo dobro platiti, ali baš me briga.

–Zamolit ću Vas da se vratite na posao – krenula je ljutito ka vratima. – I da, odsad ću ja s Vama bliže sarađivati. Od danas sam na čelu Vašeg odjeljenja. Eto, kolegice – ponovo se

okrenu ka meni – s diplomom ili bez nje, mislim da ćemo se odlično slagati.

Svašta se moglo čuti u tim riječima. Ništa dobro. Osjećam da dolaze teški dani. Možda bi bilo dobro na vrijeme skupiti stvari u paketić i krenuti dalje.

– Šta ovo bi? – djevojka još stoji pored vrata.

Vidim kako drhti. Žao mi ju je. Nova je. U očima joj vidim snove koje sam ja nekad imala, ambiciju, želju za uspjehom. Žao mi ju je jer ne zna šta je čeka, jer joj tek slijedi razočarenje. "Drago dijete, nije ovo vrijeme u kojem nekoga zanimaju tvoje znanje, pamet, diploma. Čula si maloprije Azeminu: s diplomom ili bez nje, od sutra ćemo trpjeti njene hirove. A kad je čovjek intelektualno ograničen, kad nema duhovnost, duša mu je prazna, a za obraz ne zna. Udarat će tamo gdje tvoja neiskvarena glavica ne može ni pomisliti. A ti ćeš za svaki neostvareni hir ove ludače kriviti sebe, uništavat će ti samopouzdanje, polahko, iz dana u dan. Učinit će te robom koji radi i što mu je u opisu posla i što nije. Jednog dana kad se probudiš, bit ćeš ono što je danas moja Emina." Ali ko sam ja da joj to sve kažem? Odakle mi pravo rušiti joj snove? Ionako mi neće povjerovati. Neka vjeruje. Neka se nada. I to je nešto.

Sinoć je Emina završila u bolnici. Imala je povišenu temperaturu. Žurim. Nadam se da će mi doktor reći istinu. Ona nema nikoga bližeg. Ne znam šta da radim. Ona šuti. Ne želi o tome pričati. Znam da neće da me opterećuje. Bože, kako je ovaj život težak! Teško je kad imaš voljene oko sebe, kako li je tek onima koji su sami?

– Znala sam da ćeš doći – ljuti se, ali joj vidim olakšanje na licu.

– Kako da ne dođem? Zašto mi sinoć nisi javila?

– Molim te, pusti, nemoj da se ljutim. Trebam te još uznemiravati i odvlačiti od tvog djeteta.

– Moje dijete bilo bi ušuškano i bez mene, sinoć sam tebi najviše trebala.

–Mila moja prijateljice, ti si uvijek uz mene. Nisi ni svjesna koliko mi daješ snage i hrabrosti da se s ovim nosim.

Ne smijem plakati. Ne smijem, a riječ ne mogu izustiti. Gledam je. Koliko se čovjek može promijeniti za dan... Oči su joj ugasle. Nešto strašno izbija iz njenih zjenica. Izbjegavam njen pogled. Strah me šta bi ona u mom pogledu mogla pročitati. Bože, nju nisam spremna izgubiti. Zar ovako da završi? Tužna sam, ljuta, bijesna. Zar je ovo život? Borba... za šta? Borila se, a ta borba donijela joj je ovo: sama na cijelom svijetu, nigdje nikog svoga. Znam da sam slamka za koju se drži, ali toliko se osjećam nemoćno da i sama tonem. Ne mogu joj pomoći. Iz očiju neka neman koja hoće da me uguši. Gdje je moja divna Mina, gdje je onaj osmijeh dok sam joj čitala svoje stihove?

–Jučer smo pretjerale.

Ljutim se i na sebe. Trebale smo poslije utakmice kući. Ona je poželjela da prošetamo, poslije večera. Previše je to za njen iscrpljeni organizam.

–Molim te, šuti. Mene bi ovo zadesilo danas ili sutra. Jučer mi je bilo predivno. Ko zna hoćemo li ikad ponoviti?

–Naravno da hoćemo, nemoj tako pričati.

–Zvao me Nino.

Gledam je s nevjericom. Još se nada, još se veseli.

–Pa nisam znala da ste razmijenili brojeve. To je baš divno.

–Pozvao me na ručak sutra.

–Odlično, prijat će ti sigurno.

–Ti si, draga moja prijateljice, prolupala. Pa neću ga valjda pozvati na bolnički ručak?

–Pa dobro, ne morate sutra. Za koji dan, dok se oporaviš.

–Nisam mu ni rekla...

–A šta da mu kažeš? Reći ćeš kada dođe vrijeme za to.

Sjena joj pređe preko lica. Zatvori oči. Umorna je.

Krenuh prema vratima.

– Sjedni ovdje pored mene.

Glas joj je nekako grublji. Odlučno mi pokaza na stolicu pored sebe. "Nemoj me ništa pitati, nemoj, mila moja" – drhtim od straha, a ne mogu progovoriti. Nemam ja odgovor ni na jedno pitanje.

– Vratit ću se. Hoću samo da porazgovaram s doktorom.

Pokušavam pobjeći.

– Sjedni, molim te. Ja ću ti reći sve što te zanima.

Sjedimo. Tišina.

– Dala bih sve na svijetu da te mogu ovoga poštedjeti, ali ne mogu. Voljela bih da me nikad nisi vidjela u ovom stanju, da sam ti ostala u sjećanju kao tvoja robotica koja svaki posao završava i prije vremena, koja radi na sekundaru, kako si me nekad zezala. Ali Bog je htio drugačije.

Riječi izgovara polahko, tiho, ali razgovjetno. Svaka se zariva duboko u srce. Nema više povratka. Rijeka suza niz lice... Sve ono što se skupljalo danima, mjesecima, godinama sada teče. Moram. Ako ih ne pustim, ugušit ću se.

– Znam šta te zanima: koliko je tvojoj robotici još ostalo.

– Molim te, prestani! Kakve su to gluposti?

Pročitala je u mojim očima strah. Ljuta sam na sebe. Moram se sabrati. Moram.

– Nisu gluposti nego činjenice. Pogledaj me. Znam koliko si jaka i da ćeš sve razumjeti. Tako je trebalo biti. Zamolila sam doktora da mi kaže istinu. I rekao mi je.

– Molim te...

Pokušavam je prekinuti. Sad već glasno jecam. Nisam spremna čuti istinu. Ne mogu. Ne želim. Neka vrijeme teče. Onako. Lijepo je živjeti u neznanju. Zar sam je natjerala da ide doktoru da bi joj rekao koliko joj je ostalo? Ljuta sam i na doktore. Zar baš ništa ne mogu, zar baš ništa...

– Nemoj mi otežavati. Ja sam spremna. Dogovorila sam se s Tvorcem da mi dadne snage da još neke sitnice obavim, a onda dostojanstveno krenem na put.

Bože, ona nije normalna... Od straha je poludjela. Gleda me i smiješi mi se.

–Nemam još mnogo. A i ne treba mi. Nemam više ambicije da se popnem na sedmi sprat. Posebno otkad se tamo pojavila ta tvoja Azemina.

Zastade na tren. Zatvori oči.

–Emina...

–Molim te da sve ovo prihvatiš kao vjernica, kao čovjek, kao ona moja drugarica koja mi je pokazala kako da u sebi i svom sobičku pronađem sreću.

–Nemam ja šta prihvatiti. Znam koliki si borac i znam da ćeš pobijediti i ovo. Molim te da razmišljaš samo o tome.

Ruke joj bijele, položene na jastuk pored glave. Nema u njima snage, života, volje za bilo čime. Kao da su sve završile i sad odmaraju na uzglavlju. Mirne odmaraju. Stopile se s bjelinom jastuka. Kao da nemaju ni kapi krvi. Nokti nalakirani crvenom bojom bili su takav kontrast, sva krv slila se na krajevima. Dugi prsti beživotno leže, kao da nešto čekaju. Do jučer su te ruke obavljale stotine poslova. Nikad umorne. Nikad nisu spavale. I poslije pola noći znala sam dobiti poruku vezano za posao da slučajno ne zaboravi. Kad bih je u šali upitala spava li ikad, samo bi se nasmijala. Bila sam sigurna da je njena snaga bezgranična. Gledam je sada. Nije to moja Emina. Ostala je samo sjenka i ona ljubav u zjenicama. Nikoga nije okrivljavala za ovo što ju je snašlo. Bila sam sigurna da nesreće u ljudima bude zlo. U mojoj Emini nije se probudilo. Nije ni moglo. Nije imalo odakle jer je njena duša čista kao kod tek rođenog djeteta.

–Ne mogu se dugo zadržati. Doći ću ti opet poslije posla. Odmaraj. Samo razmišljaj o onome što ti doktor kaže. Molim te, nemoj se predavati.

Stegnula me za ruku. Osmijeh mi je govorio sve, baš sve.

Istrčah iz bolnice. Nešto me jako stezalo. Činilo mi se da se gušim. Pokušavam pobjeći, ali ne ide. Ono isto leži na prsima i prijeti da me uguši.

Ne mogu je samu ostaviti. Ne mogu. Vraćam se. Dugi hodnici kao da vode u smrt. Korak mi je težak.

–Doktore?

Išao je prema meni. Kad me ugleda, promijeni mu se izraz na licu. Znam da bi me radije zaobišao.

–Doktore, molim Vas samo nekoliko trenutaka.

–Dođite do moje ordinacije – okrenu se i nestade niz hodnik.

Nije bio ljubazan kao inače. Šta će mi reći? Zar je baš tako... Zar nema rješenja, zar je medicina toliko nemoćna?

Uđoh za njim i zatvorih vrata. Sjedio je okrenut leđima.

–Sjednite.

Sjela sam. Nisam više upravljala sobom, radila sam šta mi se kaže.

–Recite mi šta Vas konkretno zanima.

–Znate, zanima me stanje moje prij...

–Stanje? Hm... zar Vam nije rekla? Saopćio sam joj jutros. Nažalost, ništa se više ne može učiniti.

Gledam u njega. Zar je to sve što ima reći, zar je to borba, zar je to život, zar će se tako ugasiti?

–Sigurna sam da postoji nešto...

Nisam bila svjesna šta pričam ni da to glasno izgovaram.

–Da, možda bi i moglo, tamo negdje, u nekoj normalnoj državi. Ovdje je to nemoguće. Nismo mi čarobnjaci, mi smo samo doktori.

Lice mu je bilo crveno, nervozno je udarao olovkom o kraj stola. Ljut je. Nemoćan. Sigurno je teško, poražavajuće. "Tamo negdje"... Sve više ljudi ide "tamo negdje" jer je tamo mnogo drugačije. Ima više nade, više mogućnosti.

–Oprostite, nisam tako mislila.

–Znam. I ništa Vam ne zamjeram. Život u ovoj zemlji nema istu cijenu kao negdje drugo, barem ne život nas običnih smrtnika. Žao mi je.

Ustao je kao da je bježao od mene, pacijenata, savjesti koja ga muči, nemoći.

Krenuh ka Emininoj sobi. Provirih. Spava. Neka, neka se odmori.

Prijao mi je svjež zrak. Idem, a ne znam ni kuda. Potrebna mi je šetnja. Potreban mi je neko ko me razumije. Treba mi neko samo da digne slušalicu i šuti.

– Mila moja, što si mi to jutros uranila?

Čujem njen glas, mio, najmiliji.

– Alma, jesi li dobro?

– Dobro sam, samo sam te htjela čuti.

– Pa ti sad reci da mi nismo povezane: danas sam te mislila pozvati. Sutra imam seminar i pronađi vremena barem za jednu kaficu.

Divna moja Amna, moja dobra vila! Bog mi je pošalje uvijek kad mi treba.

– Sutra dolaziš i ostaješ barem nekoliko dana, molim te. Slijedi vikend, nemaš izgovor. A ni moj mali anđeo neće pustiti tetu Amnu.

– Mislim, ako neću smetati...

– Smetati? Kome? I Zeid će se radovati što te vidi.

– Onda dogovoreno. Joj, toliko se radujem... Imam ti toliko toga ispričati.

– Amnić moj, da znaš koliko mi trebaš, koliko mi treba ta tvoja energija...

Jecaj se nekontrolisano otrže.

– Alma, šta nije u redu? Reci mi, molim te. Je li mali anđelak dobro?

– Dobro je – pokušavam se iskontrolisati, ali glas mi drhti.

– Vidim ja da nešto nije u redu. Sutra ćemo mi otjerati to loše raspoloženje.

– Teško, mila, ali se ipak radujem.

– Za vikend tražimo haljine za proslavu.

– Kakvu proslavu?

– Zar si zaboravila? Deset godina od naše brucošijade. Sve sam nas skupila. Bit će to ludi provod. Ne zanima me taj

tvoj posao, makar ja lično molila tog tvog šefa, ali ovo se ne odgađa.

– Nisam ti za neko slavlje, mila moja, možda na neki sljedeći jubilej.

– Eh, ko živ, ko mrtav. Ići ćeš i neću da se raspravljamo.

Deset godina, a meni se čini da je otad prošlo deset ljudskih života. Deset sudbina, deset filmova.

Udahnuh duboko. Koliko života u mojoj Amnici! Kako sam je nekad ružila, a bila je u pravu. Uvijek se ljubavi predavala. Zato joj je duša ostala ovako čista, velika. Zar je bitno što se ta velika ljubav nije ostvarila? I šta znači "neostvarena ljubav"? Zar to postoji? Kakva je to nakaradna konstrukcija? Svaka iskrena ljubav je ostvarena. Čak i kad nije uzvraćena. A mojoj Amnici Bog je uzvratio. Nagradio je nečim još većim, vrednijim.

Ponovo zvoni. Moj Zeid.

– Doći ću po tebe na pauzi. Idemo na ručak.

– Ali kako? Znam da si danas pretrpan poslom.

– Ma koga briga? Potreban sam svojoj ljubavi, a i ono naše pile malo da izvedemo. Čekamo te ispred kancelarije u 12?

– Važi. Čekat ću ja vas.

Život je tako jednostavan ako ga sami ne zakomplikujemo. Život je ljubav, porodica, dom. A kuda mi to krenemo? Za onim nedostižnim, za šta ni sami ne znamo šta bismo sa svim tim ako se i ostvari? Dozvoljavamo da se raspršimo na sve strane, da se izgubimo da i sami sebe ne prepoznajemo, postidimo se onog djeteta u sebi koje nam šapuće da skinemo masku i vjerujemo u priče iz majčinog krila. Postanemo, kao, pametni i svjesni da su to bajke za malu djecu. Uvjeravamo sebe da je život surov i težak, pa mu dozvolimo da nas proguta. Postidimo se prve iscrtane bore na licu, pa je luđački prikrivamo, prve sijede sakrivamo. A ne shvatamo da je to naša priča, da je ta bora na licu nastala dok si kao majka bdjela nad dječijom

posteljom, ne prihvatamo da je prva sijeda možda ona koju smo nekad milovale na majčinoj glavi. Zar naša djeca nemaju pravo ljubiti naše bore smijalice? Svijet se pretvorio u maskiranu klaunove koji nisu ono što jesu nego ono što drugi očekuju da budemo. Da, tu leži nesreća čovječanstva. U dokazivanju drugima i zanemarivanju sebe. Koliko samo snova ugušimo pitajući se šta će drugi reći?

Samo da moja Emina ozdravi. Bože, čuješ li moju molbu? Molim te, Svevisnji, pruži joj još jednu šansu, toliko je toga sakrila, zaključala od svijeta, od sebe, zaboravila je na sebe, ali daj joj još jednu šansu.

Sirena automobila zaledi mi krv u žilama. Poskočih na trotoar. Mahnuh ženi za volanom u znak izvinjenja. Osmjehnu se i ona. Zna da smo mi žene tako malo u oblacima. Zna koliko briga u svakoj, koliko poraza i pobjeda, koliko boli, straha, ali i hrabrosti da uvijek idemo dalje.

Teška jesen... Najteža dosad. Kiša lije danima. Oblaci se nadvili kao da se nikad ne misle razići. Sivilo na licima prolaznika. Sve je beznadno, turobno.

Deset godina od brucošijade... Lijepa sjećanja. Svi su tu. Lajla me čvrsto zagrli, oko vrata joj zelena marama. Život čine sitnice, sitne radosti. Ionako su boli beskonačne. Neizbježne. Nemilosrdne.

– Marama je, znači, još u životu – uzvratih joj čvrstim stiskom.

– Još. I zauvijek. Prijateljstva su nešto najveće čime nas život može počastiti. A mene je baš počastio.

Pored nje divan, stasit mladić prijatnog izgleda. Zajedno su slali energiju koja mi je baš bila potrebna.

– Počastio te i ovim divnim mladićem – milo joj je što joj to govorim.

– Jest. Oprostite, nisam vas ni predstavila.

– Alma – ko bi drugi mogao biti? Toliko mi je pričala o Vama da bih Vas i na ulici prepoznao.

Gledam ih. Čak mi i sliče jedno drugome. Kako to Bog lijepo namjesti...

Moja Amna s vrata galami toliko da su se svi okrenuli ka njoj. Ostala je moja cima ona mala djevojčica. Sve bitke odigrala je stoički i pošteno. Na licu poneka sitna bora svjedoči o tome, ali joj je duša ostala čista, dječija. Srce mi je udaralo tako jako kao da će iskočiti. Da nemam kod kuće svog malog anđela, pitala bih se je li vrijeme teklo, postoji li ovih deset godina ili je samo san. Pogledah u Zeida. Čvrsto me steže za ruku. I on je uzbuđen. Sijedi pramen kose naglašavao je njegove oči. Bile su nekako ozbiljnije, odgovornije, sretnije. Ipak je prošlo deset godina.

– Lamija? Odakle tebe? Je li moguće?

Grli me jako kao da će me ugušiti.

– Došla sam te vidjeti. Nisam ovo htjela propustiti, nisam mogla ni za šta na svijetu. Ionako me sramota. Tolike godine nismo se vidjele. A toliko sam ti dužna...

– Ništa ti meni nisi dužna osim ovog divnog prijateljstva. Ne moramo se ni vidjeti da bismo znale da imamo jedna drugu.

Pored nje dječak. Gledam. Bože, je li moguće?

Pogledah u nju. Iz pogleda čita sve.

– Da, mila moja, to je onaj dječak kome si poklonila prvu kapicu, prve čarapice, prvu posteljinu.

Ne smijem plakati. Ne pred njim. Gleda me krupnim okicama. Prelijepe crne kovrdže spustile se niz čelo. Kako je divan! Lamija ga gleda s toliko ljubavi i ponosa.

– Da, to je mamin život. Hvala ti za sve, prijateljice moja. Hvala ti za snagu koju si mi pružila.

Odvojismo se ustranu.

– Pričaj mi, molim te. Kako ste, kako se snalaziš?

– Sve je odlično. Još sam na istom radnom mjestu. Teti Nadi i tebi bit ću zahvalna dok sam živa. Divno mi je. Kupila

sam i stan. Nije velik, ali više nego dovoljan za nas dvoje. Sretni smo, Almice moja.

– Ionako je privremeno. Dok i tebe nova ljubav ne pronađe – zadirkujem je.

– Almice moja, nije nam svima suđeno. I ne mislim više na to, imam nekoga za koga ću živjeti cijeli život.

Uh, kakav dan... Toliko emocija... Plakala sam i smijala se, slike prolaze kroz glavu kao neki film. Kako sretnem nekoga, film se zavrti, a emocije pršte. Svašta smo preživjeli zajedno. A u ovih deset godina stalo je mnogo toga. Teško je to ispričati u jednom dahu.

– Svi smo tu... Jesmo li se mi, raja, nekad i razilazili?

Amar.

Isti. Bože, ovaj se čovjek "zaledio".

– Vjeruj mi da si upravo izgovorio moje misli – pružih mu ruku.

– Često smo mi dijelili iste misli.

Pogleda u Zeida i crvenilo mu prekri obraze.

– Sjećamo se svi toga, je li tako? – Zeid se šeretski smješka.

Bi mi žao Amara, pa promijenih temu.

– Šteta što se češće ne viđamo. Nedostaje mi ovaj naš mali svijet.

– A da, bilo bi lijepo. Još kad bi nam ovo neko drugi finansirao, bilo bi lijepo. Valjda smo zaslužili na ovom fakultetu da nam s vremena na vrijeme prirede neko druženje.

Nastavlja on pričati, a ja ga gledam u čudu. Nekako još i razumijem da mu je bilo teško odvojiti od studentskog džeparca, ali zar i sada?

Produžismo dalje.

– Škrtica ostaje škrtica.

– Ma pusti, dobar je on dečko – divni moj Zeid.

Hvala ti, Bože, što si me ovako počastio.

Sretna sam. I meni je život poslao najljepše darove. A onaj najljepši poklonila mi je majka. Naučila me da je moja sreća tu, u meni, da se ne traži nigdje, ni u čemu. Sreća je kad prihvatimo sebe onakvima kakvi jesmo, da budemo samokritični, a ne sujetni, da hrabro gledamo u svoje mahane i svakog dana preispitujemo sebe, a ne druge. Naučila me da nesreću preživljavam, padam i ustajem jača i da nikad – ali nikad – ne pravdam svoje postupke postupcima drugih. Sjećam se kad sam kao djevojčica na uvredu odgovorila istom. Dok sam prepričavala majci, gledala me s takvom tugom u očima, koja me pratila cijeli život. Sjećam se i njenih riječi: "Zlo se ne opravdava zlom. Nauči se praštati jer samo tako nećeš dozvoliti drugima da uguše tvoju sreću. Mojoj curici mora biti važnije šta misli sama o sebi i nikad ne smije živjeti za aplauz. Ako se budeš vodila takvom životnom filozofijom, aplauzi te neće zaobići." Sad znam na kakve je aplauze mislila.

* * *

Muzika je već odavno prestala. Sjedimo i evociramo uspomene. Smijeh odzvanja. Gledam sve ove divne ljude oko sebe. Svako je sretan na svoj način. Svako je pronašao svoj komadić sreće i čuva ga. Jesmo li ovo sanjali? Sada nije ni bitno. Nekome je sudbina namijenila malo drugačije snove. Ali lijepi su.

Noć je proletjela. Jedva da smo dva sata sklopili oči. Kafa u "Studentu". Kao nekada. Rastat ćemo se danas i ko zna... Možda opet jednog dana. A možda ovo bude posljednja zajednička uspomena. Mrzim rastanke. Iscrpe svu moju energiju.

– Alma, tebe nešto muči.

Moja Amna prikrala mi se i šapuće mi na uho.

– Dobro sam. Malo sam tužna jer se rastajemo.

– Možemo se mi svake godine organizovati. Šta bi nam falilo?

–Mogle bismo. Ali ko zna kuda nas život vodi? Imamo i one mrvice koje zavise od nas, nema više onog bezbrižnog vremena.

Pogledah u korpu za vratima. Na dnu korpe mali smeđi kišobran, slomljen.

Ustadoh. Nije moguće. Gledam i ne vjerujem.

–Konobar, čiji je ovo kišobran?

–Ničiji, vidite da je sav izlomljen. Stoji tu otkad sam počeo raditi prije tri godine. Ko zna ko ga je ostavio...

Čudno mu što ga pitam.

Moj kišobran. Sretna sam. Moj kišobran. Kaže "Nije ničiji", a ne zna koliko pripada meni. Sve ove godine niko da ga ne odnese do kontejnera... nevjerovatno.

–Amna, prepoznaješ li ovo?

Vrisnula je u čudu.

–Je li moguće? Kako se ne sjećam, ja sam ga i slomila. Tvoj slavni kišobran. Nosalo ga je pola doma.

Bog nam ostavlja znakove pored puta. Kakav li je ovo znak?

–Ponijet ću ga, popraviti. Neka me sjeća na sve ove godine. I na ovaj trenutak.

Priđoh Amni i šapnuh joj na uho:

–Danas moramo još nekoga posjetiti.

Ništa više nismo morale reći. Pozdravismo se s ostalima. Uz obećanje da ćemo se uskoro vratiti izađosmo iz "Studenta". Uzbuđena sam. Koračamo Carinom baš kao nekad. Isti kafići, ista lica studenata, vesela. Kafice na stolovima, a pred njima neke skripte. Malo im zavidim. Dođosmo do dobro poznate kapije. Miriše bašta.

–Amna, sjećaš li se ovoga?

–Nikad neću zaboraviti ovaj miris. Koliko smo ručkova pojele u ovoj bašti...

Glas joj drhti. Nećemo plakati. Lijepe su to uspomene.

Pozvonih. Stežemo ruku jedna drugoj. Čekamo da se pojavi lice divne starice, naše tete Nade.

– Izvolite?

Na vratima stoji čovjek, izgleda kao neko u ranim četrdesetima. Gledamo u njega zbunjeno. Očekivali smo našu tetu Nadu.

– Oprostite, možda smo pogriješile – Amna se prva snašla da nešto progovori.

Gledam okolo. Ništa se nije promijenilo. Kako bismo mogle pogriješiti? Kad god nam je bilo teško, bježale smo baš ovdje, tražile savjet, slušale priče kojih ću se sjećati cijeli život.

– Nismo pogriješile sigurno. Vi ste vjerovatno Nenad, sin tete Nade.

Razvuče osmijeh kao da se nečega sjetio.

– A vi ste Alma i Vaša prijateljica Amna.

– Da, oprostite, nismo se najavile, htjele smo samo pozdraviti tetu Nadu.

– Uđite, jako će se obradovati.

Uđosmo u hodnik. Tišina. Mračno je. Kao da niko ne živi ovdje. Otvori nam vrata dnevne sobe. U uglu sjedi teta Nada. Očekivale smo reakciju kad nas vidi, ali se to nije desilo.

– Mama, imaš goste.

– To smo mi, teta Nado – uhvatih je za ruku i prinesoh je svojim usnama.

– Moja Alma... Nenade, sine, je li ovo moja Alma?

– Da, mama. Alma i Amna došle su te posjetiti.

Pruži ruke i obje smo joj uletjele u naručje. Plakala je, pričala isprekidano... Dirljiv je bio naš susret.

– Teta Nado, zar smo se toliko promijenile?

– Mama već tri godine ne vidi. Prepoznala je Vaš glas.

Gledam je. Oči ugasle. Nema više onog sjaja, razumijevanja. Lice izborano, uvehlo. Sad vidim koliko je godina prošlo. Sretna sam što sad ne vidi moj pogled. Ona dama puna života

sad je jedva sjedila. Pored uzglavlja štap. Pipkala je rukama oko sebe kao da je nešto radila.

Teta Nada ne vidi. A nekada su te oči tako pažljivo krojile najljepše modele, stvarale prave kreacije ni od čega.

Sve je manje onoga što me podsjeća na onaj lijepi život. Sve prolazi, gasi se. Ugasle su i oči tete Nade. Samo ruža pored vrata jednako cvjeta.

– Almice moja... Da mi je samo na tren pogledati da vidim ono tvoje lijepo lice, da ti teta Nada sašije još jednu haljinu, a da me ti pogledaš onim svojim zahvalnim očima...

– Mila moja teta Nado, ja ću Vama šiti i donositi, Vi ste to radili kad mi je bilo najpotrebnije.

– A Zeid?

– Tu je, teta Nado, došli smo zajedno na proslavu.

– Nenade moj, vidiš kako se vrijedi boriti za svoju ljubav. Moja Alma nikad nije odustala. Reci mu, Almice, reci mu da i danas ima iskrene ljubavi.

– Mama, molim te, nemoj maltretirati gospođu – Nenadu je bilo neprijatno.

– Nije ona gospođa nego moja Almica. Neće da se ženi, mila moja, a ja samo hoću da dočekam jedno unuče.

– Dočekat ćete ih mnogo, teta Nado, još ima života u Vama.

Sjedimo. Pričamo istim tonom kao prije deset godina, isti smijeh odjekuje kućom. Na trenutak smo zaboravile sve oko sebe. I teške i one trenutke koji su me obilježili. Uživali smo u ovom kao da je posljednji. Gledam u tetu Nadu. Staračke ruke ispisane godinama. Na licu onaj prijatni izraz starice koji je sve teže vidjeti. Naše nane odnose sa sobom onaj uzvišeni izraz dobrote i spokoja. Dostojanstveno su starile, dostojanstveno odlazile. Danas ni starost ne dolazi sa smirajem. Sve je obojeno nečim što ima sve manje ljudskog u sebi. Bilo je nezamislivo da naše divne starice, nane, u čijem smo naručju uživale kao u majčinom, i još toplijem, još mekšem, izgovore ijednu riječ koja

bi donijela tugu drugome. Danas je i to drugačije. Rijetke su one koje uz svoju djecu spokojno čekaju bolji svijet. Sve je više onih u samoći, u nekom hladnom domu, kao da ih je sav dunjaluk odbacio. Jednom sam provirila u taj svijet. Ne znam zašto ga zovu domom. Dom je nešto toplo, tamo gdje vas griju ruke vaše unučadi, a ovaj je bio hladan, surov, tmuran. Gledala sam ugasla lica staraca, tužna, naslonjena na prozorsko okno kao da iščekuju nekoga. A ulica prazna, pusta, niko ne dolazi. U čekanju se gasi i ono malo života. Na svaki zvuk koraka na dugačkom hodniku lica im se trzala, oči na tren zasjale, a onda se gasile kad bi čuli glas sestrice koja je došla zategnuti plahtu. Je li ovo život – gledam ih i pitam se. Možda je život završen onog dana kad su ih voljeni dovezli pred vrata i ostavili nepoznatima da se brinu o njima. Slušala sam njihove priče: tužne, staračke. U svakoj nada, opravdanje da su morali, da su i oni tako željeli. Tražili su izgovore za one koje su od srca otrgli, a koji su ih onda prepustili na brigu strancu. Dom? Nije to dom.

Vrijeme je neumoljivo teklo. Morale smo krenuti.

Teta Nada ostade pored prozora. Poljubih staračke ruke koje su donijele toliko radosti.

– Zbogom, teta Nado. U mom srcu živjet ćete zauvijek.

Teška suza staračka skotrlja se niz uvehle obraze. Ništa nije rekla. Nije mogla. Ruke joj zadrhtaše i spustiše se nemoćno na krilo.

Nenad nas isprati na kapiju.

Čekala sam da zamakne u kuću, pa se vratih. Htjela sam još jednom pogledati u vrt. Na prozoru vidim glavu tete Nade. Ona nas ne vidi, a predosjećam da i mi nju vidimo posljednji put.

– Zbogom, teta Nado.

Prošaptah, a suze same krenuše.

Amna me ništa ne pita. Zna koliko sam vezana za ovu ženu, da je ovo naš oproštaj. Neću više provirivati u ovu baštu,

nikad više neću ubrati smokve, donijeti platno od kojeg će teta Nada napraviti čaroliju. Život prolazi. Sve prolazi. Samo je ljubav vječna.

Ekipa još sjedi u "Studentu". Teško im je razići se. Ko zna kad opet? Svako traži svoju pjesmu, a svaka pjesma podsjeća na prošla vremena. Prisjećaju se dogodovština, smjenjuju se smijeh i tuga.

– Mislimo li mi danas kućama, dragi moji?

Kao da su ih pogodile moje riječi... Gledaju me začuđeno.

– Kakva kuća, molim te? Nakon deset godina smo se sreli – Amar je malo popio, a onda priča bez prestanka.

– Lahko je vama Mostarcima, kod kuće ste za pola sata.

– Eh, više si ti Mostarka od mene. Na poznajem nikoga ko voli ovaj grad kao ti.

Smiješim se. Svi znaju koliko mi Mostar znači.

– Moram vam ovo ispričati – umiješa se Zeid. – Kad smo ulazili u grad, otvorila je prozor i rekla: "Koliko dugo nisam disala! Polahko vozi, da se naudišem ovog zraka!"

Svi se nasmijaše.

Voljela sam putovanja. Uz knjige, to mi je bila druga užitvancija koju bih sebi priuštila kad god je postojala i najmanja prilika. Vidjela sam mnogo toga, ali se ništa nije moglo poredi-ti s ovim gradom. U njemu sam bila svoja. Nisam razmišljala hoće li mi neko nešto zamjeriti, s kim ću kafu popiti, u njemu sam mogla i sama. I često sam ih i pila bježeći od svih. Sjela bih u baštu kafića pored Starog i udisala, kako moj Zeid reče.

Večer se spustila. Krenusmo. Tuga u očima svakome od nas. Dugo se pozdravljamo. Grlim svoju Amnu. Obećale smo da nećemo plakati, ali ima nešto jače od nas.

– Budi mi dobro, cimo moja. Samo budi sretna. Sve što te čini nesretnom izbriši, pregazi. Barem ti za to imaš hrabrosti. Zar da moja cima svaki dan sluša Azeminu? Možeš ti i bez toga.

– Nemoj brinuti. Kada dođe vrijeme, krenut ću dalje.

– Neću da gledam tugu u tvojim očima. Tvoji snovi su se ostvarili. I više od toga. Ovi ljudi spolja nisu bitni. Možeš uvijek promijeniti radno mjesto.

– Nisam tužna zbog toga. Znaš šta me muči.

– Znam, mila moja, ali ako joj je tako suđeno, ne možeš ti ništa. Kako si mi uvijek govorila? "Tvorac ima svoje planove. Mi se tu mnogo ne pitamo."

Oči mi se ispuniše suzama. Emina moja sama leži u onom bolničkom sobičku. Jesam li sebična? Nije mi bilo do zabave, ali nisam ih željela razočarati.

– Alma!

Gledam ga začuđeno. Otkud sad on? Da se nije nešto desilo teti Nadi? Odmah mislim na najgore.

– Nenade, jesi li dobro? Teta Nada? Šta se desilo?

Smješka se i u ruci nešto drži.

– Kako te mama dobro poznaje... Rekla mi je da, čim te vidim, kažem da je ona dobro. Zaboravila je nešto. Nakon što si diplomirala sašila ti je jednu haljinu, ali ti je nikad nije imala priliku pokloniti. Čuvala je to u ormaru sve ove godine. Maloprije se sjetila. Jedva sam je uvjerio da si još ovdje. Inače bih vas jurio autom.

– Divna moja teta Nada! Koliko ljubavi mi je pružila... Nikad joj to neću moći vratiti.

– Hoćeš, i već jesi. Naslušao sam se priča o tebi. Bila si tu kad mene nije bilo. Hvala ti na tome.

Kako se potpuni stranci mogu zavoljeti, kako vam prirastu srcu kao najrođeniji! Sretnemo tako neke ljude i dodirnu nas za čitav život.

– Zahvali mami, Nenade. Doći ću uskoro sa svojom mrvicom.

– To bi je jako usrećilo.

Pruži mi paket.

–Sretan vam put. Hvala za smokvaru koju si donijela. Pojela je već nekoliko. Uzalud joj pričam da ne smije toliko.

–Teta Nada pravi najbolje smokvare na svijetu.

–Sretan put – podiže ruku i nestade.

–Nemoj slučajno – Zeid me gleda ozbiljno. – Ovih dana toliko si se isplakala. Ne moraš barem za ovako divne stvari.

–Neću plakati. Idemo.

Stežem Zeida ispod ruke. Idemo kući. Idemo svome domu. S uspomenama, sa sjećanjima idemo u našu budućnost.

* * *

Zovem, ne javlja se. Savjest me muči. Ostavila sam je dva dana samu. Zamolila sam kolegicu da je obilazi, ali... Samo sam spustila kofer i krenula prema bolnici.

Priđoh vratima i skamenih se. Sestra namješta krevet. Prazan. Bože, zar je...

–Izvolite? – smiješi mi se ljubazno medicinska sestra.

–Emina?

–Gospođica je jučer otpuštena kući.

–Kako... Kako? Živi sama, kako ste je mogli pustiti?

–Gospođica je sama izrazila želju, a doktor se složio.

–Želju? Jeste li vi normalni? Ako joj se nešto desilo... - zaustavih se.

Sestra me ljubazno gleda. Nije ona kriva. Tražim doktora.

Vičem. Odjekuju bolnički hodnici. Poneki pacijent proviri. Tražim da razgovaram s doktorom.

Gleda me istim onim očima kao prije nekoliko dana. Nema nade. Zar baš ništa ne može?

–Žao mi je, gospođo Alma. Možda je i bolje da bude tamo gdje se barem malo ljepše osjeća.

Vrištala bih, ali gubim snagu. Idem, a kao da hodnici bježe ispred mene. Nikad da dođem do izlaza. Bože, kako se ovi

ljudi ovako svakog dana suočavaju sa smrću? Žurim, samo da stignem do stana.

Zvonim. Uhvatih za kvaku, vrata se otvoriše.

– Emina?

– Ovdje sam, galamdžijo moja.

Sjedi zavaljena na trosjedu. U ruci joj knjiga. Smiješi mi se. Lijepo izgleda. Nije više onako blijeda kao kad sam je posljednji put vidjela. Govorim joj to.

– To je zbog ovog mog divnog stančića. Bolničke sobe su tužne i tmurne. Niko u njima ne izgleda dobro – vesela je.

– Sretna sam, mila moja. Ozdravit ćeš ti meni. Sljedeće godine idemo zajedno u Mostar.

– Koliko o njemu pričaš, i ja sam se zaljubila.

Zagrlila sam je, a potok suza izli se. Kao neko olakšanje što je vidim živu. Smješka mi se.

– Baš si ti malo blesava: plačeš kad sam ublijedjela, plačeš kad lijepo izgledam.

– Izvini, i Zeid me ruži. Sretna sam, poželjela sam te.

– Pričaj, kako je bilo?

– Predivno. Kao da se nikad nismo ni rastali. Svi su bili tu, tek poneka sijeda i bora na čelu govori da su prošle ovolike godine. Mino moja, kako su to divna prijateljstva... Pričali smo kao da smo se jučer rastali.

– Sretna sam zbog tebe. Ja sam te ovdje zarobila. Moraš se malo odmaći. Na kraju ćeš i ti oboljeti. A imaš onu mrvicu. Pusti mene, kome ću ja nedostajati?

Bila sam tužna kad ovako priča. Sretan je svako ko ima barem jednu osobu koja je iskreno voli. A moja Mina ju je imala.

– Reci mi, molim te, zašto si izašla? Doktor kaže da te nije mogao nagovoriti da ostaneš.

– Pa šta treba? Da čekam smrt u bolnici pored ovog mog divnog stančića?

Pomilova me po kosi.

– Nedostajala si mi. Dobro sam ja. Bit ću dobro. Nego, hajde ti nama skuhaj jednu, pa da mi detaljno sve ispričaš.

– Možda ti ne bi trebala piti kafu.

Pogleda me tako da sam se istog trena pokajala. Cijeli život svega se odricala i šta je dobila?

Poljubih je zvonko u obraz. Ona meni daje snagu. Ona mene tješi.

– Borit ćemo se zajedno – šapnuh joj i krenuh prema kuhinji.

* * *

Jutra su sve teža. Sumornija. Sve manje nade. Sinoć sam i prespavala kod nje. Jedan dan izgleda tako dobro da se ponadam, zaboravim šta su doktori rekli, nadam se čudu. Drugi dan cijeli provede u krevetu. Teško mi je tjerati je da ustane. Upada u depresiju. Ne znam šta da joj kažem. Ne mogu reći da je razumijem. Kako? To mogu samo oni koji preživljavaju isto. Lijepa je iznenadna smrt. Ne čekaš, ne očekuješ. Danas je taj težak dan. Nije dobro. Trudi se sakriti, ali ne uspijeva. Moli me da idem kući.

– Kako da te ostavim? Molim te, pusti. Najbolje bi bilo da pređeš kod mene. Ali me strah kako će moj miš reagovati. Kako mu objasniti da njegova Emina leži?

– Ma šta pričaš? Nikud ja ne idem iz svog stana. Mogu ja i sama. Dođe ponekad kolegica Maja, rijetko sam sama.

– Ja želim da sam s tobom. Nemoj me tjerati, molim te. Izdržat ćemo još malo. Samo da dođe proljeće. Dotad ćeš se i oporaviti, pa ćemo u šetnje.

Gleda me. Oči joj na trenutak zasjaše.

– Ti stvarno vjeruješ da ja...

– Naravno da hoćeš. I ti moraš vjerovati, ne smijemo biti pesimistični, ni vjera nam to ne dozvoljava.

– Vidjet ćeš: trčat ćemo za mojim mišom. Sve će se promijeniti. Same ćemo organizovati neki posao. Neće nam valjda Azemina biti šefica.

Nasmija se.

– Hajde, pročitaj mi nešto što si ovih dana napisala.

– Nisam ništa, nisam imala vremena – branim se.

Teški dani. Teški stihovi, teške riječi izviru iz duše. Možda ću ih zapisati, a onda jednog dana gurnuti negdje, da se zaborave.

– Znam ja tebe. Ti hljeba ne bi jela, ali bi otišla na onu svoju klupicu. Čitaj mi, molim te.

– Dobro, čitat ću.

Izabrah nešto što sam pisala sinoć kad sam se vraćala kući.

IZGUBLJENE DUŠE

Turobna i tamna i ova je noć,
Guši me samoća, bol probija grudi.
Samo svjetiljka puteljak bjelasa,
Stidljivo žmirka dok kukce ljubi.
Tuga, mrtvilo, mrak...
I nema svjetla na pomolu ni sutra
Kad sunce proviri, a zvijezde se sklope.
Tužna sam i sama među milionima drugih,
Samoća se nadvila nad čelo.
Koračam smjelo, čvrsto, a duša mi kleca.
Koračam ka nigdje, koračam u beskraj.
Kada svi zaspu, iz tišine probije moj vrisak,
Riječi poteku sigurno, smjelo,
U svakom slovu mistika svemira,
U svakoj riječi pjesma boema.
Biti sam među milionima drugih,
Usamljenost grliti k'o najboljeg druga.

Jesam li još jedna izgubljena duša?
Jesam li još jedna zvijezda padalica?

Pročitah posljednji stih. Podigoh glavu.

– Znala sam. Zato ti i nisam htjela čitati. Ne smiješ plakati. Koliko sam glupa... – ljutim se na sebe.

– Nemoj mi, molim te, to uskratiti. Zašto si ovoliko tužna, mila moja?

Šutim. Grlim je i krijem pogled. Zar da ona mene tješi?

* * *

Skamenila sam se. Po cijelu noć sjedim pored nje. Budi se, priča u snu. Strah... Oprosti joj, Bože, sve grijehe – izgovaram molitvu. Bože, zaštiti je, daj joj snage! Bojim se i ja. Svako malo provjeravam diše li. Osjećam kako i ja gubim snagu. Poželjela sam svog malog miša da ga zagrlim i zaspim s njim u naručju.

– Danas ćeš odmoriti. Zamolit ću Emu da je obiđe. Otići ću i ja. Razboljet ćeš se. Vidiš kako izgledaš – Zeid me zabrinuto posmatra.

Posljednjih dana samo se sretnemo u prolazu.

– Ne mogu je ostaviti. Potrebna sam joj. Molim te, shvati.

– Uzmi barem godišnji. Ne možeš i na posao i brinuti o njoj.

– Ne mogu, ne mogu, ko zna šta bi direktor rekao...

Poljubih ga u obraz i krenuh dalje.

Zapravo sam bježala. Od misli, od same sebe. Prvi put samoća mi nije prijala. Posao mi prija. Zadubim se i na trenutak zaboravim. Posao mi zaokuplja pažnju.

– Kolegice, kako je jutros Emina?

Direktor stoji na vratima.

– Onako. Nije dobro. Noćas nije spavala.

– A niste ni Vi. Uzmite koji dan odmora. Snaći ću se ja.

Gleda me i prvi put vidim zabrinutost u njegovim očima.

–Nije mi teško. Ovdje mi je bolje. Bit ću ja dobro, ne brinite.

–Nisam siguran. Znam ja kakvi ste. Svi su vam važniji od Vas samih.

Iznenadi me njegov komentar. A mislila sam da se nekad ni imena ne može sjetiti.

–Hvala Vam na tako lijepom mišljenju.

Nije on tako loš. Možda su ga životne okolnosti odvele nekim drugim putem, možda je upoznao pogrešne ljude. Bože, samo kad pomislim na Azeminu, kako li je biti u njezinoj blizini... Loši ljudi emituju energiju koja nas može odvesti od svega lijepog u životu. Nesretni ljudi hrane se nesrećom drugih. Otkad otvore oči, srkću tu energiju kao zmije, traže svoj plijen da izbace dio otrova.

–Alma? Vi mene ne čujete?

–Oprostite, zamislila sam se.

–Molim Vas, idite kući, kako ćete takvi raditi? Ne možete se skoncentrisati na posao.

–Posao se gomila, moram. Ne želim da iko ispašta. Barem da pokušam.

–Hm... razumijem ja Vas – spusti glavu i nešto tišim glasom nastavi: – Sad kad se okrenem, čini mi se da cijeli život radim šta drugi žele, kako bi njima bilo dobro. Cijeli život živim neki tuđi, zaboravio sam ko sam, šta sam htio, šta sam želio, sanjao...

Čisto se prepadoh. Ko je sad ovo? Zar moj diša ima bilo kakvu životnu priču? Bože, kako ponekad pogrešno procijenimo čovjeka! Kažu da o ljudima govore njihovi postupci. A nikad se ne zapitamo šta je dovelo do tih postupaka. Skloni smo osuđivati, preuzimati ono božansko, a da ne znamo suštinu priče. Površni smo. Lahko povjerujemo da je čovjek loš, zao, a teško da bi mogao biti i dobar. Govori li to o nama samima?

Zašto nam je lakše suditi, osuđivati? Ako je neko loš, zao, hoće li to umanjiti naše zlo? Sjetih se riječi moje majke: "Kad se prijatelji raziđu, pričaju samo ono najgore o vama, kao da ništa dobro ni ne posjedujete. Kad se brak sruši, supružnici pričaju kao da su sa samim vragom brak sklopili." Zar to ne govori o nama, s kim smo prijateljevali, s kim smo djecu rađali? Ono što govorimo o drugima zapravo smo mi sami.

Sjedi na stolici prekoputa mene, pognuo glavu, nekako mali, sićušan, nije ona aždaha s vrata koja nam krv pije.

– Vjerovatno niste o meni ovako razmišljali. Vjerovatno mislite da sam zlo koje hoda okolo i zagorčava Vam život.

– Ma ne, nije...

– Ne morate se pravdati.

Pogleda me i osmjehnu se.

– Vaše oči ne znaju lagati. Kao da nisam vidio kako me pogledate dok mi predajete izvještaje... To mi se svidjelo kod Vas. Svi mi se smješkaju, a znam da im nisam drag. Kod Vas sam načisto. Tačno znam kada sam pretjerao, a kada je sve kako treba. Lijepo Vi sve počastite po zasluzi.

– Ali zašto...

– Zašto se tako ponašam, to ste me htjeli pitati? E, pa, nismo svi karakterni, stabilni da sve iskontrolišemo. Godinama se u meni skupljalo mnogo toga i sada se to tako ispoljava. Emina me odlično poznaje, zna da me škola baš i nije zanimala. Košarka je bila moj san. Ali, otac je imao drugi plan.

– Zašto ste pristali?

Nasmijao mi se kao malom djetetu.

– Vi ste baš sanjar. Nisam ni na šta pristao. Tu sam gdje jesam zato što nisam imao izbora. Nego, da Vam ne dosađujem...

Kao da se probudi, nabaci onaj hladni izraz na lice i krenu prema vratima.

– Mislite na sebe. Kad vidite da ne možete, idite kući.

Izađe, a meni suze krenuše niz obraze. Da ne zaplačem, poludjela bih. U ovom svijetu iluzorno je tražiti pravdu. Postoji jedan sistem, u tom sistemu moćnici, a mi smo pijuni koji igraju za njih.

Glava me jako boli. Nešto me steže u grudima. Ništa nije izabrao, ništa nije ni birao. Ja sam željela birati, ali nekako su putevi izabrali mene.

Još dva sata. Možda da ipak izađem ranije. Sigurno neće ništa pojesti dok je ne natjeram.

Krenuh. Na stepenicama sretoh Azeminu.

– Kuda ranije, kolegice?

– Imam posla. Direktor je obaviješten.

Čula sam da nešto mrmlja u bradu. Nebitna je. Neka se uguši u svom zlu. Danas ga na mene neće prenijeti.

Svratih u restoran u kojem je najčešće ručala. Kupih njeno omiljeno jelo. Samo da nešto proguta. Gubi snagu. Jedva ode do toaleta. Neman je sve jača i izjeda je, a ona se sve više predaje. Nestaje. Tu, pred mojim očima. Rijetko je pogledam u oči. Bojim se onoga što bi ona mogla pročitati. Stanem ispred vrata, namjestim osmijeh i ulazim, da joj barem malo energije donesem. Ne prestajem se nadati.

Otključah vrata tiho. Možda spava. Tišina. Navučene zavjese. Sunce ovdje više ne ulazi. Smeta joj svjetlost.

– Emina, došla sam.

Priđoh i poljubih je. Hladan obraz.

– Moraš nešto pojesti. Donijela sam ti tvoje omiljeno. Možda nije dobro često da ga jedeš, ali danas ću te razmaziti. A onda malo da se podigneš.

Nije mi odgovarala. Sjedoh pored nje, a glavu joj stavih na krilo.

– Mila moja, moramo se boriti.

Otvori oči. Praznina. Pokušava mi se osmjehnuti.

Bože, zar ovo neko zaslužuje?

Teško i isprekidano diše. Znala sam da je kraj. Milovala sam hladne ruke. Molila me da joj pričam. Bojala se tišine. Samoće i tišine se svi bojimo. A u njima svi odlazimo. Sami se rađamo i sami krenemo dalje. I pričala sam. Najljepše priče. O mom mišiću, gradovima, putovanjima na koja nikad nećemo otići, putovale smo zajedno u našoj mašti. Sanjale smo.

– Emina, pustit ću te da se odmoriš.

Naglo me stegnu za ruku.

– Ne ostavljaj me, molim te. Budi tu...

Nije uspjela završiti rečenicu.

– Ostat ću s tobom. Samo se odmaraj.

Samo je oči zatvorila. Diše teško. Isprekidano. Ne osjećam strah. Bol je preplavila svaki milimetar mog tijela.

Ne znam koliko sam tako sjedila. Trgnuh se. Bila sam zaspala. Tijelo me više ne sluša, umor ga obuzeo. Gleda me i smješka se.

– Kako moja pjesnikinja hrče?

Šali se sa mnom. Bože, hvala ti za još jedan dan, za još koji sat, za svaki trenutak.

– Ja ne hrčem, nikad nisam hrkala. Možda od umora.

– Joj, šuti, molim te! Kao orkestar. Žao mi je što ti nisam snimila.

– Možda sad da nešto pojedeš?

– Da znaš da bih mogla.

Otkad nisam čula ovu rečenicu... Moja Emina se oporavlja. Gledam je kako jede. Nije ovoliko pojela posljednjih sedam dana. Neka. Vratit će joj se snaga.

– Hvala ti, mila moja, baš sam se najela. Možda bih mogla malo i ustati.

Kad bi imala snage, sjedila bi pokraj prozora i gledala napolje. Polahko je podigoh. Jedva napravi nekoliko koraka. Spustih je na stolicu. Sjedoh prekoputa nje.

– Pričaj mi kolika je moja mrvica, kako napreduje, pita li za svoju Minu.

– Svakog dana. Ne znam više ni šta da mu kažem. Mnogo te poželio. Još malo...

Smješka se, gleda u daljinu. Pričala sam joj još dugo. Nemam više predstavu o vremenu. Osjetih kako ravnomjerno diše. Zaspala je. Ustadoh da pokupim tanjir sa stola. Pogled mi zape na jednoj fotografiji. Smije se i gleda me. Puna života. Plačem u tišini. Zašto... zašto?

Sjedi. Priđoh da joj pregrnem deku. Neka hladnoća. Približih se. Ne čujem ono ravnomjerno disanje.

– Emina? – dozivam je tiho.

Uzdahnu teško, kao neki hroptaj iz pluća. Još jednom.

– Emina?

Odzvanja tišina.

– Emina?

Znam da mi više nikad neće odgovoriti, ali ja i dalje dozivam.

Otišla je u snu.

Smrt... Ne bojim je se. Ne bježim. Niko od nje nikad ni pobjegao nije. Toliko dobrih duša otišlo je tamo, s takvim dušama ne može biti teško. Možda je to jedina pravda. Svi ćemo umrijeti. I ne bojim se vlastite, bojim se smrti voljenih. Šta je uopće smrt, koliko puta umremo u jednom životu? Umiremo li nakon gubitka voljenih? Ono teško u prsima kao da se prolomi. Nastade jedna velika rupa, praznina. Znam da se nikad ispuniti neće. Postajala je dublja, strašnija kako su me voljeni napuštali. A smrt je dolazila. Iznenada. Prikradala se i odnosila one bez kojih je život bio nezamisliv. A nastavljali smo živjeti. Drugačije, s više boli. S mnogo boli. Ali, živjeli smo. Kako smo znali.

– Emina?

Odzvanjaju hladni zidovi. Okrenuh se oko sebe. Onaj uredni stančić tmuran. Sad je izgledao još manji. Moja Emina... nikad više. Nikad više borbe za nešto, snova, straha od neus-

pjeha. Umrla je. Otišla. Svaka želja, svaka misao. Je li moja Emina ikad i živjela? Ili se samo borila da život dokuči? Životarila je da bi živjela sutra. A to sutra dočekati neće.

– Emina?

Živjela je moja Emina, živi još u meni. Spustih se i poljubih joj obraz. Hladan. Uzeh telefon. S druge strane čujem Zeidov glas. To me osvijestilo, vratilo u stvarnost. Jauk, krik, uzdah, bol – sve iz mene u jednoj sekundi.

– Otišla je. Preselila je.

Nisam rekla da je umrla. Ne, nije. I neće.

Sjedim, skamenjena. Moj prvi susret sa smrću. Ne razmišljam. Umrlo je nešto u meni. Osjećam prazninu i tupu bol koja me zaledila. Tako. Živimo i onda nas nema više. Sve naše borbe, svi strahovi umiru zajedno s nama. Ništa sa sobom ne ponesemo. Sve ono za šta smo se borili ostaje. Moja prva smrt.... Poslije ih je bilo još mnogo. Čovjek sve podnese. Mora.

* * *

– Stigla si... ipak.

Azemina sjedi za stolom u mojoj kancelariji.

– Izvinjavam se, nisam mogla... Jučer je bio jako težak dan – zamuckujem.

Bol me guši. Zar moram jutros s njom razgovarati?

– Da, da, znamo svi tu priču. Bože, pa bila je bolesna. Svi smo znali šta nas čeka. Žalili smo dovoljno. Prošle su već dvije sedmice, posao ne može čekati.

– Ali...

– Ništa "ali". Nećeš me valjda sada razočarati? Mislim da smo bili dovoljno tolerantni. Umrijet ćemo svi. A dok smo živi, moramo raditi.

"Umrijet ćemo svi"... Ponekad mi se učini da umiru samo dobri ljudi. Ovi zli imaju stotine života. Ili barem unište stotine

njih, ne znam. Ili se brže kote, ne znam. Samo mi se čini da ih svakog dana ima sve više. Bučni su, grlati, pričaju i o onom što znaju, a najviše o onome o čemu pojma nemaju. A oni dobri tihi, sve tiši, dok zauvijek ne zašute.

– Azemina... Molim te, ne pričaj o njoj na taj način. Molim te.

– "Direktorice"! "Di-rek-to-ri-ce" – nema više toga, naše poznanstvo zaboravi. Ja sad upravljam ovom firmom, za moje i Vaše dobro, kolegice.

Pogledah u sto prekoputa. Prazan. Čist. Na njemu nema ni traga da je nekada tu vrijedno radila jedna divna djevojka, koja je za nj sjela kad je firma bila znatno manja, finansijski, kadrovski, svakako.

– Gdje su Eminine stvari?

– Za sada su sklonjene. Ako želiš nešto zadržati, obrati se sekretarici. Nije tu bilo ništa vrijedno.

Ne čujem je više, ne razumijem. Osjećam kako se sve okreće oko mene. Šta ja tu radim? Ništa vrijedno? Pa njoj ni mladi ljudski život ne znači ništa. Strvinari prokleti! Samo im je novac bitan. Vrednija je jedna njena bilješka od tvog bijednog života. Ološ! Da barem imaju neki znak, da im je Bog dao neki vidan biljeg, pa da ih na ulici prepoznajemo... Ne, oni imaju lik čovjeka, a duša im prazna. Oni govore, ali riječima siju mržnju. Ništa im sveto nije.

Sjedoh za sto. Gledam u jednu tačku. Vidim svog oca koji mi šapuće: "Sine moj, dostojanstvo nikad ni za šta ne prodaj! Čuvaj svoj obraz, sve je drugo nebitno."

Imam li ja dostojanstva kad sam i jutros došla u ovu firmu, da radim s ovakvim spodobama? Jesam li iznevjerila onoga koji mi usadi sve ljudsko, koji je život nada mnom poklanjao, svoje snove gazio, od usta odvajao da bih ja svoje ostvarila?

– Alma, čuješ li me? Nisi jutros bila na sastanku, pa će ti tvoje obaveze prenijeti nova kolegica.

– Nisam stigla...

– Nisi stigla? Ne zanimaju me tvoji izgovori. Nadam se da ćeš se uskoro sabrati. Sve će ti objasniti nova kolegica.

– Nova kolegica?

– Da, jutros je na posao došla nova djevojka. Zamijenit će Eminu. Zbog toga je sto oslobođen. Dijelit ćete kancelariju.

Zamijenit će Eminu. Kao nož svaka riječ zabija se u srce.

– Zašto tako brzo? Mogla sam i sama...

Kao da me povrijedila takva odluka. Koliko im treba da "zamijene" jednog čovjeka? Sedam dana, deset? Zamijenili? Kao da je neki ormar koji se pohabao, pa su kupili novi.

– Mogla si i sama?

Posmatra me s podsmijehom.

– Ako tako nastaviš, ni svoj posao nećeš moći obavljati. Tolerišem ti jer te poznajem. Saberi se, inače...

Nije završila rečenicu. Podigla je jednu obrvu, ošamarila me onim svojim zlim očima i nestala.

Iza nje proviri mlado lice. Pruži mi ruku. Ne čujem je šta govori. Vidim samo onu iskru, strast za uspjehom, karijerom, koju sam vidjela kod moje Emine. Bože, pomozi joj da je ove aždahe ne raskomadaju, da joj ne isisaju svaku kap krvi, da joj ne unište svaki san! Bože, pomozi joj!

Pokupih nekoliko stvari sa svog stola. Sve ove godine stale su u jednu kutiju. Tako je i sa životom. Cijeli stane u jedan album uspomena. One manje lijepe ne bilježimo. Barem ih u paketu ne čuvamo. One se zadrže u našem tijelu, izjedaju ga, truju. To su naše bolesti. Tuge koje smo u sebe slagali. Trudimo se zakopati ih negdje duboko u sebi, a onda isplivaju. I progutaju nas. Tuge su moju Eminu ugušile. Ne umiru ljudi od neimaštine, umiru zbog tuge i nepravde. Otvorih vrata i krenuh prema izlazu.

– Alma, kuda ideš? Alma, šta se s tobom dešava?

Na pultu kod sekretarice mala bilježnica. Moja Emina čuvala ju je kao oči u glavi. Neko ju je tu slučajno odložio. Vjero-

vatno će završiti na smetljištu. Sjećam se te bilježnice. Svakog jutra prvo bi u nju pogledala. Bila je njen podsjetnik da slučajno nešto ne zaboravi. Kao da telefon i računar nisu bili dovoljni. Uzeh je i spustih u džep. Podsjećat će me na moju divnu kolegicu. Nikad neće biti zaboravljena. Neću to dozvoliti.

– Šta će ti to? Ništa važno, prelistala sam je – čujem sekretaricu iza leđa.

Koliko joj je puta Emina učinila uslugu, koliko je puta bila čovjek prema nekome ko nema nikakvu emociju... Do nekih osoba nemoguće je doći. I uzaludno. Tuđa nesreća ih ne dotiče. Važni su samo sebi i svojoj suludoj ambiciji. Čudno je ovo vrijeme. Niko nema ambiciju ostati čovjek.

Nije vam važna ni Emina. Ništa što je ljudsko nije vam važno.

Izađoh na svjež zrak. Sloboda... Udahnuh duboko. Sloboda! Koračam sigurno, koraci dugi. Dugo već nisam hodala svojom stazom. Koračala sam tamo kud su me usmjeravali, već utabanim putem, onim kojim su drugi prošli. Tuđim stazama. Koračam ka novom putu koji ću sama izabrati. Da, sama izabrati. Nikad više putevi neće birati mene. Kako sam ovoliko zalutala, kako sam na trenutak odustala od onoga što me čini ovakvom, kako sam odustala od sebe?

Telefon zvoni. Na drugoj strani glas mog anđela:

– Mama, hoćeš li danas kasniti na moju priredbu? Tata kaže da imaš mnogo obaveza, a teta iz vrtića rekla je da dođu roditelji. Na prošloj nisi bila.

Moje dijete moli me da dođem na njegovu priredbu. Kojim sam to putem ja krenula? Šta ću sve propustiti u životu mog anđela? Zar to ima cijenu? U kakvom to društvu živimo kad mi ne daju da dam podršku onome što sam ispod srca nosila? Sjetih se kako me direktor kritikovao kad sam prošli put zamolila izlaz na sat vremena. S prezirom mi se obratio kao da sam ga najstrašnije uvrijedila. Kakvo to društvo stvaramo kad im, čim nožicama dotaknu zemlju, uskraćujemo ljubav, snove,

podršku? Kako da ima hrabrosti koračati dalje sam kad ga majčina ruka ne podiže danas kad mu nejake nožice zatrepere?

– Mama nema baš nikakvu obavezu i odsad ću dolaziti na sve priredbe u kojima moj miš bude učestvovao.

– Znači li to da ćeš sa mnom i s tatom ići na utakmice? – čujem sretno cvrkutanje.

– I na utakmice i kamo god budete željeli.

Zar je sreća mog djeteta imala cijenu?

– Znači, vratila se meni ona djevojčica koju sam zapazio nekada davno – čujem Zeida kako neozbiljno dobacuje iz pozadine.

– Mišiću, reci tati da se uozbilji i da te lijepo spremi. Mama će te odvesti u vrtić.

Čujem sretni vrisak. Veza se prekide. Sretna sam. Sretna sam što nisam izgubila sebe, što sam uspjela zatvoriti sve puteve koji vode svuda samo ne tamo gdje trebam stići. Neke oluje odnesu sve u nama i oko nas. U nekima izgubimo voljene, pogledamo smrti u oči. Neke nas oslobode sveg zla i još gorih ljudi, ostave ono najljepše oko nas.

Disala sam punim plućima. Kao poslije kiše kad miriše sve oko nas, čisto i osvježeno. A tamo iznad proplanka crni oblak. Ostao je oblak i u mojoj duši. Oluja je odnijela jedan život i napravila prazninu koju nikad niko ispuniti neće. I ne treba. To je mjesto za naše uspomene, za sjećanja.

Koračam dalje. Svratih u cvjećaru. Znam šta je voljela moja Emina. Do danas nisam skupila hrabrosti. Rana je još previše svježa. Do jučer je s toliko života sjedila pored mene, prijetila mi kao kakva djevojčica kad bih nešto pogriješila, smiješila se kad bih je zadirkivala. Do jučer smo sanjale da će doći neko ljepše vrijeme. Sjetih se kako je maštala da ćemo i mi jednog dana izaći iz kancelarije, proputovati svijet, vidjeti sve ono o čemu smo sanjale, a samo u knjigama pročitale. A sada... Moja

Emina je otputovala. Sama. Zauvijek. Sjedoh pored mezara. Vidim cvijeće. Još je neko dolazio. Nije moja Emina otišla bez traga. Ostavila je ljubav u svima nama.

–Mila moja, danas sam napustila onu jazbinu. Da, jazbinu. Ponudili su mi monstrumi sedmi sprat. Zamisli! Nije meni mjesto tamo gdje je sujeta, zloba, neljudskost pustila korijenje. Danas sam ponovo slobodna. Imam svoje snove. Sretna sam. Imam više nego što sam ikad imala. Ti si moja ruža, čiji ću miris prenijeti svom malom anđelu. Često me pita za tetu Minu, kad ćeš mu doći i donijeti kinder-jaje. Često svratim u prodavnicu i kupim mu jer mu nemam hrabrosti reći. Ne znam ni šta bih mu rekla. Jede slatkiše više nego ikad. Znaš koliko sam se ljutila na vas dvoje. Ali kako da mu kažem da mu Mina nije ništa kupila? Kako kad on zna svoju Minku? Pričamo o tebi. Tako mi je nekako lakše. Izmišljam priče šta smo danas radile. Znam da nas i ti slušaš i smiješiš nam se. Danas je njegova priredba. Znaš koliko sam ih propustila? Neću više nijednu. Pitat će i za tebe. Reći ću mu da Mina ima mnogo posla. Kao i uvijek.

Suza mi se otkotrlja niz obraz. Mahnuh rukom. Neću plakati, ne ovdje.

–Izvini što nisam dolazila. Nisam mogla. Krenula bih, a onda svratim pod ono naše drvo, sjednem na klupicu i pišem. Smiješ se, znam. Čujem kako me ružiš da to nije za mene, a ne misliš tako. Čujem te kako mi prigovaraš što ne tipkam na laptopu, lakše je, a ja ti drsko odgovaram. Pišem i o tebi. Bojim se da su moji stihovi prosti za tako veliku dušu, pa brišem.

Tišina. Na svaku moju riječ odzvanja tišina. Tišina se prolama i cijepa mi dušu.

–Zašto, Bože? Imam li snage prihvatiti sudbinu? Kako da objasnim svome mišu da je tako trebalo biti? Kako da objasnim sebi?

Znam da me čuje. Znam da me sluša. Znam i da bi ona imala odgovor. Lahor mi pomilova obraze. Ustadoh. Koračam dalje. Ka svom domu. Tamo gdje me čeka sreća.

Recenzija na rukopis „Tišina", autorice Munire Kovač-Devlić

ŠIRENJE KREATIVNOG HORIZONTA

Roman „Tišina" je autorski prvjenac spisateljice Munire Kovač-Devlić, na čije se objavljivanje autorica odlučila nakon niza uspješnih predstavljanja na domaćim i međunarodnim književnim manifestacijama. Usljed narativnih afiniteta, njeno djelo je neuobičajeno obimno za debitantski istup ka široj čitalačkoj publici, a što jasno ukazuje na osobni autorski profil u sferi literarnog kreativnog izražaja. Šira i potpunija slika karakterizacije proznog izražaja Munire Kovač-Devlić proizilazi iz uvida u kompleksni književno-umjetnički postupak koji je proveden tokom pisanja romana „Tišina". Da bi se došlo do osvjetljavanja suštine autorske kreacije, a čime bi se omogućila komparacija sa univerzalnim književnim i umjetničkim vrijednostima, neophodno je da se ukaže na temeljna svojstva kreativnog postupka, kao i vladanje zanatskim književnim vještinama, kao instrumentom oblikovanja književnog djela.

U općem smislu, sam koncept romana je izvjestan iskorak ka istraživačkom diskursu, gdje se odstupanjem od hronološkog izlaganja toka radnje zašlo u sferu nužnog intuitivnog orijentisanja, a čime se otrglo od stereotipa i zakoračilo u izazov oblikovanja forme koja će biti adekvatna za projiciran sadržaj djela. Kroz roman „Tišina" radnja se paralelno vodi na dva nivoa: *u sadašnjosti* - gdje Alma, kao heroina romana, radi u uspješnoj firmi kao lektorica (1), i *u bližoj prošlosti*, unazad desetak godine – gdje se opisuju događaji tokom studija književnosti glavnog lika. Preplitanjem poglavlja i prožimanjem

sudbina kroz dramatične događaje likova romana izlaže se kompleksna priča o mladim ljudima koji prolaze kroz iskustvo bliskog prijateljstva i odlaze individualnim stazama samostalnog životnog puta. Interakcija različitih karaktera odvija se na neizbježnoj skali krajnosti – u spektru od sumornog i tužnog do čežnjivog i radosnog, a gdje dolazi do ispoljavanja najintimnijih ljudskih osjećanja i poimanja – iskazanih kroz afektne gestove, širokogrudu suosjećajnost, očaravajuće talente i nesvakidašnje sposobnosti – čineći da se na stranama romana u nenaslutivom ritmu razlijeva gorki okus i čežnjivo treperenje.

Mjesto radnje je Mostar, čime se neminovno uranja u duboku simboličnost koja kroz bogatu i turbulentnu historiju nosi nadahnjujući grad na Neretvi, čije obale spaja čaroban luk Starog mosta. Drevni grad svjetlosti je i grad raspjevanih bulbula, po kom su šetali i o kom su pisali najslavniji pjesnici ovog podneblja, tako da je poetsko nadahnuće prirodni ambijent koji lebdi iznad smaragdne Neretve i spontano ulazi u duše njenih stanovnike. Stoga, za priču o književnosti i poeziji Mostar je idealno mjesto, a što se uveliko odražava na ukupan dojam romana „Tišina".

Stil pisanja Munire Kovač-Devlić je narativnog svojstva gdje je tačno definisan tok radnje, a izražaj je u funkciji dočaravanja događaja, karaktera likova i ambijenta u kojem se radnja nenaslutivo odvija. U sugestivnom opisivanju stanja kroz koje brojni likovi romana prolaze, a koje život iznenada dovodi u situacije kada moraju ispoljiti sadržaj svoga duha i karaktera, kristalizira utisak da su u djelo ugrađeni mnogi autobiografski elementi – što je najpouzdaniji manir za postizanje pripovjedačke uvjerljivosti – iz čega proizilazi čitalačka naklonost.

Istančani senzibilitet za dramaturgiju jedan je od dominantnih svojstava ukupnog kreativnog izražaja Munire Kovač-Devlić jer su opisane životne putanje poput mističnih arabeski za čije odgonetanje treba dodatne volje, snage i umjeća

jer su sudbine likova u romanu ispunjene dramatičnim obrtima sa dubokosežnim posljedicama. Isto tako, kroz opise dinamičnih emotivnih stanja autorica na sugestivan način u fokus stavlja detalje koji dobivaju metafizičku supstancu i figurativno značenje, čime se tvori osebujna interna simbolika koja ostavlja čežnjive odjeke u duboko proživljenom rukopisu.

Pored dojmljivih psiholoških elemenata koji variraju u rasponu od letargičnih stanja, preko opoja melanholije, pa do lepršavih zanosa radosti, u pojedinim sekvencama romana dominiraju filozofski izražaji bazirani na individualnoj i kolektivnoj empiriji, a što spada u najreprezentativnije strane romana. Moglo bi se, čak, konstatovati da adekvatno iskazivanje nagomilanog iskustva – kako u personalnom tako i u generacijskom kontekstu – predstavlja svojevrsno iznenađenje, jer obično mudrost i jasna percepcija ljudi i događaja dolazi naknadno, sa nekim potonjim djelima a rijetko u autorskom prvjencu. Obzirom na specifičnost formulisanih dubokih spoznaja od općeg značaja za kolektiv – a posebno generaciju koja je u fokusu knjige – jasno se ukazuju perspektivni literarni putevi za autoricu romana „Tišina", što traga za korijenima i duhovnim vrijednostima bosanskog identiteta. Afirmativan odnos prema tradicionalnim moralnim vijednostima i kreativnom nasljeđu „duha Bosne" Muniru Kovač-Devlić, spisateljicu nove bosanskohercegovačke generacije, svrstava u poseban krug autora koji imaju potencijala da oblikuju reprezentativna djela ovdašnjeg podneblja – koje još uvijek nije dovoljno istraženo i specifična je misterija u globalnom civilizacijskom kontekstu.

Moralni izazovi su jedan od najprisutnijih motiva u cjelokupnom djelu i čini fundament u karakteru glavne heroine romana. U trenucima Alminih moralnih dilema i meditativnih suočavanja same sa sobom, kada životne okolnosti eksplicitno nalažu donošenje teških odluka, roman zalazi u aktuelne društvene nedoumice, u njemu odjekuje svečani bat duha vreme-

na, osvjetljava se raskrsnica gdje vrebaju kolektivni izazovi i odakle vode staze autentične tradicije – na čemu je sazdano hiljadugodišnje bosansko biće, njegov ponos i smisao.

Poseban kuriozitet romana je što je napisan pod snažnim dojmom poezije, koja osim asocijacija na eminentne mostarske pjesnike i njihova znamenita djela, ukonponovani su i autoričini stihovi, prezentirajući je kao talentovanu pjesnikinju već profilisanog poetskog izražaja. Poetika provejava i kroz proznu naraciju, tako da misaoni sklopovi poprimaju dublje simbolično značenje, kao u slučaju doticanja sa temeljnim motivom romana: *„Ljubav se tišinom govori."*, a gdje su se sretno sjedinili kreativni potencijali spisateljice Munire Kovač-Devlić.

Objavljivanjem romana „Tišina" književnost Bosne i Hercegovine obogaćuje se djelom koje ulazi u krug prepoznatljive bosanskohercegovačke proze koja u sebi sadrži autentičan senzibilitet i širok izražajan spektar, a obzirom da se radi o autorskom prvjencu, znakovito se nagovještava konceptualno i izražajno produbljivanje inovativnih postupaka koji šire domaće književno-umjetničke kreativne horizonte.

Ibrahim Osmanbašić
Sarajevo, 23.8.2019. godine

MUNIRA KOVAČ DEVLIĆ rođena je 12. 11. 1981. u Sovićima, u Općini Jablanica. Osnovnu školu i Opću gimnaziju završila je u Jablanici. Fakultet humanističkih nauka, Odsjek za bosanski jezik i književnost, završila je u Mostaru 2005. i stekla zvanje profesora bosanskog jezika i književnosti. Godine 2017. upisuje se na postdiplomski studij komunikologije i stječe zvanje magistra komunikologije. Trinaest godina radi kao profesorica bosanskog jezika i književnosti. Objavljivala je poetske, prozne i dramske tekstove. Godine 2013. prvi je put predstavila svoj rad široj publici - monodramu Naša priča na Sajmu inkluzije u Sarajevu.

Objavljeni radovi iz poezije:

- Pjesma "Otac" - objavljena je u augustu 2015. u zbirci Mostovi svjetlosti na 7. međunarodnim književnim susretima Književnog kluba "Nova svjetlost", te u zbirci Garavi sokak Književnog kluba "Miroslav Mika Antić";
- Pjesma "Usamljenost" (2016) – objavljena u zborniku radova Književnog kluba "Miroslav Mika Antić";
- Pjesma "O pjesniku pjesmom govorim" (2017) - objavljena je u zborniku radova za nagradu "Musa Ćazim Ćatić";
- "Izgubljene duše" (2017) - 8. međunarodni književni susreti Književnog kluba "Nova svjetlost".

Značajan uspjeh ostvarila je i u proznom stvaralaštvu:

- Pripovijetka "Šapat lišća" - 3. nagrada na konkursu "ANEA-MG" za najbolju kratku priču 2016;
- Priča "Vižle" objavljena je u zbirci Bajramske priče, Udruženje "Musa Ćazim Ćatić", 2017;
- Pripovijetka "Šampionka" osvojila je treću nagradu Udruženja "Musa Ćazim Ćatić" za 2019.

Scenarij za dokumentarni film To Earn, Not to Get napisala je 2019.

ISBN 978-9958-856-57-0